

**A CIGÁNY/ROMA FIATALOK
MUNKAERŐPIACI ESÉLYEI ÉS
A MUNKANÉLKÜLIEKET SEGÍTŐ
NON-PROFIT SZERVEZETEK SZEREPE
AZ ESÉLYEK NÖVELESÉBEN
A DÉL-DUNÁNTÚLON**

Sorozatszerkesztő: Cserti Csapó Tibor

**A CIGÁNY/ROMA FIATALOK
MUNKAERŐPIACI ESÉLYEI ÉS
A MUNKANÉLKÜLIEKET SEGÍTŐ
NON-PROFIT SZERVEZETEK SZEREPE
AZ ESÉLYEK NÖVELÉSÉBEN
A DÉL-DUNÁNTÚLON**

*AZ ORSZÁGOS FOGLALKOZTATÁSI KÖZALAPÍTVÁNY ÁLTAL
TÁMOGATOTT KUTATÁS ANYAGA*

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

Zárótanulmány az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány által támogatott 5341/18-140 sz. kutatásról

Lektorálta: Györgyi Zoltán

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke •
7624 Pécs, Ifjúság útja 6. • Felelős kiadó: Forray R. Katalin •
Sorozatszerkesztő: Cserti Csapó Tibor • Szerkesztette: Cserti Csapó Tibor •
Borítóterv: Ofset Hungária Kft. • Készült az Ofset Hungária Kft. nyomdájában.
Pécs, Szabadság u. 28. • Nyomdavezető: Takács Imre • Megjelent 100 példányban •
ISBN: 978-963-642-238-7 • ISSN: 1586-6262

Tartalom

Bevezetés	8
A kutatásról (Cserti Csapó Tibor, Forray R. Katalin)	9
A kutatás terve	9
A kutatási téma	9
A kutatás célja és indoklása	10
A kutatás előzményei	12
A kutatás hipotézisei és kérdései	14
A kutatás során alkalmazandó módszerek	16
A kutatás eredményei	17
A témához kapcsolódó korábbi kutatások	17
A kutatás értékelése	25
Időhorizont	25
Megvalósítás	27
Kutatási módszerek	29
Az eredmények (várható) megvalósulása	30
Javaslatok	30
Közreműködő szervezetek	32
A térség (Forray R. Katalin, Híves Tamás)	33
Területi elemzés: szemlélet és módszer	33
A szemléletről	33
Társadalom a térben: kistérségek	34
A módszerről: népesedéssziszta, kartográfia	34
A régió és a megye	35
Gazdasági fejlettség	35
Közlekedés, infrastruktúra	35
Kutatás és fejlesztés	36
Társadalmi térszerkezet	37
Gazdasági-társadalmi adottságok	37
A cigány/roma népesség	40
Egyenlőtlenségek	40
Népesedési viszonyok	41
Demográfia	41
Iskolázottság	43
Nemzetiségek	45
Foglalkoztatottság, munkanélküliség	46
Cigány lakosság Baranya megyében	48
Diszkriminációs index	48
Kistérségi megoszlások	49

A munkaadók (Székely Éva)	55
A megye gazdasága	55
A gazdasági szervezetek jellemzői	57
Az 1999-es kérdezés eredményei	58
A 2006-os kérdezés eredményei	60
<i>Foglalkoztatnak-e alkalmi jellegű vagy idegymunkásokat?</i>	61
<i>Mi segíti a cigány származású munkavállalók kiválasztását?</i>	61
<i>Mit tart jó ajánlásnak?</i>	63
<i>Partnereit befolyásolja-e, hogy ön cigány származásúakat foglalkoztat?</i>	63
<i>Milyen munkakörben alkalmaznak cigány származású munkavállalót?</i>	65
<i>Milyen tapasztalatai vannak a cigányok foglalkoztatásával általában?</i>	66
Változások 1999-2006 között	66
Összegezés, javaslatok	70
A munkavállalók (Forray R. Katalin, Székely Éva)	75
A foglalkoztatottság megyei áttekintése	75
<i>Az álláskeresők száma</i>	76
<i>Az álláskeresői ráta</i>	78
<i>Az álláskeresők összetétele</i>	78
<i>Az álláskeresők sajátosságai</i>	81
<i>A tartósan munkanélküliek</i>	83
Cigány/roma pályakezdők	84
<i>Statisztikai áttekintés</i>	84
<i>A kérdőíves kutatásról</i>	87
<i>A kérdezettek</i>	92
<i>Szociokulturális jellemzők</i>	94
<i>A jelenlegi tevékenység</i>	97
<i>Nézetek, attitűdök</i>	110
Összegezés, javaslatok	117
A civilek (Cserti Csapó Tibor)	122
A kutatás	122
<i>Előzmények</i>	122
<i>Módszerek</i>	123
A szervezetek	125
<i>A szervezetek tevékenységi területei</i>	125
<i>Főállású alkalmazottak</i>	125
<i>Az alakulás éve</i>	126

<i>A vezetők tájékoztatlansága</i>	127
<i>Kapcsolatuk pályakezdőkkel</i>	127
<i>Keresik-e őket?</i>	129
<i>Az információk közvetítése</i>	130
<i>Rendezvények, programok</i>	132
Pályakezdő fiatalok – ahogy a civilek látják	133
<i>A szürke (fekete) gazdaságban tevékenykedők</i>	133
<i>Esélyegyenlőtlenségek</i>	135
<i>Alkalmi munkák</i>	136
<i>Munkaadók</i>	139
<i>Etnikai különbségtétel</i>	140
<i>Migráció</i>	141
<i>Állami intézmények</i>	143
<i>A többi (nem roma) civil</i>	146
<i>Cigány foglalkoztatás</i>	147
Összegzés, javaslatok	151
Összefoglalás	154
Irodalom	166
Felhasznált irodalom.....	166
Irodalmi forrásjegyzék.....	167
Mellékletek (térképek, statisztikák)	181

Bevezetés

Az Országos Foglalkoztatási Alap támogatásával kutatást végeztünk Baranya megyében. A kutatás a pályakezdő munkanélküli cigány fiatalok munkapiaci helyzetének feltárására és javítására irányult. A kutatás során három kérdőíves vizsgálatot folytattunk. Megkerestük a térség munkáltatóit azzal a kérdéskörrel, alkalmaznak-e és milyen indokkal cigány/roma munkavállalókat; megkérdeztük a cigány kisebbségi önkormányzatokat, milyen szerepet játszanak a felelősségi körükbe tartozó cigány személyek és a munkaadók közötti közvetítésben. Végül kérdőívet töltöttünk ki munkanélküli cigány fiatalokkal.

A munkaelső fázisában elkészítettük és a korábbi (1999-es) kutatásunk tapasztalataival összevetettük a térség munkaerőpiaci helyzetelemzését. A minta készítéséhez a Munkaügyi Központ adatai mellett a térségben működő cigány kisebbségi önkormányzatok és nonprofit szervezetek, az óvodai és iskolai kisebbségi programban résztvevők tapasztalatait használtuk fel.

A kutatás legfontosabb eredménye: projektek kidolgozására tett javaslatok, illetve projektek kezdeményezése a pályakezdő (cigány/roma) fiatalok munkapiaci pozícióinak erősítésére. A projektek lehetnek képzési, felzárkóztatási, foglalkoztatási, egészségvédelmi, lakásépítési és egyéb fontosnak látszó területeken megfogalmazott és kivitelezhető javaslatok. Ezek egy részét terveink szerint a részt vevők kezdeményezik, más részét pedig javaslatként továbbítjuk potenciális végrehajtóiknak.

Tudományos eredménye kutatásunknak részben a térség cigány lakosságának jobb megismerése, olyan ismeretek feltárása, amelyeket az ország más területein élő cigány lakosságra is általánosítani lehet.

A kutatásról

(Cserti Csapó Tibor, Forray R. Katalin)

A kutatás terve

A kutatási téma

A társadalmi és gazdasági szerkezetátalakulásnak Magyarországon az egyik legnagyobb vesztese a roma népesség.

A teljes foglalkoztatottság körülményei között a munkaerő-politika prioritásai között nem fogalmazódott meg elég hangsúlyosan a humán erőforrás fejlesztésének igénye, hiszen a képzetlen munkaerőt is fel tudta szívni a gazdaság. Ennek következtében ma a hátrányos helyzet újratermelése következett be, hiszen az okok megszüntetéséhez mindegyik, a munkaerő-allokációt elősegítő humán tényező piacokonform fejlesztésére, programok tervezésére, hatástanulmányok készítésére és megvalósítására lett volna szükség.

Az élet jobb minőségéhez, a stabilabb egzisztenciához szükséges javak birtoklása a termelő-képességhez, a munkamegosztásban elfoglalt pozíciókhoz kötődik. A munka hiánya, a munkanélküliség eleve kizárja az élet színvonalas fenntartásához, a gyermekneveléshez szükséges vagyoni-kulturális értékek megszerzését, tulajdonlását, átadását. A cigány/roma népesség egyik legfontosabb kitörési pontja a „szociális gettóból” a munkán keresztül ragadható meg. Mikor munkavállalásról gondolkodunk, nem kizárólag az alkalmazottkénti foglalkoztatásra célzunk, hanem minden olyan munka-jellegű tevékenységre, amely a megélhetést, a boldogulást társadalmilag elfogadott szabályok keretei között biztosítja.

A cigány/roma népesség deprivált helyzetét több tényező határozza meg:

- a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt alacsony szint,
- a versenyképesség hiánya,
- az alacsony mobilitási lehetőségek,
- a képzettségi szint, és az iskolarendszer kiegyenlítő mechanizmusainak hiánya,
- a lakóhely települési, térségi, regionális hátrányai, és így tovább.

Ezek és az ezekhez hasonló „kemény” tényezőkön kívül joggal szokás számolni olyanokkal, amelyek nehezebben megragadhatók.

Ezek egyik csoportja feltehetően a munkaadóknak a cigánysággal szembeni előítéletes magatartására vezethető vissza. Jóllehet a tényleges munkapiaci diszkriminációt igen nehéz bizonyítani, elég közvetett adat tanúskodik arról, hogy a munkaadók azonos személyes adottságok esetében nem a cigány jelentkezőt alkalmazzák.

A deprivált helyzetet előidéző, nehezen megragadható tényezők másik csoportja feltehetően a cigány/roma népesség attitűdjeiben, értékrendszerében, a családhoz, a közösséghez fűződő viszonyok szövevényébe ágyazódik. Ezeket még nehezebb megragadni és megfogalmazni, mint a tényezőknek az előbb említett csoportját.

A kutatás célja és indoklása

Kutatásunk nem a munkaadói előítéletesség, a munkahelyi diszkrimináció feltárására irányult, de nem vállalkoztunk arra sem, hogy a megpróbáljuk felfejteni azt az összefüggésrendszert, amely a cigányságon belüli kultúrákat jellemzi.

Kutatásunk célja az volt, hogy találjunk olyan érintkezési pontokat a potenciális munkáltatók és a potenciális cigány/roma munkavállalók között, illetve találjunk olyan munkapiaci területeket, tevékenységi formákat, amelyek adekvátak a térség különböző területein élő pályakezdő cigány fiatalok számára; olyanokat, amelyekre fejlesztő programokat lehet tervezni és építeni, támaszkodva a nonprofit szférára.

Ezt a területi „mélyfúrást” ágyaztuk be az országos adatok összefüggésrendszerébe. A 2001-es népszámlálás cigányságra vonatkozó adatainak munkaügyi késztérségenkénti csoportosítása lehetőséget ad másodelemzés során annak vizsgálatára, hogyan érvényesülnek ezek az összefüggések az ország eltérően fejlett területein.

Kutatásunkat olyan szervezetek közötti együttműködésben képeztük el, amelyek az igen összetett és komplex kérdéskört különböző nézőpontból közelítik meg, s ezért reméljük, hogy adekvát választ is tudtunk találni: a Baranya Megyei Munkaügyi Központ és a Pécsi Tudományegyetem BTK Romológia Tanszék mellett szerepet vállalt a vizsgálatban a PH Felsőoktatási Kutatóintézet (adatrendszerek térképi elemzése) és az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (a 2001-es népszámlálási adatok elemzése).

Az integráció a munkaerőpiacon sem jelenti az asszimilációt. Más tekintetben az integráció mint az Európai Unió csatlakozás kulcsfogalma feltételezi és megköveteli a politikai jogok teljesülésén belül a nemzetiségi és etnikai kisebbségi jogok érvényesülését is a gazdasági, a szociális és a foglalkoztatási dimenziókban egyaránt. A vonatkozó nemzetközi jogszabályokon túl (Emberi és Polgári Jogok Egyetemes Nyilatkozata, stb.) az Európai Unió tagokra és tagjelöltekre egyaránt érvényes normái, egyidejűleg a hazai alkotmányos elvek is kötelező erővel szabják meg a jogkövető cselekvések, intézkedések irányait.

A romák foglalkoztatása kapcsán megállapítható az, hogy a **modernizációs kihívásokkal szemben védtelenek**. Tradicionális mesterségeikre egyre kevésbé érzékeny a piac, míg képzettségi szakadékuk növekedése is eltávolítja őket a munkaerőpiactól. Emellett nyelvi, szocializációs, kulturális és más hátrányok is növelik a velük kapcsolatos előítéletességet, amelyről megállapítható, hogy kölcsönös relációban elemezhető csak. Egyaránt létezik ugyanis a többség-kisebbség viszonyrendszerén belül ellentétes vektorirányokkal ugyanúgy, mint a kisebbségen belüli jól elhatárolható populációkon belül (kolompár-oláh cigány, beás, romungró, ill. a napjainkban is hazánkat választó egyéb, bevándorló roma csoportok között).

A dél-dunántúli régióban – megyénként és mikrorégióként eltérő módon, de azonos eredménnyel – a cigányság nehézségeit a régió iparszerkezetében bekövetkezett változáson túl a kistelepülések munkaerőpiaci krízishelyzete is sújtja. Egyszerre beszélhetünk **regionális, urbanizációs és rurális válságról**. A régióban élő cigányság túlnyomó része olyan aprófalvakban lakik, amelynek zöme többszörösen hátrányos kistérségekben található, és számos közülük zsáktelepülés. A városokban és a falvakban elindult folyamatok **gettósodási, slumosodási** jelenségeket alakítottak ki. A hatályos kisebbségi törvény csak nehezen tudja feloldani ezeket a konfliktusokat, bár lehetővé teszi a politikai kultúrához való csatlakozást, a jogosultságok alkalmazásának lehetőségét, amellyel a kisebbségi önkormányzatok számának robbanásszerű növekedéséből kiolvashatóan éltek is a roma közösségek.

A cigánykisebbségi önkormányzatok száma az elmúlt három választási ciklust figyelembe véve megközelítőleg háromszorosára növekedett. Ezt a folyamatot jelentős mértékben segítették a régió Munkaügyi Központjainak roma programjai. A programok résztvevői közül számosan váltak közösségi érdekeket képviselő, megjelenítő politikussá.

A munkaerőpiaci szervezet szolgáltatásai és támogatásai között a régió minden megyéjében példaértékű módon prioritásként jelenik meg a romák felzárkóztatása. Saját eszközei felhasználásán túl központi és egyéb pl.: OFA, Soros Alapítvány, Autonómia Alapítvány forrásokat addicionál emellett, hogy Európai Unió előcsatlakozási forrásokat is hozzárendel programjaihoz. Nem felejtkezhetünk meg a közmunka, a közcélú munka és az önkormányzatok, kistérségi társulások romákat célzó programjairól sem.

A foglalkoztatás várható alakulása vonatkozásában elsősorban létszámcsökkenésekről lehet beszámolni a régióban, hiszen a térség gazdasági helyzete még nem jutott túl a **depresszív állapoton és az ipari szerkezetátalakításon**. Emellett természetesen létszámfelvételekre is sor került. Megállapítható, hogy elsősorban **mobilizálható szakképzettséggel rendelkező** munkavállalók felvétele történt az elmúlt időszakban.

A vizsgálat feltárta azt, hogy a romák álláshoz jutását leginkább a személyes adottságaik segítik elő (59%), amelyek közül a munkaadók a **megjelenést** emelték ki. A referenciák (ajánlólevelek, stb.) alkalmazása nem vált ki pozitív foglalkoztatási attitűdöket.

A kutatás előzményei

1999-ben az Országos Foglalkoztatási Alap támogatásával kutatást végeztünk a Dél-Dunántúlon, amely kutatás központi helye Baranya megye volt. A kutatás a pályakezdő munkanélküli cigány fiatalok munkapiaci helyzetének feltárására és javítására irányult. A kutatás során megkerestük a térség munkáltatóit azzal a kérdéssel, alkalmaznak-e és milyen indokkal cigányroma munkavállalókat; megkérdeztük a cigány kisebbségi önkormányzatokat, milyen szerepet játszanak a felelősségi körükbe tartozó cigány személyek és a munkaadók közötti közvetítésben. Végül kérdőívet töltöttünk ki munkanélküli cigány fiatalokkal.

A kutatás témájának meghatározásában egyik alapvető feltételezésünk az 1999-es kutatás során az volt, hogy a cigány civil szervezetek, mindenekelőtt a kisebbségi önkormányzatok aktívan kapcsolódnak be a cigány fiatalok és a vállalkozások közötti közvetítés folyamatába, illetve aktív szerepet játszanak a munkaerőpiacon. Erre a feltételezésre az adott alapot, hogy a roma szervezetek több forrásból kapnak támogatást foglalkoztatási programokra, a cigány önkormányzatok

pedig abból a szempontból különböztetik meg önmagukat más nemzeti kisebbségek önkormányzataitól, hogy szociális és foglalkoztatási szerepet is vállalnak (ahogyan Csefkó Ferenc és Pálné Kovács Ilona, 1999-es alapos vizsgálatukban megállapítják).

Ezzel szemben azt tapasztaltuk, hogy a kérdezett fiatalok alig számolnak szervezeteik segítségével, maguk a szervezetek is rendkívül csekély lehetőségeikre panaszkodtak. A vezetők többsége látta a problémát, de a segítséghez hiányoztak az eszközeik: nem volt elég információjuk, nem tudtak pályázni, maguk is munkanélküliek voltak, stb. Kulcsszerepet a munkaügyi központnak és kirendeltségeinek tulajdonítottak, és a közhasznú foglalkoztatásban voltak érdekeltek.

Az a jelentősnek látszó támogatás, amelyet különböző állami és magán források a cigány szervezeteknek foglalkoztatási programokra juttattak, a „terepről” nézve bizony gyakorlatilag láthatatlan, és feltehetően hatásuk is csekély volt.

A civil szféra egyéb szervezetei között alig volt, amely szerepet játszott volna a foglalkoztatásban, többségük szűk területen működik, elsősorban a kultúra ápolása, az iskolai tanulás segítése és hasonló célokkal.

A szervezetek vezetői a cigány fiatalokat sújtó diszkriminációt gyakrabban említették, mint maguk a kérdezettek. Ennek számos oka lehet: realitását támasztja alá többek között a problémára való nagyobb rálátás, de számolni kell a politikai és politizáló cigány vezetők egyfajta legitimációs igényével is, ami a problémát a valóságosnál nagyobbak törekszik feltüntetni.

A vállalati szférát illetően hangsúlyozni kell, hogy egy drámai folyamatokon átesett, lassan mozduló gazdaságról volt szó. A regisztrált munkanélküliség az OMKK 1997-es adatai alapján Baranyában nemcsak a Nyugat-Dunántúl megyéihez viszonyítva, hanem a Dél-Dunántúl más térségeihez viszonyítva is magas volt. A munkaerőt felvevő cégek válogathattak a jelentkezők között.

Vizsgálatunk szerint kevés olyan cég volt, amely nyíltan elzárkózott volna a cigányok felvétele elől. Ez banalitás és felvételi torzítás is lehetett volna, ha nem lett volna viszonylag magas a cigányokat egyáltalán nem foglalkoztató vállalkozások aránya. Ennél is riasztóbb azonban az, hogy a romákat szinte csak fizikai munkásként, ezen belül is főleg alkalmi munkásként alkalmazták, alkalmazták volna. Ez megerősíti a diszkriminációra utaló vélekedéseket az érintettek körében. Ugyanis arra utal, hogy a roma dolgozóknak „helye” van a vállalkozók fejében

(esetenként gyakorlatában), mégpedig a munkaköri hierarchiák legalján: ha roma, cigány munkavállalóra gondolnak, akkor szinte kizárólag ezekre a pozíciókra helyezik őket. A sztereotipizálás erős hajlama azt jelzi, hogy a cigány fiatalok – és vezetőik – realistán ítélik meg a helyzetüket, amikor munkahelyekért versenyeznek.

Csupán képzéssel önmagában nyilván nem változtathatók meg ezek az összefonódó hatások: a gazdaság, társadalom, bennük a roma, cigány fiatalok helyzete. Amikor azonban nemcsak speciális szakképzésről, hanem a szocializáció befolyásolásáról van szó, talán joggal tulajdonítunk ennek nagy fontosságot.

A kutatás hipotézisei és kérdései

Előzetes tapasztalataink, a magyarországi cigány/roma népességre irányuló kutatások eredményei alapján fogalmaztuk meg kutatásunk fő hipotézisét.

A cigány/roma népességet két gazdasági folyamat hozta különösen kedvezőtlen helyzetbe. Az egyik a mecseki és környéki bányászat, illetve a kapcsolódó ipar összeomlása, ami természetesen nem csupán őket sújtotta, de ezek a csoportok az általában kevesebb tartalék „tőke” – amin nem csupán a materiális javakat, hanem az ismeretekben, sőt a kapcsolatokban felhalmozható kulturális tőkét is értjük – következtében más csoportoknál is nehezebb helyzetbe kerültek. A másik az elmúlt évtizedekben kialakult mező- és erdőgazdasági termelés és a ráépülő feldolgozó ipar (pl. faipar) összeomlása. Ez azért érintette a cigányságot másoknál súlyosabban, mert mezőgazdasági tulajdonnal nem rendelkeznek, és mert hagyományos foglalkozásaik – például Somogy megyében – ezekhez a gazdasági ágakhoz kötődtek. Megszűntek, felbomlottak azok a keretek is, amelyek más hagyományos foglalkozásaiknak keretet – rendszeres piacot – biztosítottak, amilyen például az erdei termékek gyűjtése és feldolgozása volt. Ezeknek a gazdasági folyamatoknak egyik következménye volt a szakmunkásképzés megingása, holott ez volt a cigányság felfelé törekvő hányadának valamely perspektívát nyújtó intézménytípus.

A 2001-es népszámlálás adatai az előző évtized gazdasági-társadalmi változásainak eredményeit jelzik. A gazdasági folyamatok egy része visszafordíthatatlan, azonban meg kell és meg lehet keresni azokat a pontokat, ahol olyan struktúrák építhetők ki, amelyek lehetőséget nyújtnak

a cigányság számára is. Feltételezésünk szerint a pályakezdő cigány/roma népesség jelentős része hajlandó társadalmilag elfogadott keretek között munkát vállalni, ha ehhez megfelelő segítséget kap. A támogatás formáinak kidolgozásában, de különösen megvalósításában a cigány/roma és a sorsukért felelősséget viselő civil szervezetek játszhatnak döntő szerepet.

A kutatás országos képet ad a roma/cigány fiatalok munkaerőpiaci helyzetéről, a munkanélküliség kiterjedtségéről.

- Arra a kérdésre kerestünk választ a megyei mélyfúrásban, **milyen tényezők akadályozták** a régióban élő cigány/roma pályakezdőket a munkavállalásban. Valószínűleg egyaránt szó van a lakóhelyen elérhető munka hiányáról a közlekedési helyzetről, a közlekedési költségekről, de választ kerestünk arra is, milyen szerepe van a az iskolázottsági/képzettségi szintnek, az egészségi állapotnak, családi okoknak. Hogyan változott a helyzet az elmúlt öt évben?
- További kérdésünk, hogy **mit tettek, tesznek és mit kívánnak tenni az érintettek helyzetük javításáért**: a képzésben, átképzésben való részvétel, illetve ennek igénye, az egyéni vállalkozások, a fehér, szürke, a fekete gazdaságban való alkalmi munkavállalás, lakóhely-változtatás, stb. dimenziókban kerestük a válaszokat.
- Harmadsorban megvizsgáltuk, **milyen intézményrendszer áll rendelkezésre az egyes kistérségekben és a térség egészében a humán erőforrás, mindenekelőtt a cigányság munkapiaci esélyeinek javítására**. Erre a kérdésre a választ egyfelől a civil szervezetek, alapítványok, egyesületek, kisebbségi önkormányzatok, másfelől az államigazgatási szervezetek, az oktatási és képzési szervezetek, intézmények tevékenységének vizsgálatával kerestük.
- Negyedszerre azt a kérdést fogalmaztuk meg, **milyen stratégiákat követnek a munkáltatók a munkavállalók közötti válogatásban**; van-e kialakult véleményük, vannak-e jellegzetes attitűdjeik a pályakezdő cigány munkavállalókkal kapcsolatban; s ha vannak ilyenek, melyek ezeknek a racionálisan kezelhető elemeik, amelyekre projekteket lehet építeni. Mivel kutatásunknak ez különösen kényes, ugyanakkor fontos kérdése, konkrét példával illusztráljuk ezt a tárgyat. Az Ormánság erdőtulajdonosai azért

ódkodtakazigenolcsó–számukratehátkedvező–cigánymunkaerő foglalkoztatásától, mert félték a megbízhatatlanságuktól. A Munkaügyi Központ képzésén részt vett cigány fiatalember „munkaközvetítő irodát” szervezett: ő köt megállapodást a tulajdonosokkal egyfelől, a cigány munkavállalókkal másfelől, gondoskodik helyszínre utazásukról, ellenőrzi a munkájukat. Ez megnyugtató és sikeres megoldást jelent mindkét fél számára.

A kutatás során alkalmazandó módszerek

A kutatás a 2001-es népszámlálás cigány népességre vonatkozó adatainak kistérségi elemzésére vonatkozó része

- A kutatás során mintát készítettünk Baranya megye cigány lakosságáról, amely a településeket reprezentálja. A minta készítéséhez a Munkaügyi Központ adatai mellett a térségben működő cigány kisebbségi önkormányzatok és nonprofit szervezetek, az óvodai és iskolai kisebbségi programban résztvevők tapasztalatait használtuk fel.
- Települési szintű mintát készítettünk a munkáltatókról is a Munkaügyi Központ adatai alapján. A mintában résztvevőkkel kérdőívet töltöttünk ki, amelyben a fent részletezett kérdésekre kerestünk választ
- Interjút készítettünk a térség nonprofit szervezeteinek és munkaadói szervezeteinek vezetőivel.
- Elemeztük a cigánysággal kapcsolatba kerülő intézmények (kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek) tevékenységét, összefoglaltuk eddigi projektjeiket. Összegző tapasztalatainkat és a megfogalmazott javaslatokat az 1999-es korábbi kutatásunk eredményeinek tükrében tesszük meg.
- Esettanulmányokat készítettünk néhány kiválasztott, valamilyen szempontból az átlagostól eltérő településről.
- Elkészítettük és a korábbi kutatás tapasztalataival összevetettük a térség munkaerőpiaci helyzetelemzését.

A kutatás eredményei

A kutatás legfontosabb eredménye projektek kidolgozására tett javaslatok, illetve projektek kezdeményezése a pályakezdő (cigány/roma) fiatalok munkapiaci pozícióinak erősítésére. A projektek lehetnek képzési, felzárkóztatási, foglalkoztatási, egészségvédelmi, lakásépítési és egyéb fontosnak látszó területeken megfogalmazott és kivitelezhető javaslatok. Ezek egy részét terveink szerint a részt vevők kezdeményezik, más részét pedig javaslatként továbbítjuk potenciális végrehajtóiknak. Reményeink szerint ki tudunk dolgozni olyan projektet, projekteket, amelyekkel nemzetközi forrásokra is pályázhatunk akár mi magunk az érintettek bevonásával, akár cigány/roma szervezetek, önkormányzatok.

Tudományos eredménye kutatásunknak részben a térség cigány lakosságának jobb megismerése lehet, olyan ismeretek feltárása, amelyeket az ország más területein élő cigány lakosságra is általánosítani lehet.

A témához kapcsolódó korábbi kutatások

A Baranya megyében élő cigányság életkörülményeinek, társadalmi integrációjának elősegítése, különös tekintettel a kapcsolódó foglalkoztatási lehetőségekre. Baranya Megyei Munkaügyi Központ, Pécs, 2000. (kézirat)

A cigányság problémavilága. Roma Parlament, 1992.

A dombóvári kistérség cigány lakosságának helyzete – Szakértői jelentés a Dombóvári Kistérségi Társulás számára. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs, 1998. (kézirat)

A kisebbségi önkormányzatok kézikönyve. (szerk.: Palásti Sándor) Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa, Budapest, 1999.

Apró Antal Zoltán: Lehetőségek a cigány népesség munkaerőpiaci integrációjára a Dél-Dunántúli régióban. In: A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs, 2000.

Apró Antal Zoltán: Oktatás – foglalkoztatás – esélyegyenlőség. In: Romológia a felsőoktatásban és a kutatásban. (szerk.: Beck Zoltán) Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 5. PTE BTK Romológia Tanszék, Pécs, 2001.

Berényi László: Munkahelyteremtés, megélhetési program Somogy megyében. In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár 2000.

Bíró Boglárka, Cserti Csapó Tibor, Csánicz Szabolcs, Forray R. Katalin, Wilhelm Zoltán: A dombóvári kistérség cigány lakosságának helyzete (Szakértői jelentés a Dombóvári Kistérségi Társulás számára). kézirat 1998.

Bíró András: A demokratikus deficit és a roma civil szervezetek. In. Magyar Tudomány, 1997/6.

Bognár András: Dél-Baranya népessége és etnikai összetételének változása. In: Földrajzi Közlemények, 1995. 2. sz.

Csefkó Ferenc – Dombi Péter – Pálné Kovács Ilona – Tasnádi Péter: A kisebbségi önkormányzatok empirikus vizsgálata (1994-1998). In: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. (szerk.: Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona) Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Csefkó Ferenc – Dombi Péter – Pálné Kovács Ilona – Tasnádi Péter: A kisebbségi önkormányzatok működésének empirikus vizsgálata. In: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Osiris – MTA RKK, 1999.

Cseresnyés Ferenc: Nemzeti és etnikai kisebbségek Baranya és Somogy megyékben. In: Kisebbségek Európában 2000 – Nemzetközi intenzív szeminárium. (szerk.: Tóth Hajnalka) Pécs, 2000.

Cserti Csapó Tibor: A cigányság társadalomföldrajzi viszonyai Somogy megyében. In: Földrajzi tanulmányok a pécsi doktoriskolából I. – A társadalmi-gazdasági aktivitás területi és környezeti problémái. (szerk. Técsits Róbert-Tóth József) JPTE, Pécs, 1997.

Cserti Csapó Tibor – Forray R. Katalin: A cigány kisebbség iskolai oktatásának helyzete a Dombóvári Kistérségben. In: Iskolakultúra 1998/12. sz. pp. 37-44.

Cserti Csapó Tibor: Hátrányos helyzetű népesség, cigány lakosság a Duna-Dráva Nemzeti Park területén. In: Konzerváció, Modernizáció, Regionalitás a Dél-Dunántúlon. (szerk.: Tóth József-Wilhelm Zoltán) PTE Földrajzi Intézet, Pécs, 2000.

Cserti Csapó Tibor: Cigány kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek vizsgálata. In: A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs, 2000/B

Cserti Csapó Tibor – Ignác Mária: Van-e köze a cigány kisebbségi önkormányzatoknak a cigány oktatási programokhoz? In: Iskolakultúra. 2000. 12. sz.

Cserti Csapó Tibor: Az intézményi infrastruktúra szerepe a dombóvári kistérség cigány népességének életében. In: A társadalmi minimumtól a jólétig – Tiszteletkötet Vuics Tibor professzor úr 60. születésnapjára. (szerk.: Tésits Róbert – Tóth József), JPTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 1999.

Dupcsik Csaba: Cigány háztartások jövedelmi viszonyai. In: Magyar Tudomány, 1997/6.

Erős Ferenc: Előítélet és etnicitás – a cigányellenesség dimenziói a mai magyar társadalomban. In: A legnagyobb kisebbség – Tanulmányok a cigányokról. Magyar Tudomány 1997. 6. sz.

Erős Ferenc – Mészáros Ágnes: Pszichológiai szempontok és problémák a magyarországi cigányság helyzetére vonatkozó kutatásokban. In: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. (szerk.: Kovalcsik Katalin), Tanítók kiskönyvtára 9., Budapest, 1998.

Finta István: A kisebbségi önkormányzatokat érintő hatályos magyar szabályozás. In: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. (szerk.: Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona) Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Fodor Imréné: A képzés szerepe a hátrányos helyzetű kisebbségi csoportok helyzetének javításában. In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár 2000.

Forray R. Katalin: Cigánygyermek hátrányos helyzete – azonosságok és különbségek. In: A hátrányos helyzetű fiatalok szakképzéséért (Az Országos Szakmai Módszertani Konferencia tanulmánykötete) (szerkesztette: Paróczayné Korányi Margit) Budapest, 1999.

Forray R. Katalin: Pályakezdő cigány fiatalok munkavállalási lehetőségei. In: A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs, 2000/A

Forray R. Katalin: Pályakezdő cigány fiatalok. Iskolakultúra 2000. 12. sz., 2000/D

Forray R. Katalin – Hegedüs T. András: Cigány gyerekek szocializációja. Aula, Budapest, 1998.

Forray R. Katalin – Hegedüs T. András: Oktatáspolitikai változások a cigány gyerekek iskoláztatásában. In: Romák és oktatás. Iskolakultúra könyvek 8. (szerk.: Andor Mihály), Pécs, 2001/A

Geleta Ferenc: A cigányok foglalkozási és foglalkoztatottsági hagyományai Somogyban. In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár, 2000.

Gere Ilona: A cigányság munkaerő-piaci helyzete Magyarországon. In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár, 2000.

Havas Gábor: Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. (szerk.: Kovalcsik Katalin), Tanítók kiskönyvtára 9., Budapest, 1998.

Havas Gábor: Cigányok a szociológiai kutatások tükrében. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999

Havas Gábor: A kistelepülések és a romák. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999/B

Havas Gábor: Korábbi cigány foglalkozások. In: Romológia andragogica – Szöveggyűjtemény. (szerk.: Várnagy Elemér) Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete, Pécs, 1999/C

Hoóz – Klepecs – Klinger: A Baranya megyében élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban. Budapest, 1985.

Hoóz István: A cigány népesség számának alakulása. In: Statisztikai Szemle, 1987. 2-3. sz.

Hoóz István (szerk.): A cigányok számának és demográfiai helyzetének alakulása Baranya megyében, Tanulmánygyűjtemény. PTE, Pécs, 1989.

Hoóz István: A társadalmi folyamatok és a cigány népesség. In: Cigánylét. (Szerk.: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes) MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.

Hoóz István: Baranya megye nemzetiségeinek jogállása, művelődésügyi és kulturális helyzete. Pécs, 1992.

Hoóz István: A cigányokkal foglalkozó statisztika továbbfejlesztésének és megújításának lehetőségei. In: Kovacsics József (szerk.): Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910-1990). Budapest, 1994.

Horváth Mihály: Cigány csecsemők halálozása Baranya megyében 1973-1977 között városok szerint. In: Demográfia, 1978. 2-3. sz., 1979. 1. sz.

Horváth Mihály: A szülések alakulása Dél-Baranyában életkor és cigány származás alapján. In: Demográfia. 1979. 4. sz.

Horváth Mihály – Kóbor József: Cigány újszülöttek átlagsúlya és születési súlycsoportstruktúrája Baranya megyében 1974-1979 között. In: Demográfia. 1980. 4. sz.

Híves Tamás: Regionális folyamatok a Dél-Dunántúlon. (kézirat) PTE BTK Romológia Tanszék – Oktatókutatató Intézet, Budapest, 2001.

Janky Béla: Lakóhely-változtatások a cigányok körében. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999

Kemény István: A magyarországi roma (cigány) népességről két felmérés tükrében. Magyar Tudomány, 1997. 6. sz. pp. 644-655.

Kemény István: A magyarországi cigánység helyzete. In: Periférián – Roma szociológiai tanulmányok. (szerk.: Vajda Imre), Ariadne Kulturális Alapítvány, 1997/B

Kemény István – Havas Gábor – Kertesi Gábor: Beszámoló a magyarországi roma népesség helyzetével foglalkozó 1993. október – 1994. február közti kutatásról. In: Vajda Imre (szerk.): Periférián. Budapest, 1997.

Kemény István: A magyarországi roma (cigány) népességről. In: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. (szerk.: Kovalcsik Katalin), Tanítók kiskönyvtára 9., Budapest, 1998.

Kemény István: Tennivalók a cigányok/romák ügyében. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. (szerk.: Glatz Ferenc) MTA, Budapest, 1999.

Kemény István: Nyelv és oktatás: asszimiláció és szegregáció. In: A romakérdés az integráció csapdájában – A romák integrációs lehetőségei Magyarországon. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programiroda, Budapest, 2000.

Kertesi Gábor: Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerő-piacon. Közgazdasági Szemle, 1995. 1. sz. pp. 30-65.

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: Cigány tanulók az általános iskolában. Helyzetfelmérés és egy cigány oktatási koncepció vázlat. In: Cigányok és iskola. Educatio Füzetek 3., Educatio Kiadó, Budapest, 1996.

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: A cigány népesség lélekszáma Magyarországon a kilencvenes évek elején. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999.

Kézdi Gábor: A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. (szerk.: Glatz Ferenc) MTA, Budapest, 1999.

Kocsis Károly: Magyarország jelenlegi etnikai térszerkezetének sajátosságai. Földrajzi Közlemények, 1989. 4. sz.

Kocsis Károly – Kovács Zoltán: A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza. In: Cigánylét. (Szerk.: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes) MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.

Kocsis Károly – Kovács Zoltán: A cigány népesség társadalomföldrajza. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999

Kovács László: A cigányság foglalkoztatottságával összefüggő aktuális kérdések. In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár, 2000.

Kozák Istvánné: A cigányok a társadalmi munkamegosztásban.
In: Cigányok – honnét jöttek, merre tartanak? (szerk. Szegő László),
Kozmosz Könyvek, Budapest, 1983.

Liskó Ilona: A cigány gyerekek szakképzésének támogatása.
In: Cigányok és iskola. Educatio Füzetek 3., Educatio Kiadó, Budapest,
1996.

**Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének
beszámolója (Országos reprezentatív vizsgálat 1993-94).** In: Periférián
– Roma szociológiai tanulmányok. (szerk: Vajda Imre), Ariadne Kulturális
Alapítvány, 1997.

Magyarország kistérségei – Dél-Dunántúl. Központi Statisztikai
Hivatal Baranya, Somogy és Tolna Megyei Igazgatóságai, 2000

**Miklóssy Endre: A cigányság gazdasági-társadalmi újra-
integrációja.** In: A romakérdés az integráció csapdájában – A romák
integrációs lehetőségei Magyarországon. Európai Összehasonlító
Kisebbségkutatások Programiroda, Budapest, 2000.

Molnár Péter – Szegő Szilvia: Cigányok Magyarországon.
Társadalmi Szemle 1995. 6. sz.

Pálné Kovács Ilona: A kisebbségi önkormányzatok jogállása.
In: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. (szerk.: Csefkó Ferenc
– Pálné Kovács Ilona) Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Spiogl József: A romák munkaerő-piaci helyzete. In: A romák
munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló
kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár, 2000.

Székely Éva: A munkaerő-piac jellemzői Baranya megyében.
In: A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a
munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek
növelésében a Dél-Dunántúlon. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs,
2000.

Szellő János: A cigányság munkaerő-piaci esélyei Somogyban.
In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia
összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár
2000.

Szuhay Péter: Cigányok a falu társadalmában. In: Periférián –
Roma szociológiai tanulmányok. (szerk: Vajda Imre), Ariadne Kulturális
Alapítvány, 1997/A

Szuhay Péter: Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999

Vágási József – Nagy Ferenc: Az etnikumhoz tartozó hátrányos helyzetű, tartós munkanélküliek oktatása, képzése. In: A hátrányos helyzetű fiatalok szakképzéséért (Országos Szakmai Módszertani Konferencia tanulmánykötete) (szerk.: Paróczayné Korányi Margit) Budapest, 1999.

Varjú Gabriella: A cigánység társadalmi integrációs lehetőségeiről szóló kormányzati intézkedések. In: A romakérdés az integráció csapdájában – A romák integrációs lehetőségei Magyarországon. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programiroda, Budapest, 2000.

A kutatás értékelése

Az alábbiakban értékeljük azokat a tevékenységeket, amelyeket ennek a kutatásnak a során elvégeztünk.

Időhorizont

A kutatás tervezett kezdési és lezárási ideje: 2006. január 1. – 2006. december 31.

Az elvégzett tevékenység:

	PROJEKTELEM	KÖLTÉS INDOKLÁSA	IDEJE
1.	Címlista összeállítása, minta elkészítése	A kisebbségi önkormányzatok felelősségi körébe tartozó cigány fiatalok elérése érdekében felvettük a kapcsolatot a kisebbségi önkormányzatokkal, civil szervezetekkel	2006. január
2.	A kutatás tudományos háttér adatbázisának elkészítése, az országos alapadatok összegyűjtése	A 2001-es népszámlálás adatainak felhasználásával kistérségi táblák készítése; társadalmi jelzőszámok előállítás; kartográfiai ábrázolás	2006. február-március
3.	A kérdőívek elkészítése	Szakértői munka alapján	2006. február-március
4.	A kérdőívek kipróbálása	5-10 kérdőív kipróbálása	2006. április-május
5.	A kérdőívek véglegesítése és kinyomtatása	Szakértői munka alapján	2006. május
6.	Interjútervek készítése	Szakértői munka alapján	2006. április
7.	Az interjúk felvétele	Kisebbségi önkormányzati és munkáltatói interjúk	2006. május-november
8.	Az interjúk begépelése	Magnóról való szöveghű begépelés	2006. május-december

	PROJEKTELEM	KÖLTÉS INDOKLÁSA	IDEJE
9.	A kérdőívek felvétele	Személyes, illetőleg kiscsoportos adatfelvétel	2006. május-szeptember
10.	Kódutasítás készítése	A kérdőívek feldolgozásához szükséges lépés	2006. július
11.	Adatrögzítés	A kérdőívek feldolgozásához szükséges lépés	2006. augusztus-október
12.	Adatfeldolgozási terv készítése, az adatok feldolgozása	Az adatok feldolgozása SPSS-programmal	2006. szeptember-december
13.	Az esettanulmányok elkészítése	Helyi esettanulmányok készítése; esettanulmány a munkáltatókról	2007. január
14.	Az interjúk feldolgozása	Az interjúk szövegelemzése	2006. december-2007. január
15.	Az empirikus adatok további feldolgozása, elemzése	A táblázatok, társadalmi jelzőszámok, interjúk összedolgozása	2007. január
16.	A zárójelentés elkészítése	A résztvevők megírták az adott részt, a zárójelentést összedolgoztuk	2007 január
17.	A zárójelentés sokszorosítása, előkészítése a szakmai vitára	Szakmai vita előkészítése, megszervezése	2007. január
18.	A zárójelentés szakmai vitája opponensekkel	A szakmai vita lebonyolítása	2007. január
19.	A zárójelentés véglegesítése	A vita alapján a zárójelentés véglegesítése	2007. február
20.	Szakmai koordináció	A kutatás vezetése, kutatásszervezés, irányítás, szakmai beszámoló elkészítése	2006. január-2007. február
21.	Pénzügyi koordináció	Pénzügyi ellenőrzés, számlák, megbízások kezelése, pénzügyi beszámoló elkészítése	2006. január-2007. február

Megvalósítás

Kutatásunkat 2006. január 1-én kezdtük meg. Az előkészítő fázist (1-2-3. programelem; Címlista összeállítása, minta elkészítése, Háttér adatbázis gyűjtése, szakirodalmi recenziók elkészítése, Kérdőív tervek elkészítése) a tervezett ütem szerint 2006. március végéig elvégeztük. A munkát hallgatóink bevonásával végeztük, a 2005/2006-os tanév tavaszi szemeszterére kutatászemináriumot hirdettünk, ahol hallgatóink segítették a szakirodalom gyűjtését, azok recenzálását, s a korábbi kutatás pályakezdő fiatalok számára, illetve a cigány szervezetek részére összeállított kérdőíveit dolgoztuk át, azok kérdéseit pontosítottuk és egészítettük ki, aktualizáltuk.

A kérdőívek kipróbálása (4. programelem) során már kiderült, hogy az 1999-es kutatás során alkalmazott módszer – miszerint a cigány kisebbségi önkormányzatokat vonjuk be a kérdőíves adatfelvételi alkalmak megszervezésébe és a területükön élő fiatalok mozgósításába, meghívásába – nem működik. Ebben szerepet játszott az, hogy a szervezetek ezúttal nem voltak kellően együttműködők, valamint figyelmüket már a 2006-os kisebbségi önkormányzati választásokra koncentrálták. Ezért ezt a feladatot a tervezett március 31-i határidő helyett csak április-május során tudtuk befejezni. 50 próbakérdőív felvételét terveztük, ez meg is valósult. A próbalekérdések eredményeit és tapasztalatait figyelembe véve május 15-ig pontosítottuk a kérdőívek nyelvi megfogalmazásait és további kiegészítésekkel bővítettük az anyagot. (5. programelem) Elkészítettük az interjú terveket.

Azt ezt követő időszakban 2006 május – augusztus között került sor az adatfelvételekre.

- A cigány szervezetek (kisebbségi önkormányzatok és cigány civil szervezetek) körében 125 interjút terveztünk (7. programelem). Összeállított címlistánk alapján elkezdtük a kapcsolatfelvételt a szervezetek munkatársaival, kontakt személyeivel. Az adatgyűjtés eredményeképpen 70 civil szervezet, valamint 118 cigány kisebbségi önkormányzat került a látókörünkbe. A velük történő kapcsolatfelvétel fázisában azonban kiderült, főként a civil szervezetek esetében volt tapasztalható, hogy a különféle internetes címlistában, nyomtatott adatbázisokban megjelölt elérhetőségek az esetek jelentős részében nem működtek, a szervezetek nem

voltak elérhetőek, a megjelölt kapcsolattartó személyek már nem dolgoztak a szervezeteknél és nem tudtuk helyettük megnevezni kompetens vezetőt, vagy kapcsolattartót. A megadott címeken nem működtek irodák, vagy nem sikerült kideríteni, milyen ügyfélfogadási rendben dolgoznak e szervezetek. Ezért sok meghíúsult interjú a későbbiekben pótolnunk kellett. A kutatási folyamat végére 108 olyan kérdőívünk volt, amelyeknek a válaszait értékelni is lehetett. Ebből 98 cigány kisebbségi önkormányzattal készült, 10 egyéb civil szervezet volt a megkérdezettek között.

- Ezzel párhuzamosan folyt a pályakezdő munkanélküli fiatalok adatfelvétele (9. programelem). Hallgatóinkból és tanszéki munkatársainkból kutatócsoportokat hoztunk létre, amelyek részben a tervezett módszerrel – találkozók szervezése és azokon beszélgetéses formában való kérdőív kitöltés, tapasztalatcsere – valósult meg, a nyár folyamán azonban már inkább az egyéni kapcsolatok felhasználásával indulva, hólabda módszerrel jutottunk el célcsoportunkhoz. Az adatfelvétel során törekedtünk arra, hogy a mintában arányosan szerepeljenek a megye egyes kistérségeiben kitöltött kérdőívek, illetve bekerüljenek a megyeszékhely, a megye többi városa és a településeken élő fiatalok adatai is. A munkafázis során 400 adatfelvétel terveztünk. A feladatot megvalósítottuk.
- A Baranya Megyei Munkaügyi Központ munkatársainak közreműködésével folyt a 3. vizsgálati terület adatgyűjtése. E munka során a megye foglalkoztatóit kérdeztük meg kérdőíves módszerrel.

Az adatfelvételek, interjúfelvételek fázisával párhuzamosan megkezdtük a folyamatosan beérkező adatok számítógépes rögzítését. Az interjúk begépelését (8. programelem), elkészült a kódutasítás (10. programelem), ennek alapján vittük be az adatokat az adatbázisunkba (11. programelem).

2006. szeptemberében, októberében és november első felében pótoltuk a mintából kiesett, meghíúsult adatfelvételeket. Az önkormányzati választások miatt sajnos a cigány szervezetek jelentős részével csak a választások után tudtunk hatékony kapcsolatot felvenni és ezután kerülhetett sor a hiányzó szervezeti kérdőívek kitöltésére. Ez a csúszás indokolta, hogy az adatrögzítés fázisa is csak december közepére fejeződött be a

szervezeti kérdőív és interjúk esetében. Közben már a 2006/2007-es tanév őszi szemeszterében ismételten meghirdetett kutatószeminárium keretében hallgatóink bevonásával megkezdjük a pályakezdő fiatalok adatainak feldolgozását excel és SPSS programok segítségével. (12. programelem) A szervezetek adatfelvételének befejezése után 2006 decemberében és 2007 januárjában sor került azok feldolgozására is. (14. programelem)

2007. január közepétől az adatelemzések alapján elkészítettük az esettanulmányokat (13. programelem), ezeket a kutatási záróbeszámolóhoz mellékletek formájában csatoltuk.

2007. január végére az empirikus adatok további szűrése segítségével (15. programelem) elkészültek a kutatási részjelentések (16. programelem), ezeket előkészítettük a szakmai megbeszélésre (17. programelem). Ezeket szakmai vita során értékeltük (18. programelem) 2007 január 31-én, amely vitára meghívtuk a kutatási programban közreműködött tanszéki munkatársainkat, hallgatóinkat, valamint a munkaügyi központ együttműködőit.

Tapasztalataink alapján 2007 februárjában készítettük el végleges záróbeszámolóinkat (19. programelem).

A projekt során a kutatás vezetőjének, Forray R. Katalinnak a munkáját végig egy fő szakmai koordinátor, szervező (Cserti Csapó Tibor) – (20. programelem), valamint egy pénzügyeket felügyelő, koordináló munkatárs (Balázsovics Mónika) – (21. programelem) – segítette.

Kutatási módszerek

Kutatásunk során az alábbi módszereket és eszközöket alkalmaztuk:

- A 2001-es népszámlálás cigány/roma adatainak területi elemzése (mutatók kialakítása)
- Térképi ábrázolás és elemzés
- Dokumentumelemzés (képzési programok)
- Szakirodalmi adatgyűjtés és elemzés
- Interjú (civil szervezetek, kisebbségi önkormányzatok és munkaügyi kirendeltségek vezetőivel)
- Kérdőív (Baranya megyei munkanélküli pályakezdő cigány/roma fiatalokkal)
- Kérdőív (Baranya megye munkáltatóival)

Az eredmények (várható) megvalósulása

A kutatás legfontosabb várható eredménye – projekttervek kidolgozására tett javaslatok, illetve projektek kezdeményezése a pályakezdő (cigány/roma) fiatalok munkapiaci pozícióinak erősítésére megvalósult. Javaslatainkat a kutatási záróbeszámolóban ismertettük.

Tudományos eredménye kutatásunknak részben a térség cigány lakosságának jobb megismerése, olyan ismeretek feltárása, amelyeket az ország más területein élő cigány lakosságra is általánosítani lehet.

Javaslatok

A kutatás számos társadalmpolitikai, szociálpolitikai, oktatáspolitikai, egészségpolitikai körülményre világított rá. Ennek következtében javaslataink is különböző érdekszinteket érintenek.

- Változatlanul megoldatlan – és mulasztásos alkotmánysértés tárgya – a kisebbségek, ezen belül a cigányság parlamenti képviselete. Meggyőződésünk szerint ennek a megoldását a középszintű és regionális érdekképviseleti szegmensekkel egy időben lehetséges megtalálni.
- Regionális alap, közép és felsőfokú centrumokat indokolt kialakítani, ahol módszertani segítséget kaphatnak a képző intézmények. Ezeken a szintereken alternatív képzési modulokat lehetséges megszerezni, ezt követően pedig alkalmazni.
- A regionális képző központok működjenek együtt – együttműködési megállapodások megkötésével – az egyetemi centrumokkal. Minden integrált egyetemen rendelkezésre áll az a társadalmpolitikai ismeret, amely a különböző nem állami, munkaerőpiaci szakképzések színvonalát javíthatják, ezáltal segíthetik a romák oktatási és munkaerőpiaci integrációját.
- Az eredményes oktatás feltétele egyebek mellett speciális kollégiumi intézmény-rendszer, és az ehhez kapcsolódó szakkollégiumi hálózat kialakítása és finanszírozása. Jelenleg is megoldatlan az alafokú iskolarendszerekből képzettség nélkül kikerülő roma fiatalok képzési lehetősége. E nélkül elképzelhetetlen a betanított

és szakképzések megszerzése. Ilyen irányú, tömeges képzést biztosító programok javíthatják a roma fiatalok munkaerőpiaci kondícióit és versenyképességét.

- Az OFA támogatása rendkívül komoly lehetőséget biztosított eddig is a romák számára is nyitott alternatív munkaerőpiaci szolgáltatások elindítására. Szükséges ezeknek a pályázati lehetőségeknek az elérése és finansziális háttere.
- Mindenki számára elérhető helyen olyan adatbázis létesítése szükséges, ahol komplex, sikeres programokat lehet megismerni. Ezen a helyszínen a már Európai Unió, az Európai Szociális Alapból támogatott nemzetközi projektek elérhetőségét is lehetővé kell tenni.
- A munkaerőpiaci szervezetben, a munkaügyi központokban ennek a kérdésnek a kezelését maradékelven látják el. Elengedhetetlen az erre szakosodott, az ilyen ismeretekkel rendelkező munkatársak kijelölése, akik autentikus módon tudnak kapcsolatot tartani a szociális auktorokkal.
- Mivel a romák lakóhely választása kötődik a kistelepülésekhez, ezért a területfejlesztési források elosztásánál külön célkitűzésként lehetséges meghatározni a romák társadalmi esélyegyenlőségének biztosítását nyújtó programok finanszírozását.
- Pedagógus-továbbképzési programok, és az államigazgatásban dolgozó szakemberek képzési programjainak indítása indokolt annak érdekében, hogy a legnagyobb számban jelenlevő, többszörösen hátrányos helyzetű társadalmi csoport, nemzetalkotó tényezőként megnevezett etnikai kisebbséggel kapcsolatos előítéletek mérséklődjenek.
- A romák kulturális igényeinek kielégítésére az erre hivatott tárcánál lehetséges forrásokat elkülöníteni.
- A nemzetiségi-etnikai identitástudat meghatározó tényezője a nyelvismeret. A romák esetében megtapasztalható a nyelvelhagyás, a nyelvváltás jelensége. Ez nehezíti a saját közösségükhöz való tartozás, és az ehhez kapcsolódó segítő attitűdök kialakulását. Ezért szükséges alap, közép, és felsőfokon beás és lovári/romani nyelvoktatási kurzusok elindítása, illetve adott területeken már az óvodákban történő nyelvi készségfejlesztés kialakítása.

- A munkáltatói ellenérzések leküzdése érdekében rendszeres fórumok megtartása biztosíthatja a szociális dialógus elindítását. Sok esetben nem a szociális, képzettségi tényezők okozzák a munkaerőpiaci kirekesztettséget, hanem a munkáltatók merev, tudáshiányon alapuló előítéletességükből levezethető kirekesztő magatartása. Megítélésünk szerint magatartásváltás következhet be, ha növekszik a közvetlen élményeken alapuló pozitív foglalkoztatási tapasztalatok száma.
- Végezetül elengedhetetlen intenzív, koncentrált, a hazai cigányság képviseletével megvalósított médiastratégia kialakítása és megvalósítása, ahol céltudatosan történik a rendelkezésre álló szociális háttér feltárása, illetve a lehetséges kitörési pontok megmutatása annak érdekében, hogy a versenyképességet igénylő társadalmi mezőben egyenértékűvé válhassanak a jelenlegi és leendő roma munkavállalók.

Közreműködő szervezetek

Baranya Megyei Munkaügyi Központ, Pécs
Felsőoktatási Kutató Intézet, Budapest
Khetanipe Egyesület, Pécs

A térség (*Forray R. Katalin, Híves Tamás*)

Ebben a fejezetben összefoglaló áttekintést adunk arról a térségről, amelyben a cigány/roma fiatalok munkaerő-piaci helyzetét megvizsgáltuk. Ez a térség a Dél-dunántúli régió és benne Baranya megye.

Területi elemzés: szemlélet és módszer

A szemléletről

A társadalmi jelenségek és folyamatok területi kutatása olyan megismerési problémákat vet fel, amelyek jellegzetesen eltérnek a jelenségeknek és folyamatoknak makroszintű feltárásától és az esettanulmány jellegű leírástól, ezen kutatások jellegzetesen más megismerési nehézségek adódnak és módszertant igényelnek.

A területi kutatások közös jellemzője, hogy a társadalmi folyamatok térbeli megnyilvánulási formáit törekszik feltárni. Cél a területi egységek megismerése, egymással való összehasonlítása, illetve, hogy a társadalmi folyamatok milyen formában jelennek meg az ország különböző területein. Ebből következően a terület adottságait mindig a környezeti feltételrendszer elemének tekinti. Abból a hipotézisből indul ki, hogy a térbeli környezet elemei befolyást gyakorolnak a köztük zajló társadalmi folyamatokra. A területi kutatásokban a társadalomnak térszerkezete rajzolódik ki. Akikkel találkozunk az – demográfiai szóhasználatnál élve – sokkal inkább a „népesség” (lakosság, közösség stb.). Innen e kutatások erős kapcsolódása a demográfiához, azonban a demográfiát tágabban értelmezik a kutatók, nem pusztán egyes legfontosabb népmozgalmak vizsgálatára korlátozódva. Ebben az értelmezésben a demográfia szociológiai tények megjelenési formája. Az olyan demográfiai adottságok ugyanis, mint pl. a népesség korszerkezete, a családnagyság, a gyermekek száma, a nemek szerinti megoszlása stb. társadalmi tényekhez, szervezetekhez, magatartásformákhoz kapcsolódnak, és e kapcsolódás folytán szociológiai tényezőkké válnak.

A területi kutatások másik közös jellegzetessége, hogy a konkrét földrajzi térben meghatározható képződményeket, szervezeteket, intézményeket, alakulatokat stb. vizsgálja. Ebből következik a területi

kutatások sajátos társadalomképe, mindenekelőtt konkrét társadalmi együttesekkel, alakulatokkal, közösségekkel foglalkoznak, hiszen ezek kötődnek egy-egy adott térséghez.

Társadalom a térben: kistérségek

A kistérségek rendszere az ország egész területét lefedő (nem közigazgatási), megyehatárokat át nem lépő rendszer, amely a települések közötti valós munka-, lakóhelyi, közlekedési, közép fokú ellátási (oktatás, egészségügy, kereskedelem) stb. kapcsolatokon alapul. A statisztikai kistérségi rendszerben a települések kapcsolataik révén egy vagy több központi településhez vonzódnak. A 138 egységből álló statisztikai kistérségi rendszert 1994. január 1-jével léptette életbe a KSH, amelyet 1997. augusztus 1-jén alakított át 150 kistérségből álló rendszerré. A jelenlegi kistérségi rendszer 2004. január 1-jei hatállyal érvényes, és 168 kistérséget tartalmaz. Ebből Baranya megyében 8 kistérség található.

A módszerről: népesedéssziszatika, kartográfia

Az elemzésünk alapját a KSH 2001-es és 1990-es népszámlálási, és a KSH területi statisztikai évkönyvek kistérségenkénti és településenkénti adatbázisa alkotja. A felhasznált adatok demográfiai, iskolázottság, foglalkoztatási és munkanélküliségi adatok. A településenkénti adatokat kistérségekre aggregáltuk, majd a adatokat a megfelelő statisztikai feldolgozás, viszonyszámok kialakítása után térképen ábrázoltuk, a Mapinfo program segítségével.

A területi különbségek bemutatása kartografikus módszerrel, térképekkel segítségével történik, így a számszerű adatok vizuálisan megjeleníthetők, és gyorsabban, objektívebben és pontosabban lehet feltárni a társadalom helyzetét és a lezajló folyamatokat.

Az alábbi zárótanulmányban ezt a szemléletmódot és ezt a módszertant fogjuk felhasználni. A cigány/roma fiatalok munkaerő-piaci helyzetét nem általában vizsgáljuk, hanem úgy, mint területi-társadalmi jelenséget. Javaslataink is igyekeznek a következőkben feltárt területi-társadalmi folyamatokhoz igazodni.

A régió és a megye

Baranya megye a dél-dunántúli régióban helyezkedik el. E régió természetes központja Pécs, a 156 000 lakosú nagyváros, ahová a térség gazdasági-kulturális életének szálai összefutnak.

Gazdasági fejlettség

A dél-dunántúli régió gazdasági fejlettsége közepes színvonalúnak tekinthető, megközelíti az országos átlagot. Az utóbbi évtized társadalmi-gazdasági változásai jelentősen átformálták – az országoshoz hasonlóan – a régió gazdaságát. Különösen érzékelhető ez a változás az iparban, mind a szervezetek számát, mind a tulajdonviszonyokat, mind a termelés szerkezetét és nagyságát illetően. Az ezredfordulón az ipari termelés egy lakosra jutó értéke alapján a dél-dunántúli régió az ország hét területi egységét tekintve az utolsó volt, míg az iparban alkalmazásban állók 1000 lakosra jutó száma tekintetében az ötödik helyet foglalta el, jelentősen elmaradva – mindkét mutató esetében – az országos átlagtól. A régión belül az ipari termelés egy lakosra jutó értéke Baranyában, az iparban alkalmazásban állók 1000 lakosra jutó száma pedig Somogyban volt a legkisebb. A régió legnagyobb része kifejezetten mezőgazdasági térségnek tekinthető. Az ipari térségek egy része jelenleg is komoly válsággal küszködik, a mecseki szén és uránbányászat visszafejlődött, vagy leállt. A régióban az egy főre jutó GDP messze az országos átlag alatt marad, nyugat-dunántúli értéknek csupán $\frac{3}{4}$ -e. Különösen alacsony a befektetett külföldi tőke, az egy főre jutó befektetett külföldi tőke az országos érték $\frac{1}{3}$ -ánál is kevesebb, az észak-magyarországi régió értékének a fele és ennek is legnagyobb részét Baranyában fektették be ($\frac{2}{3}$ -át), míg Tolnában szinte nincs is jelen külföldi befektetés.

Közlekedés, infrastruktúra

A Dél-Dunántúl fejletlen közlekedési infrastruktúrája a gazdaság fejlődésének ma már komoly akadályát képezi. A térség közúthálózatának hossza jó ideje gyakorlatilag változatlan, a legszükségesebb felújítások elvégzése mellett állaga folyamatosan romlik. A közúti közlekedésben változás akkor fog megtörténni, ha az M6-os gyorsforgalmi út megépül,

ezzel jelentősen javulni fog a Baranya megye és Pécs elérhetősége és a közúti biztonság. Baranya megye közlekedési viszonyait meghatározza a domborzat változatossága és az aprófalvas településszerkezet. A települések közötti kapcsolattartást nehezíti, hogy még mindig viszonylag nagy a bekötőtől végi települések aránya. Az ilyen jellegű zsáktelepülések nyilvánvalóan hátrányos helyzetben vannak a csomóponti fekvésű településekhez képest. A személy- és tehergépjárművek száma az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedett, s mind a személyforgalomnak, mind a teherforgalomnak ma már jelentékeny hányada terelődött a közutakra, nehézkessé, gyakran lassúvá téve a közlekedést.

A közlekedési hálózat minden irányból a főváros felé orientált, kivételt csupán a körzet peremén áthaladó sopron-pécsi vasútvonal jelent, amely a Kisalfölddel teremt kapcsolatot. Az Alföld felé Baranya megyéből a bajai hídon, vagy a mohácsi kompon át lehet eljutni. Horvátország felé több fontos nemzetközi határátkelőhellyel rendelkezik.

Pécs rendelkezik egy kis kapacitású repülőtérrel, a pécs-pogányi repülőtér kisebb gépek fogadására alkalmas, de nagyobb forgalomra, nemzetközi járatok fogadására egyenlőre alkalmatlan. A megye területfejlesztési programjában kiemelt helyen szerepel a repülőtér regionális repülőtérre történő fejlesztése, mely révén nagyobb kapacitású repülőgépek fogadására válik alkalmassá.

Baranya megye infrastruktúrájában jelentős szerepet tölt be a mohácsi nagy nemzetközi hajókikötő, ezzel a tengereket összekötő Duna-Majna-Rajna hajóút jobb kihasználása lehet a jövő Közép-Európájának legfőbb teherszállítási lehetősége.

Kutatás és fejlesztés

A régióban a tudományos kutatás, kísérleti fejlesztés csupán 154 helyen folyik, ez az országosan érték 9%-a. A 154 a kutató helyen kb. 1400 kutató dolgozik, ami az országos értéknek csupán 6,5%-át jelenti, ez elég alacsony arány a régió népességszámát, jelentőségét tekintve. Azonban ezen kutatóhelyek és kutatók döntő része Pécsre összpontosul. A régióban működő kutató-fejlesztő helyek 83%-a és a kutatók 87%-a található itt. Ebből következik, hogy nagy az aránytalanság a régióban, a 10 ezer lakosra jutó kutatók számát tekintve a régióban a számuk országos értéknek csupán $\frac{2}{3}$ -a, de Baranya megyében 1,5 szerese, vagyis a régió egészének átlagának

több mint kétszerese. A másik két megyében elenyésző a kutató helyek és a kutatók száma (Somogy megye: 14 hely összesen 107 kutatóval, Tolna megye: 11 hely 76 kutató).

A régióban több országos jelentőségű, nagy forgalmú üdülőövezet található, amelyek munkalehetőséget adnak a helyi lakosságnak. Elsősorban a Balaton emelhető ki, a másik leglátogatottabb üdülőkörzet Mecsek és Villány térsége, ahol a természeti környezet, a történelmi nevezetességek és a gyógyvíz a vonzerő.

Közismert hiedelem, hogy a Dunántúl egésze jelentősen fejlettebb az ország keleti és északi térségeinél. Látható azonban, hogy a Dél-Dunántúlra ez a megállapítás nem érvényes. A gazdasági, infrastrukturális, társadalmi mutatóit tekintve ez a régió közelebb áll Észak-Magyarországhoz vagy Észak-Alföldhöz, mint a Dunántúl többi részéhez.

Társadalmi térszerkezet

Gazdasági-társadalmi adottságok

A régió társadalmi-gazdasági adottságait a következőkben foglalhatjuk össze.

- A 90-es évek elején végbement gazdasági átalakulás következtében a régió kistérségei erőteljesen polarizálódtak, a korábbi területi egyenlőtlenségek tovább nőttek. Ebben jelentős szerepet játszott a térség, a közlekedési hálózat fejletlensége, a régió külső és belső megközelíthetőségének nehézségei, a kedvezőtlen összetételű gazdaságstruktúra, a mezőgazdaság meghatározó jelenléte.
- Ugyancsak kedvezőtlen gazdasági környezetet teremt a szétszabdalt, aprófalvas településszerkezet. A települési hátrányokat tovább súlyosbítja a helyben elérhető intézmények, szolgáltatások hiánya, melyet a többségében funkcionálisan gyenge kisváros-hálózat sem képes kompenzálni. Ezzel szemben a megyeszékhelyek erős népesség koncentrációja és funkcionális (gazdasági, intézményi) dominanciája jellemző.
- Az országos átlagot meghaladóan, a Dél-Dunántúl lakosságának közel fele községben/kisközségben él.
- A gazdaságfejlődés előnytelen feltételrendszerének köszönhetően az országos átlagot meghaladó munkanélküliség, ezen belül is

a tartós állástalanok magas hányada, az inaktívak meghatározó jelenléte és alacsony foglalkoztatottsági szint jellemzi a régiót. A gazdasági aktivitás kedvezőtlen összetétele a gazdaságilag aktív lakosságra háruló terheket megsokszorozta, mely tovább rontotta a térség versenyképességét.

- A régió népességének a gazdaság változásához történő alkalmazkodóképességét nehezíti az országos átlagnál kedvezőtlenebb iskolai végzettség szerinti összetétele.
- A népesség korösszetétele az országoshoz hasonlóan igen kedvezőtlen. Ebben az alacsony születésszám mellett a régió egyes térségeinek az átlagnál rosszabb halálozási mutatói felelősek, valamint az elvándorlás is szerepet játszik. Főként a válságterületek népességmegtartó képessége gyenge, és jellemzően ezen – főként aprófalvas – térségekben érhető tetten a települések „gettósodása”.
- A veszélyeztetettség problémájának regionális súlyát jelzi, hogy az 1 000 megfelelő korúra jutó nyilvántartott veszélyeztetett gyermekek száma az egyik legmagasabb a régiók között. Bár a korábbi évekhez képest csökkenő súllyal, de még mindig az anyagi ok dominál a veszélyeztetettséget kiváltó tényezők körében (72,1%).
- A régióban jelentős a különböző etnikumok jelenléte: Baranyában a cigány, a horvát és a német nemzetiségűek élnek. Egyes településeken jelentős, illetve meghatározó a roma lakosság részaránya. Körükben a hátrányok halmozódása gyakrabban figyelhető meg, mint a nem roma lakosság között.
- A társadalmi-gazdasági szempontból kedvezőtlen tényezők – többnyire az országosnál gyakoribb előfordulására, és az ennek nyomán kialakult egyenlőtlenségek kezelésére a régió szociális ellátórendszere felkészületlen, hiányos a kiépítettsége. A települések – főként a kistelepülések – jelentős hányadában a legalapvetőbb szociális szolgáltatások sem hozzáférhetőek. Ennek nyomán az egyes ellátások elérhetőségében is indokolatlan területi egyenlőtlenségek keletkeznek. Az alapellátás alulfejlettségéből adódóan a szakellátások iránt túlzottan magas igény jelentkezik, melyet a bentlakásos intézmények kapacitáshiány miatt nem képesek maradéktalanul kielégíteni. Mind a szociális, mind pedig a gyermekvédelmi alap- és szakellátás minőségi és mennyiségi fejlesztése is indokolt.

- A települési hátrányok mérséklésére hivatott falugondnoki hálózat nagy mértékben kiépült a régióban, de még számos településen indokolt ezen szolgálat elindítása a lakosság életminőségének javítása érdekében. A kistelepülések méretgazdaságossági nehézségei tompítására is alkalmas önkéntes településközi kapcsolatok, társulások jelenlétük ellenére az önkormányzatok a bennük rejlő lehetőségeket nem használják ki kellőképpen. Indokolt lenne ezek minél szélesebb körű elterjesztését erőteljesebben ösztönözni.
- A szociális szolgáltatások megszervezésében, biztosításában még mindig igen erőteljes az állami dominancia annak ellenére, hogy egyes területeken (főként a szenvedélybetegek és a hajléktalan személyek ellátásában) jelentős a nem állami szereplők (egyházi, civil) részvétele. Az igények fokozódó differenciálódása erőteljesebb jelenlétüket igényli más ellátotti csoportok esetében is.

A régió népességének szociális helyzetét meghatározó, többnyire kedvezőtlen tényezők megváltoztatásához az egyes ágazatok önmagukban képtelenek. Eredmények eléréséhez más ágazatok, szakpolitikák – a területfejlesztés, a regionális, a gazdaság-, a foglalkoztatás-, az oktatáspolitikai, az egészségügy – szoros együttműködésére, komplex fejlesztésekre van szükség.

A 90-es évek fordulóján lezajlott rendszerváltozást a szegénység alakulásának területi, így regionális különbségének növekedései is kísérte. A Dél-Dunántúlon élő 18-74 éves népesség körében – Észak-Alföld és Észak-Magyarország után – *leggyakoribb a szegénység előfordulása*. A szegénység kiterjedtségét nehéz megragadni. A hiányzó adatok miatt csak a szegénységbe kerülést valószínűsítő faktorokon (alacsony iskolai végzettség, a szervezett munka világától való átmeneti vagy tartós kirekesztődés, demográfiai tényezők, háztartás szerkezete, nagysága) keresztül közelíthető meg a szegénységben élők területi elhelyezkedése, a probléma nagysága.

E tényezők előfordulása alapján *a szegénység koncentrációja a régió peremvidékein (siklói, sellyei körzetekben), valamint a belső területek közül a szigetvári, a pécsváradai kistérségekben valószínűsíthető.*

A cigány/roma népesség

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a dél-dunántúli régióban a cigány népesség száma 26426 fő, amely a lakosság 2,7%-a (szemben az országos 2%-kal). A régióban Baranyában és Somogyban laknak jelentősebb számban cigányok, számuk ezekben a megyékben meghaladja a 10000 főt. Egyes községekben a lakossághoz viszonyítva kiugróan magas arányú cigány népesség található. *A roma népesség számának növekedésével számos kistelepülés lakosságának cseréje indult meg.* Lakásviszonyaik kedvezőtlenebbek a nem cigányokéhoz képest, döntően lepusztult, illetve felújításra szoruló, hiányos kommunális ellátottságú ingatlanokban élnek.

A cigányságot érintő hátrányok – területi elszigeteltség, szociokulturális jellegzetességekből adódó társadalmi lemaradás, alacsony iskolázottság, szakképzetlenség, alacsony jövedelmi viszonyok – kölcsönösen erősítik egymást és vezetnek e csoport szegregáltóságához. Főként alacsony iskolázottságuknak, földrajzi elhelyezkedésüknek és a társadalom előítéletességének köszönhetően alacsonyabb körökben a foglalkoztatottsági szint és magasabb a munkanélküliség, mint a többségi társadalom esetében. Részben a fentiekből következik, részben pedig sajátos korösszetételüknek (magas a gyermekkorú népesség aránya) tudható be, *hogy magas az aktív keresőkre jutó eltartottak aránya.*

A cigányság társadalmi beilleszkedésének elősegítésére, az őket érintő különböző hátrányok mérséklésére *nagyszámú sikeresen működő, alternatív roma pedagógiai, oktatási-nevelési, foglalkoztatási program szerveződött a megyében,* melyek mind számukat, mind pedig tartalmukat tekintve egyedülállóak az országban. A cigány származású munkanélküliek elhelyezkedési esélyeinek és foglalkoztatásának növelését a régió munkaügyi központja és megyei kirendeltségei *számos eszközzel és munkaerő-piaci programmal igyekeznek elősegíteni.*

Egyenlőtlenségek

Az egyes térségek közti gazdasági, foglalkoztatási, infrastrukturális, szociális és egészségügyi feltételekben fennálló különbségek igen jelentősek. Ezzel összefüggésben a lakosság életkörülményeinek egyenlőtlensége is számottevő. Az alacsony iskolai végzettség és a közlekedési peremhelyzet kumulálódása folytán az érintett térségek népessége lényegesen

kedvezőtlenebb munkaerő-piaci pozícióval rendelkezik. A lakosság gazdasági aktivitás szerinti összetételéből adódóan jövedelemszerzési forrásaik túlnyomórészt a társadalmi transzferjövödelmekre korlátozódik. *A társadalmi-gazdasági peremhelyzet kialakulásában meghatározó szerep jutott az aprófalvas településszerkezetnek, a községek relatív és abszolút értelemben is fennálló elzártságának. Jelentős ezen térségekben a roma etnikum jelenléte. Gazdasági-társadalmi szempontból belső perifériának számít a pécsvárad, a sásdi, a sellyei, a szigetvár kistérség.*

Népesedési viszonyok

Demográfia

A dél-dunántúli régióban igen alacsony a születési arány és magas a halálozás, a népesség fogyása az országos átlagnál is gyorsabb, a demográfiai mutatók kedvezőtlenül alakulnak, a térségben előrehaladott az elöregedés. Az európai viszonylatban is rossznak tekinthető magyar átlagnál is kedvezőtlenebb a helyzet. A magyarországi régiók közül csak Dél-Alföldön alacsonyabb az élveszületési és magasabb a halálozási arány. Az elmúlt években annyira csökkent a születések száma, hogy a hagyományosan alacsony budapesti arányszámnál is kedvezőtlenebbül alakult.

A régió belül Tolna és Somogy megyékhez viszonyítva Baranya megyében viszonylag magasabb az élveszületések száma, fiatalabb a korszerkezet. Területileg vizsgálva Baranya megyében jelentős eltérések láthatók. Három kistérségben (Siklós, Sellye, Szigetvár) lényegesen magasabb a 14 éven aluliak aránya, mint a többi kistérségben (*1. térkép*, ld. ezt és a többi térképet mellékletben!). A 60 éven felüli népesség aránya ennek megfelelően fordított képet mutat (*2. térkép*). A legmagasabb az idősebb népesség aránya Mohácson, Pécsváradon és Sásdon, és a legalacsonyabb Szigetváron. A 60 éven felüliek és a 20 éven aluliak arányát, vagyis az úgynevezett öregedési indexet ábrázoló térképen (*3. térkép*) látszik leginkább az elöregedett és a viszonylag fiatalabb kistérségek területi elkülönülése. Az elöregedett kistérségek keleten és északon helyezkednek el (Mohács, Pécsvárad), míg a fiatalabb korszerkezetű kistérségek nyugaton és délen a Dráva mentén találhatók (Szigetvár, Sellye, Siklós).

Magyarországon jelenleg nem beszélhetünk természetes szaporodásról, csak fogyásról 1-2 kistérség kivételével mindenhol

erőteljesen fogy a népesség. Jelentős átrendeződés történt az elmúlt években a természetes szaporodás területén is, míg a hagyományosan magas születésszámmal rendelkező térségekben (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye) csökkent legnagyobb arányba a születések száma, addig Pest megyében némileg emelkedett, a halálozási arányszám is ott a legalacsonyabb. A dél-dunántúli régióban az országos átlagot meghaladja a népesség fogyása, de a három megye közül még Baranyában a legkisebb. Ez az alacsonyabb halálozási aránynak köszönhető. A megyén belül kiugrik Mohács térsége az erőteljes népesség fogyásával és Szigetvár a viszonylag alacsony értékével. (4. térkép). Míg Mohácson 7,2%-os volt a természetes fogyás 1990 és 2001 között, addig Szigetvár térségében csak 2,3%.

A népesség száma Baranya megyében az 1990-es és a 2001-es népszámlálás között minden kistérségben csökkent, de nem egyforma mértékben. Legkevesbé Siklós kistérségben csökkent a népesség 1990-hez képest 2001-ben csak 2 ezrelékkal, nem éri el a 100 főt. (5. térkép) Ez abból adódik, hogy Siklós térségében viszonylag magasabb volt a születés, alacsonyabb a halálozás, és a vándorlási különbözet is pozitív értéket mutat, több mint 900 fővel többen költöztek oda, mint el. A skála másik végén három kistérség található, Mohács, Komló és Sásd, Mohácson rendkívül alacsony a születés és kiugróan magas a halálozás, Sásdon szintén magas a halálozás, Komló térségéből pedig jelentős volt az elvándorlás a vizsgált időszak alatt. Mohács térsége csak a jelentősen pozitív vándorlási arányának köszönheti, hogy nem fogyott még erőteljesebben a népesség.

A 6. térképen az 1990 és 2001 közötti vándorlási különbözet arányát látjuk. Az egész megyére elmondható, hogy többen költöztek be mint ahányan el, ezzel közel 5000 fővel növelték a megye népességét. A két népszámlálás között a városokból sokan visszaköltöztek falura, községekbe, még Pécsnek is 2700 fős a vándorlási vesztesége, de a községeknek 7800 fős a többlete. Azonban a Pécsi kistérségben 2800 fős pozitívumot mutat a vándorlás, vagy itt is lezajlott, ami a legtöbb nagyvárosban, hogy nagy számú népesség költözött ki különböző okokból a városból az agglomerációba. A legnagyobb arányú bevándorlás Mohács térségébe történt, itt e miatt a népesség 2,6%-al nőtt ellensúlyozva némileg a nagyarányú természetes népességfogyást. A legnagyobb elvándorlás Komló térségéből történt, a bányászat, a nehézipar összeomlásának következtében. Sásdi és Pécsváradi kistérségekben minimálisan negatív a vándorlás, de Sellye, Szigetvár és különösen Siklós térségébe jelentős számú népesség költözött.

A népesség iskolázottságát tekintve országos viszonylatban Baranya megye átlag körüli, vagy némely esetben az alatti értéket mutat. Országosan a központi régió, különösen Budapest a legerősebben iskolázott, míg az északi régió a legkevesbé. A különböző szintű iskolázottságot részleteiben vizsgálva először a 0 osztályt végzetteneket ábrázolja a 7. térkép. A 0 osztályos végzettség azt jelenti, hogy semmilyen befejezett iskolával nem rendelkezik a 10 éven felüli lakos. Az iskolázottsági térképeken az arányok mindig a megfelelő korú népességhez vannak viszonyítva. A 0 osztályt végzettenek részben idős rendkívül rossz szociális körülmények között élő emberek, legtöbbször cigányok. De ide tartoznak azok is, akik többszöri nekifutásra sem tudták még befejezni az első osztályt, legalább is 10 éves korukig. Ha ezek közül sokan előbb-utóbb el is végeznek néhány osztály legtöbbjük mégis igen aluliskolázott marad, mindenféle szakma nélkül funkcionális analfabétán. Baranya megyében a 10 éven felüli népesség 1,89% tartozik ebbe a csoportba, ami körülbelül megfelel az országos értéknek, de létszámuk mégis magas 6900 fő. Országosan Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legmagasabb (2,62%) és Budapesten a legalacsonyabb (1,39%) az arány. Baranya megyén belül jelentős területi eltérésekkel találkozhatunk, míg Pécsen és Pécsvárad térségében csupán 1,5% körüli ez az érték, addig a megye nyugati oldalán található kistérségekben 2,7-3,0% körüli, különösen magas Sellye (2,94%) és Sásd (2,84%) térségében.

A 8. térképen azon népesség aránya látszik, akik nem fejezték be az általános iskolát és szakmájuk sincs. E mutató tekintetében Baranya a 19,8%-os értékével kicsit jobb helyzetű, mint az országos átlag (20,4%). Ez a zömében idős népesség a 14 éven felüli lakosság egyötödét teszi ki. Népesség ezen csoportjának elhelyezkedési lehetőségük nagyon korlátozott, nem is beszélve a kereseti lehetőségről, kevésbé érinti azokat akik nyugdíjasok, vagy a saját földjükön dolgoznak. Zömükben nagyon szegény kilátástalan körülmények között élő emberek. Az ennyire aluliskolázottaknak előbb be kellene fejezni az általános iskolát, hogy utána valamilyen szakmát tudjanak tanulni. A megyén belül Sellye és Sásd térségében a legmagasabb az arányuk (27-29%) akárcsak az előbb tárgyalt teljesen iskolázatlan népességé. A legalacsonyabb Pécs és Komló térségében.

A 8 osztályt végzett 14 éven felüli népességhez azok tartoznak, akiknek csak az általános iskolai végzettsége van meg, de semmiféle szakképzettségük nincs. (9. térkép) Az elhelyezkedési és kereseti lehetőségük

hasonlóan szerény, mint azoknak, akik nem fejezték be az általános iskolát. Azonban jelentős különbség, hogy ők részt tudnak venni szakképzésen akár felnőtt korban is. Így ha megfelelő képzést és ösztönzést tudunk számukra biztosítani nem annyira reménytelen a helyzetük, természetesen nem vonatkozik ez az idős nyugdíjas, vagy a körüli népességre. Arányuk a legmagasabb Sellye kistérségében.

A szakiskolai és szakmunkás végzettségű 18 éven felüliek aránya az országos átlaghoz képest magasabb Baranya megyében 27%, országosan 25% ez az érték. Általában elmondható, hogy szakmunkás végzettségűek a Dunántúlon magasabb arányban vannak, mint az ország középső és keleti részén. Azonban a legalacsonyabb Budapesten az arányuk (17,1%), mivel itt a legmagasabb a legalább érettségivel rendelkezőké. A legmagasabb arányban vannak a szakmunkás végzettségűek országosan Veszprém megyében (30,4%). Baranya megyén belül kistérségi területi megoszlásban a legmagasabb a szakmunkás végzettségűek aránya Komló és Pécsvárad térségében, ezek voltak a hagyományosan bányavidékek. *(10. térkép)* A legalacsonyabb az ilyen végzettségűek aránya Pécsen és Sellye térségében. Ennek eltérő az oka a két kistérségben, Pécs térségében az embereknek általában magasabb az iskolázottsága, 45%-nak magasabb végzettsége van, érettségi, vagy diploma. Sellye kistérség a megye leginkább aluliskolázott területe, itt csak a népesség 17%-a rendelkezik érettségivel vagy van diplomája.

A *11. térkép* a 18 éven felüli népesség azon arányát ábrázolja, akiknek a legmagasabb végzettsége érettségi bizonyítvány. Itt már nagyon érződik a megyeszékhely hatása, ahol a legtöbb középiskola csoportosul, és itt a legtöbb az olyan munkahely, amely megköveteli legalább az érettségit, a legmagasabb a munkához való jutás esélye is. Pécs térségében a népesség 27%-ának a legmagasabb végzettsége érettségi bizonyítvány és közel felük rendelkezik legalább érettségivel. A baranyai kistérségek másik végén a sokat emlegetett Sellye (13%) és Sásd (15,4%) található. Sellyén a 18 éven felüli népességnek csak 17%-a rendelkezik érettségivel, vagy diplomával. Pécsi kistérségben 2,6x magasabb ez az arány.

A befejezett felsőfokú végzettségű 25 évnél idősebb népesség aránya Baranya megyében alacsonyabb (11,6%), mint az országos átlag (13,3%), viszont ha kivesszük az országos átlagból a rendkívül magas budapesti értéket (25%) akkor a Baranya megyei érték körülbelül megfelel a vidéki átlagnak. Országosan Budapesten összpontosul a diplomások több mint harmada 320 ezer fő a 930 ezres országos létszámból. Legalacsonyabb a

diplomások aránya Nógrád (8,2%) és Békés (8,6%) megyékben. Baranya megyén belül jelentősek az eltérések (*12. térkép*). Egyik oldalon Pécs térsége, több mint 16%, a másikon pedig Sellye és Sásd aluliskolázott kistérségek találhatóak 4-5%-os értékkel.

Összességében elmondható, hogy a megyében a legkevésbé iskolázott kistérség Sellye, utána közvetlenül Sásd következik. A legiskolázottabb Pécs kistérsége, ez a nagyváros és a megyeszékhely miatt természetes, de megyei szinten magas az átlagos végzettségi szint Komló és Mohács térségében is.

Nemzetiségek

Dél-Dunántúl az ország azon régiója, ahol legnagyobb számban és arányban élnek nemzeti és etnikai kisebbségek, egyúttal változatosságuk is a legnagyobb az országban. A térség történelmileg is soknemzetiségű terület volt; legnagyobb számban németek és délszlávok (főleg horvátok) laktak a területen. Ma a legnagyobb kisebbséget a cigány/roma népesség alkotja. A három megye közül Baranya megye lakossága a legvegyesebb etnikai összetételű, míg Somogyban csak a cigányok élnek nagyobb számban.

A németek Tolnában és Észak-Baranyában laktak jelentős számban. A második világháború után jelentős hányadukat kitelepítették, helyettük Erdélyből és Moldvából telepítettek be magyarokat (és csángó magyarokat). Az 2001-es népszámlálás szerint kb. 23 ezer német nemzetiségű, vagy e nemzetiséghez kötődő lakos élt Baranya megyében, az összes magyarországi német ötöde, Tolnában 12 ezren vallották magukat német nemzetiségűnek, vagy kötődtek valamilyen formán e nemzetiséghez.

A délszlávok közül a horvátok harmada (7300 fő) lakik Baranyában, főleg a Dráva mellett és Mohács térségében, de még Somogyban, Barcs kistérségben is található horvátok által lakott település. A kis számban élnek a térségben még románok, szerbek, szlovákok stb., főleg Baranyában.

A régió a roma/cigány népesség tekintetében sűrűn lakott terület, amelyben száz százalékban cigányok lakta település mellett számos olyan is van, ahol a többséget ők adják. Baranyában megközelítőleg 70 olyan település található, amelyben a lakosság lélekszámához viszonyítva az ott élő romák legalább 20%-ot képviselnek. Az itt felhasznált és bemutatott térképek és statisztikák a 2001-es népszámlálási adatokon alapulnak, ezek természetesen nem egyeznek meg a szociológiai kutatásokból ismert adatokkal.

Baranya megyében a legmagasabb a nemzetiségek aránya: a 2001-es népszámláláskor 10,5%. Cigány, vagy roma nemzetiségűnek csak 2,6% vallotta magát, de arányuk feltételezhetően sokkal magasabb. A német nemzetiséghez a lakosság 5,6%-a tartozik, vagy kötődik valamilyen formában, a horváthoz 1,8%-a, a többi nemzetiség már csak legfeljebb néhány 100 fős létszámban reprezentált.

A nemzetiségek nagyobb része községekben él, itt az arányuk 16%, területi eloszlásuk nagyon egyenlőtlen. A *13. térkép* a Baranya megyei nemzetiségek együttes arányát mutatja kistérségenként, itt a 2001-es népszámlálásból a nemzetiség, a kulturális értékhez, hagyományhoz kötődés, az anyanyelv, a családi, baráti közösségekben beszélt nyelv válaszlehetőségek legalább egyike szerinti adatok láthatók. Legmagasabb a nemzetiségek aránya Mohács (26,4%) és Pécsvárad (24,6%) kistérségekben. A legalacsonyabb Szigetvár (5,4%) Komló (5,8%) és Pécs (6,7%) térségében.

A nemzetiségeken belül a cigánysághoz tartozók legmagasabb arányban Sellye és Sásd térségében élnek, legkevesebben, Pécs, Pécsvárad térségében. (*14. térkép*)

A német nemzetiségűek egyik hagyományos központja Baranya, leginkább Pécsvárad kistérsége, itt a lakosság 22,4%-át alkotják, Mohácson is magas az arányuk, 20%. Sellyén és Szigetváron a legalacsonyabb, itt kevesebb, mint 1%-át alkotják a népességnek. (*15. térkép*)

A németiséggel ellentétben Sellye kistérségben élnek legnagyobb arányban horvátok (12,1%), ezenkívül még Mohács térségében jelentős a számuk (3%). Viszont a megye északi három kistérségben (Pécsvárad, Komló, Sásd) alig laknak horvátok. (*16. térkép*)

Foglalkoztatottság, munkanélküliség

Baranya megyében a foglalkoztatottsági arány az országos értéknél alacsonyabb, a munkanélküliség magasabb. A 2001-es népszámláláskor önbevallás alapján vették fel a munkanélküliek számát. A 2001-es népszámlálás munkanélküliségi adataiból készült a *17. térkép*, amely a foglalkoztatottak arányában ábrázolja a munkanélkülieket, ebben az arányban benne van a foglalkoztatottak száma is, így erőteljesen mutatja az alulfoglalkoztatottságot. Ez az arány megyei átlagban 13,7%, országosan 11,3%, legalacsonyabb Vas megyében 4,6%, legmagasabb Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 24,7%.

Baranya megyén belül jelentős az eltérés, szinte szakadék húzódik egyes kistérségek között. Míg Pécs térségében 9,9% a munkanélküliek aránya, addig a szomszédos Sellye kistérségben 34,2% ez országosan is rendkívül magas érték. Pécsváradon még a pécsi aránynál is kedvezőbb 8,1%-os ez az érték, de megye nyugati kistérségeiben magas, Szigetvár 23,2%, Sásd 21,9%, Siklós 19,3%.

Az 1990-es népszámlálás szerint még magas volt a foglalkoztatottak aránya, Baranya megyében, ez a teljes népességre vonatkozóan 42,8%, ez közel azonos volt az országos átlaggal. Területi megoszlása látható a *18. térképen*. Bár a legmagasabb Pécsen volt 43,3% és legalacsonyabb már akkor is Sellye térségében 41,5% azonban e két érték között minimális az eltérés 1,8%. 2001-re jócskán megváltozott a helyzet. A foglalkoztatottság jelentősen visszaesett, bár ez országos tendencia volt, azonban Baranya megyében az országos értéknél is (36,2%) is alacsonyabb 33,5% az arány. Jelentős területi egyenlőtlenség alakult ki a megyében. (*19. térkép*) 2001-ben az Pécs térségében 36,4%-os volt a foglalkoztatottsági arány ugyanakkor Sellye kistérségben csak 24,9% vagyis Sellyéhez viszonyítva majdnem 50%-al magasabb a pécsi arány. Alacsony az arány Sásd, Szigetvár térségében (28-29%) magasabb Pécsvárad és Mohács kistérségekben (33-33%)

A foglalkoztatottak számában bekövetkező drámai változást leginkább a *20. térkép* ábrázolja, amely az 1990-es foglalkoztatottak számát 100-nak véve mutatja a 2001-es értéket. E mutató tekintetében is Baranya megye az országos átlag alatt teljesít. Megyei szinten 78% ez az érték, míg országosan 83%. Győr-Sopron és Vas megyékben 95% a foglalkoztatottak száma 1990-hez képest, a másik véglet Borsod-Abaúj-Zemplén (67%) és Szabolcs-Szatmár-Bereg (70%) megyék, ahol a legalacsonyabb a foglalkoztatottság.

Baranya megyén belül a pécsi érték kimagaslóan magas 84% és a sokat emlegetett sellyei a legalacsonyabb 60%. Jól elkülönül a két keleti kistérség Mohács és Pécsvárad a viszonylag magas értékével (78%) és a Sásdi, Szigetvári kistérségek alacsony 66-67%-os foglalkoztatottsági értékei.

Általánosságban elmondható, hogy Baranya megyében jelentős területi különbségek vannak, a legtöbb társadalmi-szociális mutatót vizsgálva. Két részre szakadt a megye, egyik oldalon a szegényebb, aluliskolázott és magas munkanélküliséggel küszködő nyugati három kistérség (Sellye, Sásd és Szigetvár) és az alig valamivel jobb értékeket mutató déli Siklós kistérség található. Mások oldalon a sokkal jobb értékeket, magasabb iskolázottságot és foglalkoztatottságot mutató keleti kistérségek vannak (Mohács, Pécsvárad, Komló) ide tartozik a Pécsi kistérség is.

Cigány lakosság Baranya megyében

Diszkriminációs index

A 2001-es népszámlálás adataiból származó megoszlásokat a munkaügyi kistérségekre vonatkozóan ismerjük (Állami Foglalkoztatási Szolgálat szíves segítségével). Miként egy korábbi tanulmányban Budapest és az ország összehasonlításában tettük, ezúttal Baranya megye adatait hasonlítjuk össze az országgal e szempontból (Forray, 2005). Baranya megye 15-61 év között teljes lakosságának és hasonló korú cigány lakosságának iskolázottsági adatait vizsgáltuk meg abból a szempontból, hogy a két populáció azonos iskolázottsági szint mellett milyen mértékben van a foglalkoztatottak és milyen arányban a munkanélküliek körében. A megoszlások egymáshoz való viszonyából számoltuk ki a **diszkriminációs indexet**.

A **diszkriminációs index** azt a hipotézist jeleníti meg, hogy adott iskolázottságú személynek – függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma – azonos arányban kell részt venniük a munkaerőpiacon. Ha arányuk azonos, akkor az index értéke közel van az 1,0-hez, az eltérés annál nagyobb, mennél távolabb van az érték az 1,0-tól. Értelemszerűen a foglalkoztatottság esetében az 1,0 alatti arányszámok jelzik a cigány népesség rosszabb esélyeit, míg a munkanélküliség szempontjából az 1,0-nál magasabb számok mutatják a munkanélkülivé válás magasabb esélyeit. Az arányszámot azért neveztük „diszkriminációs indexnek”, mert – némi egyszerűsítéssel élve – azonos életkor, iskolázottság és lakóhely mellett egyetlen „kemény” változóra vezethető vissza az eltérő szereplehetőség a munkaerőpiacon: az illető etnikai hovatartozására.

Ezeket a megoszlásokat a megye egészében és kistérségenként is vizsgálat alá vetettük annak elemzése céljából, van-e eltérés, és milyen irányú az eltérés az egyes térségek között. Itt csak az indexet megalapozó százalékos megoszlásokat mutatjuk be, az alapadatok a mellékletben kaptak helyet.

Kistérségi megoszlások

1. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Pécs

Pécs	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	54,7	5,0	24,7	13,2	0,45	2,67
8-nál kevesebb	10,7	6,2	7,6	8,3	0,70	1,34
8 oszt.	31,4	6,0	25,9	16,1	0,82	2,70
Szakmai oklevél	67,9	7,4	51,1	16,3	0,75	2,20
Érettségi	54,2	4,1	38,2	6,7	0,71	1,66
Felsőfokú	82,6	1,7	81,1	0,0	0,98	0,00

A rendkívül alacsony foglalkoztatottsági arányt a pécsi kistérségben viszonylag alacsony munkanélküli arány egészíti ki (1. tábla). A roma népességben a foglalkoztatottak aránya kevesebb mint a fele, a munkanélkülieké pedig két és félszerese a megye teljes lakossága megfelelő arányainak. A foglalkoztatottak körében csupán **a felsőfokú végzettségűeknél tapasztaljuk azt, hogy nincsen diszkrimináció**, a foglalkoztatottak körében a cigány és nem cigány arányok azonosak, diplomás munkanélküli pedig nincsen a pécsi kistérség roma lakói között.

2. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Komló

Komló	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	46,2	7,6	17,5	20,1	0,38	2,64
8-nál kevesebb	7,6	11,1	6,2	16,1	0,82	1,45
8 oszt.	27,6	8,3	20,9	22,5	0,76	2,72
Szakmai oklevél	59,1	9,3	37,1	24,9	0,63	2,67
Érettségi	58,1	4,7	50,0	6,3	0,86	1,32
Felsőfokú	81,9	2,3	60,0	20,0	0,73	0,00

A roma munkanélküliek aránya a komlói kistérségben jelentősen magasabb a pécsinél, ebből következik, hogy a diszkriminációs index a munkanélküliek körében a legtöbb iskolázottsági kategóriában a 2,5%-ot felülmúlja (2. tábla). Feltűnő, hogy két csoportban kedvezőbb a diszkriminációs index: az általános iskolánál kevesebbet végzettek és az érettségizettek csoportjában. Ám az általános iskolát sem végzettek foglalkoztatási aránya minden térségben kiugróan alacsony, munkanélküliségük magas: a diszkriminációs indexben az fejeződik ki, hogy extrémén alacsony iskolai végzettséggel sem cigánynak, sem „magyarnak” nincsen sok esélye állást találni.

3. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Mohács

Mohács	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	51,4	7,9	20,9	24,9	0,41	3,17
8-nál kevesebb	8,4	11,3	7,8	22,2	0,92	1,97
8 oszt.	32,7	8,7	22,4	27,1	0,68	3,13
Szakmai oklevél	65,7	9,4	40,6	21,1	0,62	2,25
Érettségi	63,1	5,4	56,7	20,0	0,90	3,72
Felsőfokú	80,9	3,0	50,0	50,0	0,62	0,00

A mohácsi kistérségben a foglalkoztatottsági arányok nem annyira tragikusan rosszak, mint a komlóiban (3. tábla). Talán ezzel függ össze, hogy a foglalkoztatottságban is valamivel kevésbé gyakori a diszkrimináció, ám a munkanélküliségi adatok annál rosszabb képet mutatnak: a legtöbb iskolázottsági kategóriában a több mint háromszor annyi eséllyel válik munkanélkülivé egy roma, mint egy nem roma.

4. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Siklós

Siklós	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	46,5	8,8	12,2	23,6	0,26	2,69
8-nál kevesebb	7,6	12,4	4,6	17,5	0,60	1,42
8 oszt.	30,6	9,7	14,0	27,1	0,46	2,79
Szakmai oklevél	60,0	10,8	38,9	33,7	0,65	3,12
Érettségi	62,1	4,9	35,7	7,1	0,57	1,47
Felsőfokú	81,0	1,4	100,0	0,0	1,24	0,00

A siklói kistérség munkaerőpiaci helyzete rendkívül rossz, az előző kettőhöz viszonyítva is: alacsony a foglalkoztatási és magas a munkanélküliségi arány (4. tábla). A cigány népesség foglalkoztatásának aránya a nem cigányénak még a felét sem éri el, a munkanélküliek aránya viszont majdnem háromszoros. Riasztóan magas a szakmai oklevéllel rendelkező cigány emberek munkanélkülisége – háromszor olyan eséllyel kerülnek ki a munkaerőpiacról, mint nem cigány társaik hasonló képzettség birtokában. A diplomások között minden romának van állása, és csaknem minden nem romának: egyetlen eset, amikor **a diszkriminációs index a nem cigány csoport hátrányos helyzetét** mutatja.

5. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Sellye

Sellye	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	38,2	13,4	14,8	22,6	0,39	1,69
8-nál kevesebb	4,9	15,0	3,8	19,9	0,78	1,33
8 oszt.	27,1	15,0	16,8	25,2	0,62	1,68
Szakmai oklevél	52,9	14,7	38,9	20,8	0,74	1,42
Érettségi	61,1	7,5	53,8	7,7	0,88	1,03
Felsőfokú	81,6	3,7	66,7	33,3	0,82	0,00

Ahol a foglalkoztatottság és a munkanélküliség az eddig bemutatott kistérségeknél is rosszabb képet mutat, a diszkriminációs index a legkiegyenlítettebb: eszerint alig van megkülönböztetés cigány és nem cigány között (5. tábla). Különösen feltűnő ez az egyensúlyi helyzet az érettségizett és diplomás csoportban, ahol a foglalkoztatottság viszonylag magas, a munkanélküliség alacsony mind a nem cigány, mind a cigány csoportban. Az egyes iskolázottsági kategóriákban szereplő arányok a munka hiányának szinte abszurd mélypontját mutatják: az általános iskolánál kevesebbet végzettek 4-5%-ának van csupán kereső munkája! Sellye térségében még a jobban iskolázottak körében is magas a munkanélküliség, alacsony a foglalkoztatottság szintje (különösen feltűnő a roma diplomások foglalkoztatása és munkanélkülisége).

6. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Szigetvár

Szigetvár	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	44,0	10,3	19,1	19,5	0,43	1,90
8-nál kevesebb	12,5	9,1	7,2	14,3	0,57	1,58
8 oszt.	25,8	11,9	19,5	23,5	0,76	1,97
Szakmai oklevél	57,0	12,1	39,6	15,3	0,70	1,26
Érettségi	60,8	6,5	47,1	11,8	0,77	1,80
Felsőfokú	82,0	2,5	100,0	0,0	1,22	0,00

A szigetvári kistérségben is az ambivalensen értékelhető diszkriminációs index ugyanazt a munkaerőpiaci helyzetet tükrözi, mint a megye többi, hátrányos helyzetű térségében: igen alacsony a foglalkoztatási arány az összes népességben, a cigányságnál pedig még ennek is csak a fele (6. tábla). A munkanélküliségi arányok éppen fordított képet mutatnak, kétszer akkora a roma munkanélküliek aránya minden iskolázottsági kategóriában, mint a nem cigányoké.

7. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Szentlőrinc

Szentlőrinc	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	46,6	8,7	16,5	23,9	0,35	2,75
8-nál kevesebb	9,0	10,9	7,5	20,4	0,83	1,88
8 oszt.	29,4	10,4	17,8	27,1	0,61	2,60
Szakmai oklevél	62,0	9,7	46,9	21,9	0,76	2,26
Érettségi	61,5	4,9	57,1	14,3	0,93	2,92
Felsőfokú	85,3	2,1	100,0	0,0	1,17	0,00

A Pécsi kistérséggel határos szentlőrinci inkább a megyeszékhelyhez hasonlít: a foglalkoztatottak aránya valamivel alacsonyabb, a munkanélkülieké valamivel magasabb, de a helyzet teljessége kedvezőbb, mint a többi kistérségé (7. tábla). Úgy tűnik, ez azzal jár, hogy a munkanélküliek körében jóval magasabbak a cigány népesség arányai, mint az össznépséggé.

8. tábla

A 15-61 évesek közül a foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az összes népességben és a roma népességben, Baranya megye

Baranya megye összesen	Össz. népesség		Cigány népesség		Diszkriminációs index	
	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli	foglalkoztatott	munkanélküli
Összesen	50,4	7,0	18,5	20,2	0,37	2,90
8-nál kevesebb	8,8	10,3	6,3	16,1	0,71	1,56
8 oszt.	30,0	8,4	20,4	23,0	0,68	2,75
Szakmai oklevél	63,3	9,2	41,8	21,7	0,66	2,37
Érettségi	56,9	4,6	45,0	9,4	0,79	2,06
Felsőfokú	82,3	1,9	78,2	7,3	0,95	0,00

A megye egészét természetesen elsősorban a pécsi kistérség határozza meg, ezért az adatok jóval kedvezőbb képet festenek a munkaerőpiacról – a foglalkoztatott és a munkanélküliek arányáról –, mint az összes többi kistérségben (8. tábla).

Ám azt is látnunk kell, hogy az index a diszkrimináció erősségét jelzi. Különösen érvényes ez az átlagos értékekre, amelyet a közepes és annál gyengébb iskolázott emberek határoznak meg. A foglalkoztatottak körében legmagasabb arányt a diplomásoknál találunk, aki etnikai hovatartozásuktól függetlenül szinte valamennyien álláshoz jutnak (sőt, mint láttuk, egyes kistérségekben még előnyük is van nem cigány társaikkal szemben).

Tendenciaszerűen minden egyes kistérségben érvényes, a megye egészében pedig egyértelműen kirajzolódik, hogy az iskolázottság növekedésével meredeken nő a foglalkoztatottak és csökken a munkanélküliek aránya. Nyolc osztálynál alacsonyabb iskolai végzettséggel csekély esély van munkához jutni, még az általános iskola elvégzése is csak igen szűk kör számára jelent esélyt. A cigány népesség esetében az összefüggés még töretlenebb, a foglalkoztatottak aránya minden elvégzett iskolafokozattal jelentősen növekszik – különösen a diploma jelent nagy ugrást! – a munkanélkülieké meredeken csökken: itt pedig minőségi változást az érettségizetteknél találunk.

Mint majd látni fogjuk, a megye cigány pályakezdő fiataljai határozottan úgy vélekednek, hogy magasabb iskolai végzettséggel, különösen pedig diplomával megnő az esélyük a munkaerőpiacon. Adataink arról tanúskodnak, hogy az így vélekedőknek igazuk van, nézeteiket maguk és környezetük napi tapasztalataira alapozták.

A munkaadók (Székely Éva)

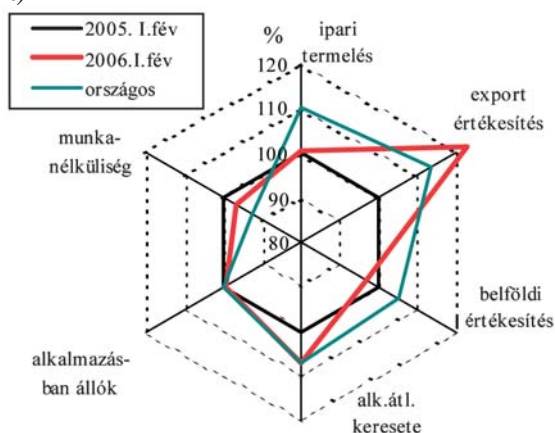
Ebben a fejezetben a munkaadókkal foglalkozunk. Azt vizsgáljuk meg, mennyire hajlandók/nem hajlandók cigány/roma fiatalok foglalkoztatására; hogyan érvelnek ellene vagy mellette.

A megye gazdasága

Baranya megye 2006. I. félévi ipari teljesítménye az országos 10%-os növekedéssel szemben csak 0,8%-os emelkedést mutatott, a 4 főnél többet foglalkoztató ipari vállalkozások körében. Az egy lakosra vetített 347,7 e Ft érték az országos átlag 38,5%-a, a legalacsonyabb érték a megyék között. – Az első helyen álló Komárom-Esztergom megyében 12-szer magasabb ez az érték. A megyében a két legerőteljesebb feldolgozóipari ág az élelmiszeripar illetve gépipar, de míg az elsőként felsorolt termelése 15%-kal visszaesett, addig az utóbbié 38%-kal növekedett. Az értékesítés jelentős emelkedése az exportnak köszönhető (121,4%), míg a belföldi értékesítés 5,6%-ponttal süllyedt. (1. ábra)

1. ábra

Baranya megye főbb gazdasági-társadalmi jelzőszámai 2006. I. félév (2005. I. félév=100%)

A gazdasági szervezetek beruházásainak teljesítményértéke 30,6 mrd Ft volt 2006. I. félévében, amely az országos beruházási teljesítmény értékek 2,4%-a. Az egy lakosra jutó 76,7 eFt új beruházás összeg az országos átlag csupán 61%-a, de még így is a középmezőnyben helyezkedik el. A fejlesztések jelentékeny hányadát adó feldolgozóipari ágazat részesedése 53%.

2006. június végén 45,9 ezer megyei székhelyű regisztrált vállalkozást tartottak nyilván, amely az egy évvel korábbitól nem sokban különbözik. A társas vállalkozások száma meghaladja a 17 ezret, de 250 fő feletti létszámmal mindössze 20 cég rendelkezik. A baranyai székhelyű 4 főnél többet foglalkoztató gazdálkodóknál az alkalmazásban állók száma tovább apadt, a 90982 fő (99,8%) 200 fővel kevesebb, mint az előző év azonos időszakában volt. A havi bruttó keresetek 7,2%-kal emelkedtek, de a 147,6 eFt-os baranyai átlagkereset, csak 87%-a az országosnak.

A munkaerőpiacra való belépés vagy részvétel szempontjából különösen hátrányos helyzetet eredményeznek azok a munkáltatói attitűdök, amelyek az alacsony iskolai végzettséggel, a szakképzettség hiányával, a hajléktalansággal, a rossz egészségi állapottal, az életkorrall, vagy éppen az etnikai hovatartozással kapcsolatosak. 1999-ben – jelen tanulmány előzményeként az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával – készült egy kérdőíves felmérés, amely a pályakezdő munkanélküli cigány fiatalok munkapiaci helyzetének feltárására és javítására irányult. A cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát ez az alábbiak szerint értékelte:

A megkérdezett munkaadók alig több mint egytizede foglalkoztatott előszeretettel cigányokat, míg egyötödük gyakran vett fel romákat, azonban voltak fenntartásaik azok megbízhatóságával kapcsolatban. Több mint egynegyedük fenntartásai miatt csak alkalmanként foglalkoztatta őket. Az első felmérés óta a romák társadalmi integrációját segítő kormányrendelet is született, amelyben, a cél elérése érdekében konkrétan meghatározták az egyes tárcák feladatait is. A minisztériumok – köztük a munkaügyi is – kiemelten kezelték a romákkal kapcsolatos feladatokat. A fentiek fényében különösen érdekes lehet, hogy történtek-e pozitív irányú változások a foglalkoztatás kérdéseiben, a munkáltatói attitűdök vonatkozásában.

A munkaügyi kirendeltségek vonzáskörzetében kérdőíves felmérés készült, amely a munkaerőpiaci prognózis készítésénél megkérdezett munkáltatók véleményére volt kíváncsi. A kérdések elsősorban a cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát, munkakörét, alkalmi-, vagy ideényjellegét, a munkavállalók kiválasztását, illetve

adottságaik értékelését, preferenciáit, továbbá a munkaadó tapasztalatait érintik.

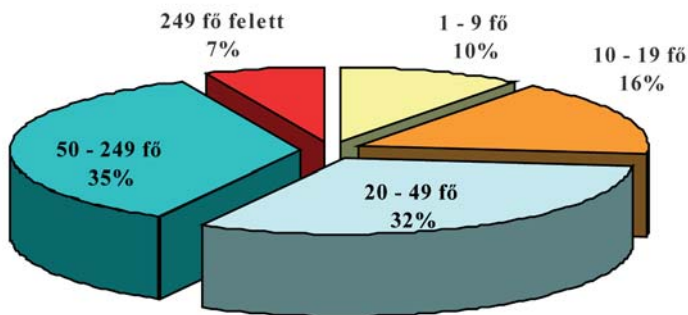
A gazdasági szervezetek jellemzői

A 2006. októberében lefolytatott felmérésben Baranya megyéből 180 gazdálkodó szervezet töltötte ki a kérdőíveket.

Létszám-kategória szerint vizsgálva az aktívan együttműködők közül legtöbben a közép méretű munkaadók (50-249 fő) voltak, 69 fős csoportjuk 35%-át teszik ki a sokaságnak. A második legszámosabb a 20-49 fős alkalmazotti létszámú foglalkoztatók köre, részarányuk 32%. (A legnagyobb és a legkisebb foglalkoztatók száma a legalacsonyabb, 2. ábra.)

2. ábra

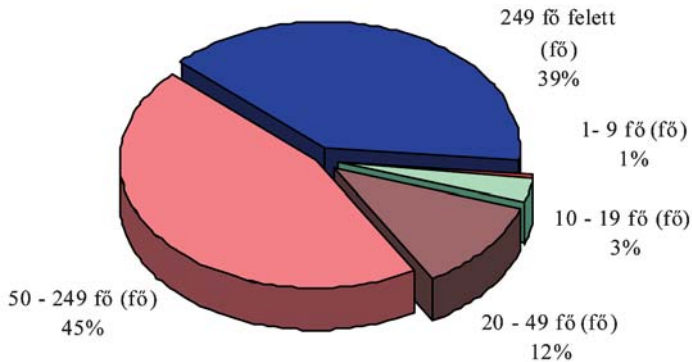
A mintában szereplő munkáltatók megoszlása a létszám kategória szerint – 2006

A legnagyobb foglalkoztatói létszámmal (249 fő feletti) tevékenykedő cégek száma csupán 9, ami a közel kétszáz válaszadó cég mindössze 14,8%-a, de a minta 16 ezer fős foglalkoztatotti létszámából 39%-ot reprezentál. Őket a 50-249 fő között foglalkoztatók követik a felmérésben részt vett 61 cégnél a statisztikai állományi létszám 6912 fő volt 2006. szept. 30-án, ami 45%-os hányadot jelent. A cégszám alapján a felmérésben a legkisebbek (51 fő alattiak) vannak a legtöbben, 98 gazdálkodó válaszolt a kérdőív kérdésére, de így is mindössze 2 333-an álltak náluk alkalmazásban, cégenként átlagosan 24 fő. (3. ábra)

3. ábra

A gazdálkodó szervezetek megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint

Az 1999-es kérdés eredményei

A munkaerőpiaci prognózis készítése közben 1999-ben megkérdeztük a munkáltatók véleményét arról is, hogy:

- milyen gyakorisággal foglalkoztatnak cigány származású munkavállalót?
- ha foglalkoztatnak, milyen munkakörökben?
- foglalkoztatnak e alkalmi jellegű vagy ideény munkásokat?
- amennyiben foglalkoztatnak van-e közöttük cigány származású?
- a cigány származású munkavállalók kiválasztását mi segítheti?
- a munkavállaló adottságait értékelve mit tartanak fontosnak a munkáltatók?
- cigány származású munkavállalóknál milyen tulajdonságokat preferálnak?
- roma munkavállalók esetében igénybe vesznek e referenciát?
- szükségesnek e tartana-e foglalkoztatásuknál referenciát?
- amennyiben fontos, van-e referenciájuk, mit tekintenek jó ajánlásnak?
- partneri együttműködésükben szerepet játszik-e, hogy foglalkoztatnak-e romákat?
- befolyásoló tényező-e a roma munkavállalók felvételénél az életkor?

- milyen tapasztalataik vannak a cigányok foglalkoztatásával általában?
- milyen munkakörben alkalmaznának cigány származású munkavállalót?

A mintában szereplők, a cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát a következőképpen értékelték nyolc évvel ezelőtt. A megkérdezettek 11%-a foglalkoztat előszeretettel cigányokat, míg 21%-uk gyakran vesz fel romákat, azonban vannak fenntartásaik azok megbízhatóságával kapcsolatban, míg 28% fenntartásai miatt csak alkalmanként. Az 1999-ben készült kérdőív eredménye a romákhoz fűződő attitűdök tekintetében összefoglalóan:

- A kérdőív leginkább a munkáltatók romákhoz való viszonyulására valamint foglalkoztatottságukra tér ki.
- A válaszokból kiderül, hogy a romák csakis személyes adottságaiknak (megbízhatóság, ügyesség) köszönhetik azt, ha munkához jutottak. Ugyan külső támogatást igénybe vehetnek, de úgy tűnik nem ez lesz a döntő momentum, hogy felveszik-e vagy sem.
- A kérdések között az is szerepelt, hogy a munkaadók használnak-e referenciát romák esetében, de igen kevesen teszik ezt, és akkor is őket csak az érdekli, hogy korábban hol dolgozott a roma, ami azt gondolom az összes önéletrajz egyik kiemelkedő fejezete. Azt is megtudtuk, hogy a partnereknek teljesen mindegy, hogy roma, vagy más valaki dolgozik-e az adott vállalatnál, csak a munka megfelelően legyen ellátva.
- A válaszadók több mint fele fontosnak tartja a romák életkorát, még hozzá olyan tekintetben, hogy minél fiatalabb legyen.
- A munkáltatók tapasztalatai a romákkal szemben vegyesek, ami azt jelenti, hogy pozitív és negatív események is érték már őket, mégis a „vegyes” szó egyfajta kibúvás az igazi válasz alól. Végül az egyik legfontosabb része a kérdőívnek, hogy ha romákat foglalkoztatnak, akkor milyen munkakörökbe veszik fel őket általában. Döntő többségben a fizikai munka (betanított munkás, szakmunkás) „nyert”, de nem ritkán szellemi foglalkozásokkal is találkozhatunk.

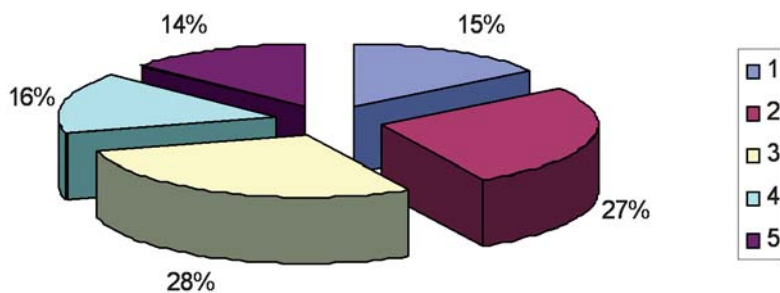
Azóta kormányrendelet született a romák társadalmi integrációját segítő, a kormány meghatározta a tárca feladatait is a cél elérése érdekében. A tárca, köztük a munkaügyi tárca is kiemelten kezelte a romákkal kapcsolatos feladatait. Így különösen érdekes lehet, hogy történtek-e pozitív irányú változások a foglalkoztatás kérdéseiben, a munkáltatói attitűdök vonatkozásában.

A 2006-os kérdezés eredményei

A megismételt, munkáltatói attitűdöket vizsgáló kérdőív ugyanazokat a kérdéseket teszi fel a foglalkoztatóknak, mint az 1999-ben készült, azzal a különbséggel, hogy – mivel a válaszadók a romák legtöbbször automatikusan a fizikai munkát vállalkóhoz sorolták – külön kérdés szerepel a szellemi és a fizikai munkára. Az eredmények ismeretében kijelenthető, hogy az eltelt idő eredményezett ugyan attitűdbeli változást, azonban a kép alapvetően még ennyi idő után is hasonló a korábbihoz, amint az a következőkből ki is tűnik. A válaszok bemutatása a kérdések sorrendjében a következő.

4. ábra

Milyen gyakorisággal foglalkoztat cigány származású munkavállalót?

A cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát vizsgálva megállapítható, hogy a válaszadók több mint fele alkalmanként, vagy gyakran ugyan alkalmazza őket, de azt fenntartásokkal teszi. Volt olyan kirendeltség, ahol előszeretettel alkalmaznak romát (Mohácson pl. ez a válaszadók 30 százalékát jelenti) mégis, összességében a válaszok a negatív tartományban mozognak. A fenntartások mögött valószínűleg nem a negatív attitűdök a meghatározóak, hanem sokkal inkább a munkával kapcsolatos mulasztások, amelyek szintén alátámasztják, hogy a munkavállalók megítélése munkateljesítmény alapján történik.

Mind a korábbi, mind pedig a fenti tapasztalatok alapján kiderül, hogy a munkaadók a kérdőívben szereplő kérdések megfogalmazásától függetlenül a romákat a szakképzettséget nem igénylő fizikai munkakörökben, azon belül is betanított munkásként és segédmunkásként foglalkoztatnák.

Foglalkoztatnak-e alkalmi jellegű vagy idenymunkásokat?

A vizsgálatba bevont vállalatoknak majdnem a fele nem szívesen alkalmazza alkalmi munkavállalói könyvvel dolgozóit, ugyanis a foglalkoztatás jellege, az alkalmazott technológia nem engedi ezt meg. Továbbá a cégek egyharmada csak néha szánja rá magát az ilyen jellegű foglalkoztatásra. Egyedül Szentlőrinc környékén díjazták ezt a foglalkoztatási formát. Két térségben, Komló és Szigetvár környékén is az alkalmankénti foglalkoztatást jelölték meg, amely legjobban harmonizál az alkalmi- és idenyjelzőkkel, hiszen mindkettő a szórványosságot, a folytonosság megszakadását fejezi ki.

Az alkalmi munkavállalók között a romák aránya igen magas, általában kétharmados többséggel bírnak, viszont a vállalatok összes munkavállalói között csak 10%-ot képviselnek. Ebből lehet arra következtetni, hogy sajnos az alkalmi jellegű munkák esetében népszerűbbek a cigány származásúak, a hosszú ideig tartó munkahely képe számukra elérhetetlennek tűnik.

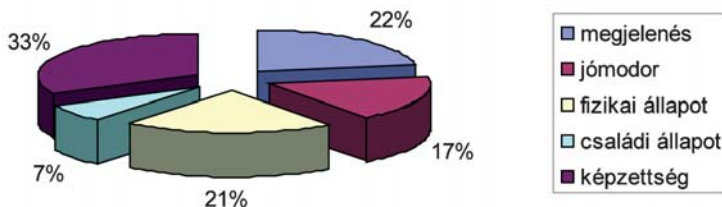
Mi segíti a cigány származású munkavállalók kiválasztását?

Az 5. ábra alapján úgy tűnik a személyes adottságok meghatározóak, azonban Komlón és Pécsen a legelső helyen már a külső támogatással együtt figyelik a dolgozó képességeit, de egyik helységben sem csak a

külső támogatást tartják fontosnak. Mivel már korábban láttuk, hogy fizikai munkáik vannak általában a romáknak, így nem meglepő, hogy számít a kézügyesség, a vizuális képesség és a fizikai rátermettség.

5. ábra

Cigány származású munkavállalóknál milyen tulajdonságokat preferál?

Az 5. ábra adatai bizonyosságul szolgálnak arra, hogy a képzettség az első számú befolyásoló tényező, ami a munkaadók számára fontos – csak utána következik az összes többi. A 2. helyet két jelző is elfoglalja, majdnem azonos aránnyal, ez a megjelenés, meg a fizikai állapot, mégis talán azért lett több 1%-kal a megjelenés fontossága, mert abból már következtetni lehet egyéb dolgokra is. A jó modor már kevésbé számít, talán azért, mert a kétkezi munka esetén a cselekvés alapján ítélnék. A családi állapot marad utoljára, mert akármilyen háttere is van az embernek, az a legfontosabb, ahogy helyt áll a gyakorlatban. A megyében bárhol is végeztünk vizsgálatot, mindenhol hasonló sorrend született, tehát a megye jól tükrözi a vonzáskörzetek helyzetét.

A cigány származású munkavállalók kiválasztásánál a személyes adottságok a meghatározóak, azonban Komlón és Pécsen a legelső helyen már a külső támogatási lehetőségekkel, foglalkoztatási szubvenciókkal együtt figyelik a munkavállalók képességeit. Ugyanakkor egyik helyen sem csak a külső támogatást tartják fontosnak. Mivel már korábban ismertté vált, hogy a romáknak döntő többségében fizikai jellegű munkáik vannak, így nem meglepő, hogy a preferált tulajdonságok és készségek között kiemelten számít a kézügyesség, a vizuális képesség és a fizikai rátermettség.

Mégis, a cigány származású munkavállalóknál a képzettség az első számú tulajdonság, amelyet a munkaadók előtérbe helyeznek. A fontossági sorban a képzettséget a megjelenés és a fizikai állapot követi. Valószínűsíthető, hogy a megjelenésnek azért tulajdoníthatnak kiemelt fontosságot, mert abból már következtetni lehet a potenciális munkavállaló majdani, munkához való viszonyulására is.

Mit tart jó ajánlásnak?

A kérdésre felkínált három lehetséges válaszból csak a harmadikat emeljük ki. Tehát a referencia önmagában romák esetén mindegy, de egyéb esetben a munkaadók használják. Ha mégis cigányoknál is referenciát alkalmaznak, akkor a legtöbbször az érdeklő, hogy korábban kinek az alkalmazásában állt, mert ebből sok minden kiderülhet egy adott munkavállalóról; tulajdonságai, ügyessége, viselkedése... Minden, ami egy munka szempontjából fontos.

A munkaerő kiválasztásánál a referenciának önmagában romák esetében nincs jelentősége, ugyanakkor más esetben a munkaadók rendszerint használják az ajánlást. Ha ennek ellenére alkalmaznak a cigányoknál referenciát, akkor a foglalkoztatók legtöbbször az érdeklő, hogy korábban hol állt a munkavállaló alkalmazásban, mert ebből számos, a munkakör szempontjából fontos tulajdonságra lehet következtetni.

Partnereit befolyásolja-e, hogy ön cigány származásúakat foglalkoztat?

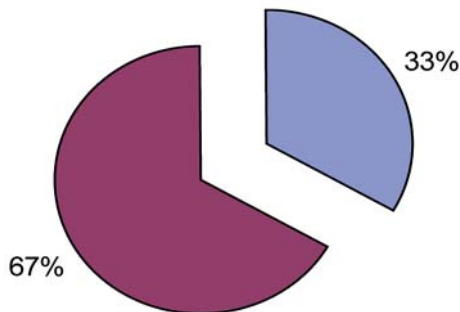
Tisztán állíthatjuk, hogy teljesen mindegy, hogy roma vagy bárki más dolgozik egy adott vállalatnál, a partnerek „fair játékot” folytatnak, és a teljesítmény alapján ítélik meg. – erre utal a munkaadók többi válasza is, hogy mindegy, hogy ki vagy, csak a képzettséged és a hozzáállásod legyen megfelelő.

Ugyanakkor az etnikai hovatartozásnak nincs jelentősége az érintett vállalat, munkaadó üzleti kapcsolatai szempontjából sem. A partnerek „fair” viszonyt folytatnak és a teljesítmény alapján ítélik meg, legalábbis a munkaadók válaszaik erre utalnak. Ezekből egyértelműen tükröződik a „mindegy, hogy ki vagy, csak a képzettséged és a hozzáállásod

legyen megfelelő” elv. Az üzleti partnereket tehát az együttműködésben nem befolyásolja, hogy az érintett munkaadó foglalkoztat-e cigány származásúakat.

6. ábra

Számít-e a cigány munkavállaló életkora?

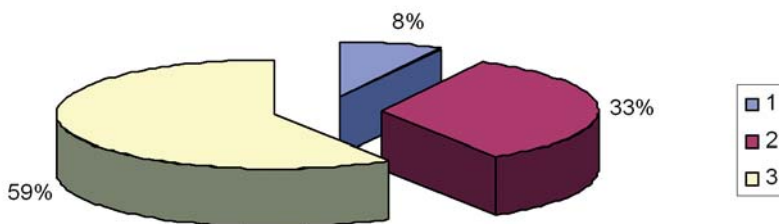
Többen gondolják úgy, hogy a kiválasztásnál számít az életkor, (6. ábra) még hozzá a fiatalok könnyebben jutnak munkához, mint az idősebb korosztályhoz tartozók. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a legtöbben a teljesítmény, a teljesítőképeség miatt érdeklődnek az álláskereső életkora iránt. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az évek számával a munkavállalók tapasztalata is növekszik. Néhány Baranya megyei vidéken, mint például az Ormánságban – úgy tűnik, kevésbé számít, hogy valaki idős, fiatal, avagy középkorú.

Milyen munkakörben alkalmaznak cigány származású munkavállalót?

A vizsgálat tanúsága szerint a roma munkavállalók többségét adminisztratív munkakörben alkalmazzák. Valószínűsíthető, hogy a válaszadók nem azért jelölték meg a legnagyobb arányban ezt a munkakört, mert azt tartják a legmegfelelőbb állásnak egy roma számára, hanem azért, mert ez a legalacsonyabb rendű szellemi munka. A ranglétrán feljebb haladva csökken a romák aránya, vagyis egy vállalatnál cigány vezető ritkán található.

7. ábra

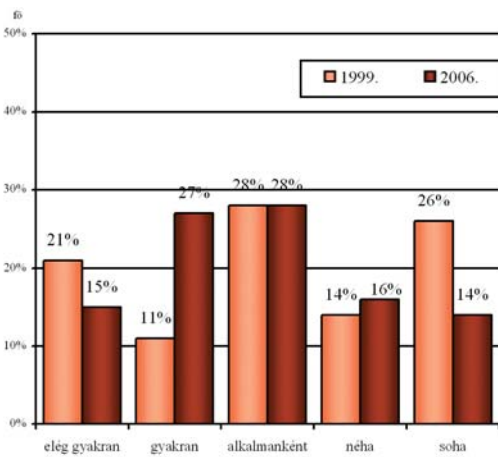
Mind a segéd-, mind a betanított, mind pedig a szakmunkások aránya közel egyharmad-egyharmad. Ez elsősorban azt jelzi, hogy a beosztás a fontosabb, nem a munkakör. Tehát a három közül bármelyik lehet, a lényeges, hogy fizikai munka legyen. Természetesen a munkaadók ezen belül is rengeteg konkrét munkakört említettek: eladó, kukás, vízzel kapcsolatos munkák, pék, takarító és gépkocsivezető. Sokkal valószínűbb, hogy az érintett cégeknek ilyen szakmákra van szüksége, ugyanakkor nehezen elképzelhető, hogy ezek csupán romáknak fenntartott helyek.

Milyen tapasztalatai vannak a cigányok foglalkoztatásával általában?

A vállalkozások cigányok foglalkoztatásával kapcsolatos negatív, illetve pozitív tapasztalatait értékelve elmondható, hogy jelentős (60 százalékon felüli) szerep jutott a vegyes megítélésnek. Ez nyilvánvalóan pozitívát és negatívát is jelent egyszerre, amely kibúvóként is használható kínoskérdések esetén, azonban azt is jelentheti, hogy közel ugyanannyi cigány ügyes és megbízható munkaező, mint amennyi nem. Mivel az egyértelműen pozitív válaszok aránya majdnem megegyezik a negatívakéval, így ezek is megerősítik a feltevést, hogy a munkaadók nem tudnak egyik vélemény mellett sem kiállni, családások ugyanúgy érték már őket, mint kedvező tapasztalatok. Mindent összevetve, a munkaadók gyakorlati tapasztalatai többségében vegyesek a romák foglalkoztatásával kapcsolatosan, amely a megfogalmazásokból is tükröződik („jól teljesítenek”, „szorgalmasak”, „lopnak”, „alkoholproblémák”).

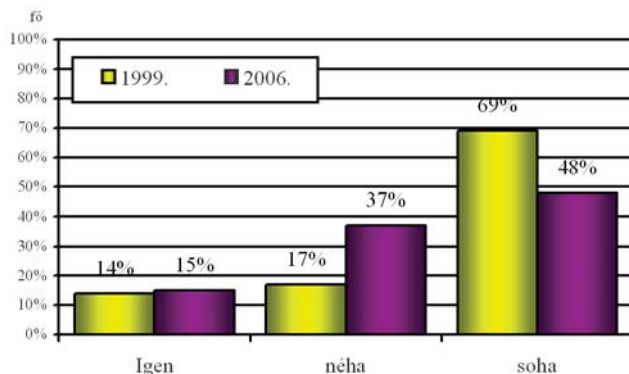
Változások 1999-2006 között

A hét év eltéréssel végrehajtott két vizsgálat sajátja, hogy a résztvevő gazdálkodó szervezetek mind számukban, mind elhelyezkedésükben megegyeznek, tehát ugyanazon vállalatok kerültek lekérdezésre 2006-ban, mint 1999-ben. Az eredmények egyértelműsítik, hogy a két vizsgált év a romák foglalkoztatásának gyakorisága szempontjából jelentős eltérést mutat. Mindössze az alkalmanként történő foglalkoztatásuk gyakorisága egyezik meg, vagyis ennyi év után is ugyanannyian, de nem biztos, hogy ugyanazok foglalkoztatnak esetenként roma származású munkavállalót. Megállapítható azonban, hogy 2006-ra odáig jutottak a gazdálkodó szervezetek, hogy egyre kevesebben – közel fele annyian – jelentik

ki, hogy roma dolgozót soha nem alkalmaznak. Ugyanakkor a „soha” visszaszorulása majdnem hasonló mértékű az „elég gyakran” válasz csökkenésével. A fenti két arányeltolódás a gyakori alkalmazás erőteljes, közel két és félszeres növekedésében ellensúlyozódik. A pozitív illetve a negatív tendenciákat összegezve észrevehető, hogy 1999-hez képest javult a helyzet, vagyis 2006-ban a pozitív válaszok aránya magasabb a negatív válaszokéval szemben.

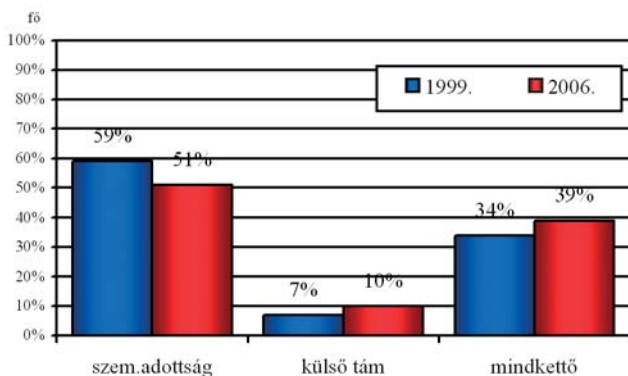
Az alkalmi munkaerő foglalkoztatása terén is történt némi változás 1999 óta. A foglalkoztatás e formája elfogadottabbá vált, ezért

szorulhatott vissza a mintegy harminc százalékkal a „soha” válaszok aránya, és valószínűsíthetően ezért kétszereződött meg a nem túl gyakori alkalmazása. Az egyértelmű bölintás az alkalmi munkaerőre mégsem változott, 15% körül mozog. A vállalatok továbbra is a hosszú alkalmazás hívei, ez a megbízhatóság, a titoktartás, az elkötelezettség jelszavaival magyarázható, amelyek együtt tesznek egy céget elismertebbé, közkedveltebbé, barátságosabbá, ahol a megítélés fontos szerepet játszik. Az alkalmi munkára vonatkozó kérdés második fele már közvetlenül kapcsolódik a cigánysághoz. A válaszok alapján a romák aránya mindkét vizsgálati évben igen magas, amely megközelíti az összes alkalmi munkavállaló kétharmadát. A fentiek alapján kijelenthető, hogy a romák leginkább az alkalmi munkákban érvényesülhetnek. A munkaadók amúgy sem preferálják a munkaszervezés e formáját, azonban ha mégis igénybe veszik, akkor többnyire a roma álláskeresőket választják. Ugyanakkor, a vizsgált gazdálkodó szervezeteknél általában tíz százalék körüli a cigány munkavállalók aránya, amely az évek múlásával nem változott.

Mindkét vizsgálati évben elsősorban a személyes adottságok számítottak a munkavállalók megítélésében. A külső támogatás önmagában nem jelent előnyt, viszont a személyes adottságok és a külső támogatás együtt kedvező lehet a munkáltatók számára. A munkavállalás sikere szempontjából azonban legfontosabb a képzettség megszerzése és az egyéni képességek fejlesztése. Továbbra is a személyes adottságok számítanak a munkavállalók megítélésében,

A romák foglalkoztatása kapcsán, a referenciák ügyében egyezőség van. A vállalatok képviselői továbbra is maguk – külső segítség nélkül – döntenek, saját megérzéseik alapján cselekszenek, mikor kiválasztanak egy roma munkavállalót. A referenciák mellőzésének alapja lehet – amint arra a további felmérések is rávilágítanak –, hogy inkább fizikai munkakörökben helyezik el őket, ahol különleges tudás nem szükséges, és már a külső megjelenés alapján, valamint némi élettapasztalattal lehet következtetni a munkavállalók alkalmasságára.

Általánosságban a referenciát előszeretettel veszik igénybe a munkáltatók, akik a munkavállaló tulajdonságait, viselkedését, hozzáállását, esetleg mulasztásait is megismerhetik. A kérdés csak a romák és más munkavállalók felvételét megelőző információszerzés összehasonlítására szolgált, amelyből kitűnt, hogy a romák esetében nem jellemző az előzetes ismerethez jutás e formája. Helytállónak bizonyul az a vélemény, miszerint a tudás és teljesítmény a legfontosabb az érvényesülés szempontjából. Vagyis, ha a munkaadók a cigány származásúaknál referenciát kérnének, akkor is a korábban végzett munkát vennék figyelembe, tehát azt hogy, hol és hogyan dolgozott, és nem azt, hogy ki ajánlja.

Egyértelműen megállapítható, hogy semmiféle befolyásoló tényezőként nem szolgál az, hogy valamelyik cég roma származásúakat alkalmaz, sőt egyáltalán nem érdekli a partnereket, hogy egy cég, hogyan és milyen összetételben oldja meg munkaerőigényét. A kapcsolatban álló vállalatokat, ügyfeleket elsődlegesen a munka megfelelő ellátása és kivitelezése érdekli.

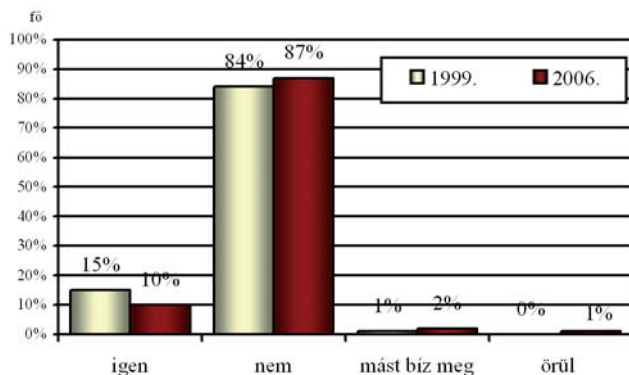
Csak ezt követhetik az egyéb tényezők, azonban ezek között is valószínűleg utolsók között szerepel a cigány származás kérdése.

Az eredmények ugyanakkor azt mutatják, hogy a munkáltatókat kifejezetten érdekli a munkavállalók kora. Nem vitás, hogy a fiatalabb

korosztály munkaerőpiaci esélyei jobbak, és ez a megközelítés 2006-ban még hangsúlyosabb, mint hét évvel korábban.

A roma munkakör kérdésfeltevésben egyetlen változás történt 1999-hez képest, miszerint külön kerültek megfogalmazásra a szellemi, illetve a fizikai munkákra vonatkozó kérdések. A fizikai munkák évről évre meghatározó szerepet játszanak a romák foglalkoztatásában, ezen belül azonban vegyes a paletta. Egyharmad-egyharmad részt adnak a szakmunkások, a segéd- illetve betanított munkások. A szellemiek közül nem kétséges, hogy a romáknak felajánlott munkakörök közül továbbra is az adminisztratív jellegűek az elsők, de megfelelő képzettséggel vezetőik, és középvezetők is lehetnek roma munkavállalók.

A tapasztalatok terén úgy tűnik, a munkaadók nem tudtak dűlőre jutni még 2006-ban sem, a pozitív és a negatív észrevételek keverednek. A munkaadók 61%-a vegyes tapasztalatokkal rendelkezik a korábbi évek benyomásai alapján. A két vizsgált év összehasonlításában kedvező változás tapasztalható, hiszen a pozitív megítélések száma nőtt, a negatívaké pedig közel ugyanolyan arányban (7%) csökkent. A vegyes tapasztalatok kiemelkedő aránya ugyanakkor érthető, hiszen a romák sajátos kultúrájával kapcsolatos munkaadói ismerethiányból számos konfliktus adódhat.

Összegezés, javaslatok

Vizsgálatunk szerint kevés olyan cég volt, amely nyíltan elzárkózott volna a cigányok felvétele elől. Ez banalitás és felvételi torzítás is lehetett volna, ha nem lett volna viszonylag magas a cigányokat egyáltalán nem foglalkoztató vállalkozások aránya.

A fentiekből következik, hogy a megoldások között is a legelső helyen kell, hogy szerepeljen a különböző szakmákat adó tanfolyamok megszervezése. Vagyis először az alapvető hiányosságokat (a képzettség hiánya) kell megszüntetni. A képzés fontosságának hangsúlyozása mellett, legalább olyan fontos lenne a viselkedés, a tárgyalás technikáinak elsajátítása a többségi társadalom normái szerint, mint ahogyan a többségi társadalom tagjainak is tanítani kellene a roma kultúra alapvetései.

A vállalati attitűdök formálásában jelentős szerepet kaphatnának tehát a cigány kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek, a munkaerőpiaci információk közvetítése révén. Ehhez nélkülözhetetlen képviselőik felkészítése a munkaerőpiaci információk, szolgáltatások nyújtására. Ezek a szolgáltatók egyben kapcsolódási pontot is jelenthetnek a potenciális munkavállalók és a foglalkoztatók között.

A romák megítélése alapvetően tehát nem változott, sem általánosságban (idegenkedés, távolságtartás), sem a munkáltató attitűdöket tekintve. Ebben feltehetően szerepe van annak, hogy nem értjük, nem ismerjük kultúrájukat, ezáltal elfogadásuk sem magától értetődő. Bármilyen, a roma munkavállalókat, a roma származásúakat segítő intézkedés születik is – ameddig a gazdaság felvevőképessége korlátozott –, azok mindaddig nem lesznek eredményesek, amíg a többségi társadalom tagjainak szemlélete, gondolkodásmódja nem változik.

A fentiek eredményeképpen az alábbi javaslatokat fogalmazzuk meg.

- A 1021/2004 (III.18) Kormányhatározat teljesítéséről, annak hatékonyságáról komplex értékelést kellene készíteni; a Kormányhatározat teljesítése alapján kerüljenek újra megfogalmazásra a tárcák feladatai.

Ennek értelmében „ki kell dolgozni egy új pénzügyi ösztönző és támogatási rendszert, amely a roma fiatalok képzésével és támogatásával elősegíti a közigazgatás, a közszolgáltatás szakemberszükségleteinek megoldását, egyben támogatja elhelyezkedésüket” (12). „Olyan támogatási rendszert kell kidolgozni és működtetni, amely a helyi közösségi igényeknek megfelelően a bölcsődékben és az óvodákban minél több képzett, lehetőleg cigány nyelveket is beszélő, roma óvónő gondozó és dajka foglalkoztatását segíti elő.” (29.) „A roma gyermek- és ifjúsági korosztályok társadalmi integrációjának elősegítésére képzést kell biztosítani a településeken dolgozó ifjúsági referensek és ifjúságsegítő szakemberek, a gyermek- és ifjúsági korosztályokkal foglalkozó szervezetek képviselői, az ifjúsági információs és tanácsadó irodák, illetve a regionális ifjúsági szolgáltató irodák munkatársai számára.” (22.) Felnöttek és diákok számára délutáni, esti ill. hétvégi programként és tanulási lehetőségként olyan klubokat lehetne üzemeltetni, ahol számítógépes hozzáféréssel megtanulhatnák a számítógép kezelését és az internet használatát. Ennek működését segíthetné a területi munkaügyi központ. „Támogatni kell azokat a képzési programokat, amelyek az informatikai alapműveltség, a digitális írástudás elterjesztését célozzák. Biztosítani kell a hátrányos helyzetű csoporthoz tartozók esetében is az informatikai képzés keretében a távoktatás fejlesztésére fordított támogatások összegét...” (33.) „A munkaügyi központokban a megüresedett álláshelyek betöltésénél legalább 2 fő roma szakember alkalmazását azonos feltételek, esetén előnyben kell részesíteni. Felelős: foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter...” (44.) „Támogatni kell a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok számítógéppel történő, felszerelését és informatikai képzését.” (49.)

- Kapjanak lehetőséget és feladatokat is – a hozzájuk rendelt kondíciókkal – a civil szervezetek, önkormányzatok, cigány kisebbségi önkormányzatok. Szolgáltatásvásárlás keretében legyen lehetősége a szociális partnereknek munkaerőpiaci szolgáltató iroda működtetésére., melyben roma származású magasabban képzett segítők is szerepet (munkát) kaphatnak.

Lehetséges működési területek: a romák számára is fellelhető munkalehetőségek feltárása; a roma emberek motiválása és szükség szerint alkalmassá tétele a munkavállalásra; közreműködés szakképzettségek megszerzésében; alapvető munkaerő-piaci információk biztosítása; az aktív álláskereső elősegítése; a társadalmi partnerek működjenek közre, az információk szórásában, melyekkel segíthetik a potenciális munkavállalókat a tájékozottság megszerzésében, a számukra elérhető szolgáltatások megszerzésére vonatkozóan; a munkaügyi intézményrendszer alkalmazzon roma munkatársakat kifejezetten azért, hogy segítsék a romák munkaerőpiaci reintegrációját; ezek a munkatársak kifejezetten a potenciális roma munkavállalók munkába helyezésével foglalkozzanak (kirendeltségenként); ehhez természetesen kapjanak státuszt és legyen biztosítva számukra a foglalkoztatás bérköltsége is; a romák foglalkoztatását biztosító foglalkoztatók kapjanak – vállalati szféra – kiemelt figyelmet; a foglalkoztatás költségeinek támogatása legyen kiemelt, és ne terhelje a munkáltatót továbbfoglalkoztatási kötelezettség; a bérszubszenció legyen biztosítható részmunkaidős foglalkoztatás esetén is; a roma vállalkozó jelöltek kapjanak lehetőséget a vállalkozás támogatása keretében – forgóeszköz finanszírozásra, mely lehetne vissza nem térítendő a forgóeszköz finanszírozását tekintve; készüljenek projektek, melynek keretében a potenciális roma munkavállalók munkára való szocializációját segítik (fontos a viselkedés-kultúra, személyes higiéné jelentőségének elfogadtatása).

- Az OKM, az OFA és az Országos Közoktatási Intézet Integrációs Fejlesztési Központjának közös programját, a „ Foglalkoztatásba ágyazott képzést, tovább kellene fejleszteni úgy, hogy

az érettségig és a szakmáig eljutott roma munkavállalóknak egy ösztöndíj – és foglalkoztatási programot lehetne indítani, aminek keretében diplomához is juthatnának (pl. a szociális munkás főiskolai képzés keretében, de lehetnének óvónők, tanítónők stb.) Ezzel a programban részt vevők még többet tudnának segíteni a romáknak, nemcsak a saját példájukkal, de tanácsaikkal is jobban tudnak hatni népcsoportjukra, mint a nem roma származású szakemberek. Másrészt a romák társadalmi integrációja az óvodában és az általános iskolában kezdődik, ha ott hatékonyan tudjuk segíteni a beilleszkedésüket, az esélyük is növekedni fog a továbbtanulásra, és ezáltal a munkaerő-piaci versenyképességre.

Kísérleti programokban érettségit és szakmát tanuló roma dolgozók továbbfoglalkoztatását – az előzőekben leírt területeken – támogatni lehetne, úgy, hogy közben ők is átadhatnák tapasztalataikat, példáikat azoknak, akik még csak ezután kezdenek bele egy hasonló programba.

- A munkaerőpiaci szolgáltatás megvalósítható projektfinanszírozás keretében is.

Hosszú távú célkitűzés: az inaktív roma munkavállalók számának csökkentése; a romák munkavállalási hajlandóságának növelése a térségben; az életkörülményeik jelentős javítása a multiplikátor hatás által; a társadalmi integráció előmozdítása; közösségi szinten „jó példák” bemutatása; az civil szervezetek és állami intézmények közötti feladatmegosztás fejlesztése.

Módszerek: aktív kapcsolatépítés a munkáltatókkal; aktív kapcsolattartás más civil szervezetekkel; aktív kapcsolattartás az állami intézményrendszerrel; a romák számára munkaerő-piaci és vállalkozást elősegítő információk nyújtása; e körben tréningek szervezése (munkaerő-piaci, álláskeresési, kommunikációs, vállalkozóvá válásra felkészítő, önismereti, személyiségfejlesztő); információk gyűjtése és közzététele a képzési és álláslehetőségekről; pályaaorientáció; személyre szabott felkészítés az állásinterjúkra, önéletrajzok elkészítése.

Bevonandó partnerek: családsegítő szolgálat, pedagógiai szakszolgálat, önkormányzatok, munkaügyi központok, civil szolgáltató irodák, felnőttképzési intézmények, civil szervezetek, munkáltatók.

Tervezett tevékenységek: a program propagálása a célcsoport – roma közösségek körében, aktív kapcsolatépítés a munkáltatókkal, aktív kapcsolattartás más civil szervezetekkel, aktív kapcsolattartás az állami intézményrendszerrel, a romák számára munkaerő-piaci és vállalkozást elősegítő információk nyújtása, e körben tréningek szervezése (munkaerő-piaci, álláskeresési, kommunikációs, vállalkozóvá válásra felkészítő, önismereti, személyiségfejlesztő), információk gyűjtése és közzététele a képzési és álláslehetőségekről, pályaorientáció, személyre szabott felkészítés az állásinterjúkra, önéletrajzok elkészítésében közreműködés.

- A szociálökonomiai menedzserek képzését fel kellene frissíteni – volt erre kialakult gyakorlat tíz évvel ezelőtt, – s az így megszerzett ismereteket szociálökonomiai projektek keretében lehetne eredményesen kamatoztatni. A szociálpedagógiai gondoskodás és az elsődleges munkaerőpiacon történő elhelyezkedés segítése a szociálökonomiai projektek meghatározó törekvései közé tartoznak. Emellett maximális segítséget kapnak a résztvevők a szakmai képzés, átképzés terén.

A munkavállalók (Forray R. Katalin, Székely Éva)

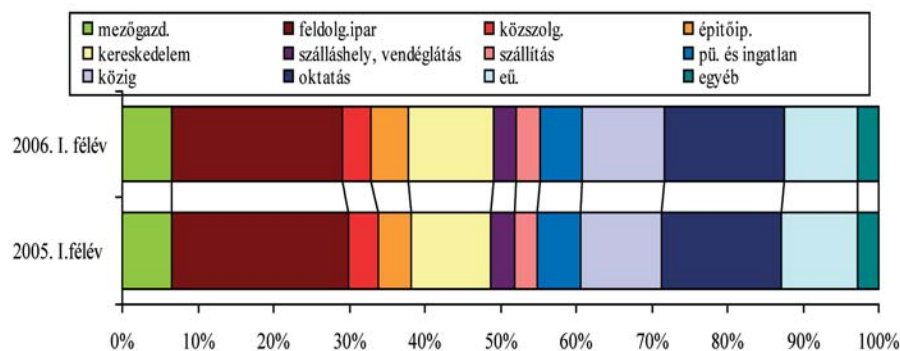
Ebben a fejezetben a munkavállaló vagy pályakezdő cigány/roma fiatalok sajátosságaival foglalkozunk. A fejezet első részében a megyei statisztikák alapján tekintjük át a foglalkoztatottság helyzetét. A fejezet második részében pedig – kérdőíves vizsgálat alapján – a munkavállaló roma/cigány fiatalok személyes problémáit ismertetjük. A fejezet a munkavállalók esélyeit javító javaslatokkal zárul.

A foglalkoztatottság megyei áttekintése

A foglalkoztatottság ágazati szerkezeti megoszlását (2005-06-os adatok) a 12. ábrán és a 9. táblán mutatjuk be.

12. ábra

A foglalkoztatottság ágazati szerkezete megoszlása 2005 és 2006. I. félév

9. tábla

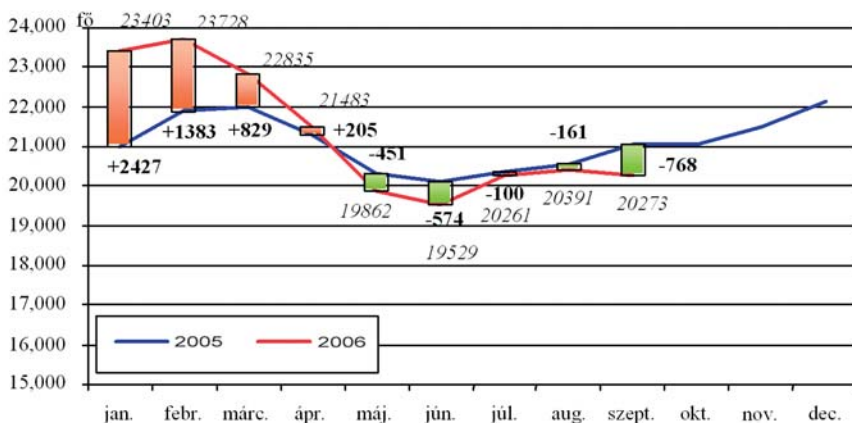
Megyei foglalkoztatottsági adatok 2006. II. negyedév ILO szabvány szerint

Megnevezés	Ezer fő	Mutatók	%
megye népességszáma ¹	398		
aktív korúak száma (15-64 év) ²	280,4	aktív korúak ránya	70,5
gazdaságilag aktívák száma	158,4	aktivitási ráta	56,5
munkanélküliek száma (KSH)	12,7	munkanélküliségi ráta	8,0
foglalkoztatottak száma	145,7	foglalkoztatási ráta	52,0
Inaktívák száma	122,0	inaktivitási ráta	43,5

A megyében a foglalkoztatás színvonala a 15-64 évesek lakossági felmérése alapján 2006. I. félévében 52%-ra mérséklődött a 2005. I. félévi 52,3%-ról. Ez másfélezer fős apadást jelent, amely a munkanélküliek, mind a foglalkoztatottak számának kedvezőtlen változásában mutatkozik meg.

Az álláskeresők száma

13. ábra

1 KSH Pécsi Igazgatósága Stat. tájékoztató, 2006/2

2 A KSH munkaerő-felmérése alapján a KMSR rendszer szerint, 2006. I. negyedév

Az idei év eddig eltelt kilenc hónapjának az álláskeresők körében bekövetkezett emelkedését a korábbi év azonos időszakával összehasonlítva az alábbi fő jellemzőket állapíthatjuk meg:

- A gyarapodás nemek szerint vizsgálva a férfiak körében volt nagyobb, az összes emelkedés 78%-át ők tették ki. A havi átlagos 11 027 fő, 281 fővel (102,6%) meghaladta a tavalyi azonos időszakit, a nőknél a létszámbővülés mindössze 79 fős (100,8%) volt, havonta átlagosan 10 280 fő szerepelt a regiszterben.
- Állománycsoport szerint elemezve a segédmunkások száma emelkedett legjobban, 5 917 fős csoportjuk 111 fővel (101,9%-kal) szárnyalja túl a tavalyi I-III negyedéves értéket. Kiemelkedő a szellemi foglalkozásuk létszám gyarapodása is (92 fő), amely csoportjuk 3%-os bővülését jelenti (3 194 fő).
- A korosztályok között a 46-55 évesek tábora nőtt a legszámosabban. Az 4 940 fő/havi átlagos létszámuk 310 fővel múlta felül a tavalyi évi azonos időszakit, ezzel 86,1%-ban járultak hozzá az álláskeresők számának gyarapodáshoz.
- A regisztráltak iskolai végzettségét tekintve a 8 általános iskolai végzettségűek száma nőtt legnagyobb mértékben. 8 311 fős táboruk 215 fővel haladja meg a korábbi év háromnegyedévi átlagos adatát, ezzel 60%-ban járultak hozzá a két összehasonlított időszak eltéréséhez.
- A pályakezdők átlagos létszámemelkedése szerényebb értékű volt, a havi 32 fős többlet 1,6%-os növekedésről tudósít. Számuk hosszú évek óta először stagnálónak mondható.
- Kirendeltségenként vizsgálva a kedvezőtlen elmozdulás a mohácsi kirendeltségi körzetben a legjelentősebb, havi átlagban 364 fővel vannak többen (111,8%), mint a múlt év azonos időszakában, ez meghaladja a megyei növekedés mértékét, mivel a sellyei körzetben jelentős létszámapadásról számolhatunk be, 1 679 fős álláskereső létszám 215 fővel alatta marad (88,6%) a 2005. I-III. negyedévinek.

Az álláskeresési ráta

Pozitív tendencia mutatható ki a legrosszabb helyzetben lévő sellyei körzetben, ahol havonta átlagosan 215 fővel sikerült az álláskeresők számát csökkenteni, így az álláskeresési ráta a tavalyi 33,3%-ról 29,3%-ra süllyedt. A tartós munkanélküliek év eleji 785 fős csoportja szeptemberre hatszáz alá süllyedt az elnyert közmunka-pályázatoknak köszönhetően. Ez által többen szereztek munkaviszonyuk alapján járadékra jogosultságot. A helyben induló támogatott képzések révén, a résztvevők létszáma a 2005 évihez képest megduplázódott. A legkedvezőbb helyzetben lévő megyeszékhely körzetében csak kis mértékben süllyedt az álláskeresési mutató.

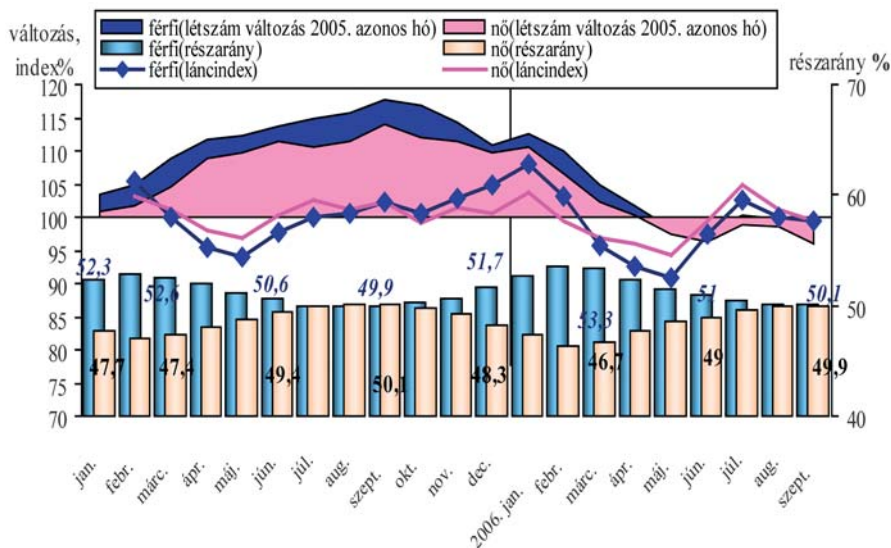
A már említett legnagyobb létszámú gyarapodást felmutató mohácsi térségben az állástalanok számának növekedése 11,8%-os (a megyei átlag csak 1,7%), melynek közel felét a tartós munkanélküliek körében tapasztalhatjuk. Év elején felszaporodott a regisztrált álláskereső létszám, meghaladta a háromezer hétszáz főt. Utoljára 1997-ben volt ilyen magas az állástalanok száma. A pályakezdők számának gyarapodása is ebben a körzetben a legjelentősebb.

Az álláskeresők összetétele

A nyilvántartott állástalanok száma nemenként vizsgálva az előző év hasonló időszakának átlagához képest eltérő mértékben változott. A férfiak száma 281 fővel gyarapodva 11 027 főre nőtt, ami 102,6%-ot jelent. A nők számának bővülése 79 fő átlagosan, mértéke jóval kisebb, csak 0,8%-os, így 10 280-an szerepeltek a regiszterben havonta átlagosan 2006. I.-III. negyedében. A férfiak többsége arányukat tekintve tovább erősödött, 51,3%-ról 51,7%-ra, a nőké pedig 48,7%-ról 48,3%-ra süllyedt. (14. ábra)

14. ábra

Az álláskeresők nemenkénti számának és arányának változása 2005/2006 szeptember

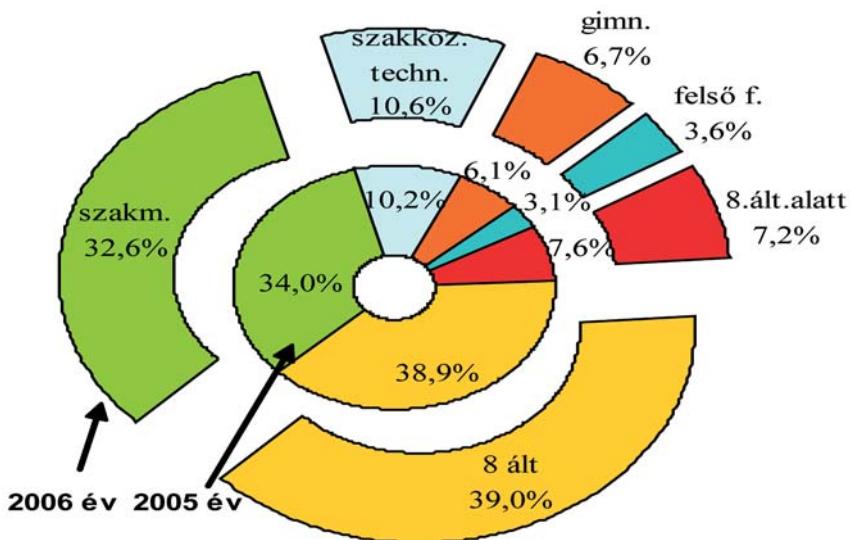

Az elmúlt évekhez hasonlóan 2006. I.-III. negyedévében is a maximum nyolc általánost végzetek átlagos részaránya a legmagasabb 46,2%-os, a korábbi évhez képest hányaduk változása nem számottevő, 9 848 fő tartozik közéjük. Pozitívum, hogy a 8 osztályt elvégezni nem tudók száma (1 537 fő) és aránya is süllyedt, 7,4%-ról 7,2%-ra. A szakmunkás bizonyítvánnyal munkanélkülivé váltak száma (6 936 fő) 69 fővel fogyott, de részarányuk csökkent, 32,5%-át adják az állástalanok sokaságának. (15. ábra)

Ezzel szemben, 82 fős (3,7%) gyarapodás tapasztalható a szakközépiskolai, érettségizettek körében. A gimnáziumot végzetek csoportja emelkedett legnagyobb mértékben 7,4%-kal, 100 fővel, akik közé 1 444 főt soroltak. Hasonló nagyságrendű a diplomások táborának szaporodása, (7%) havonta átlagosan 50 fővel vannak többen, összesen 772-en szerepelnek a regiszterben állástalanként. Részarányuk 3,6%-ra nőtt.

15. ábra

Az álláskeresők iskolai végzettség szerinti megoszlása 2005 és 2006 I-III. negyedév

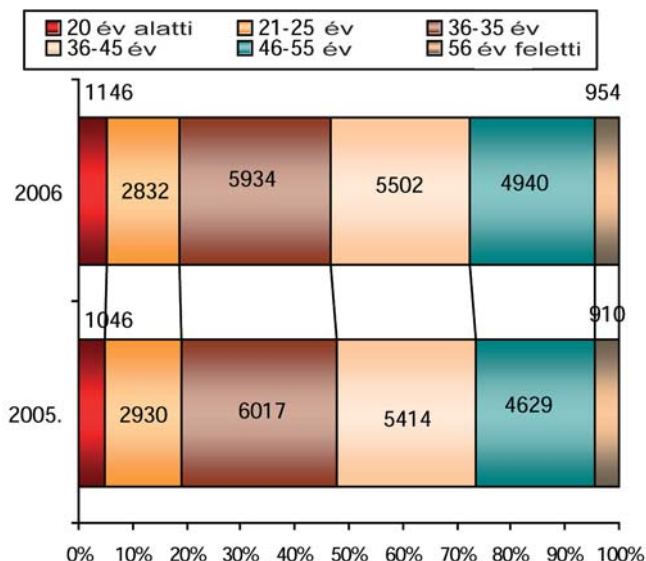
Korcsoport szerint vizsgálódva kiemelhetjük, hogy az állástalanok 360 fős gyarapodásának többségét a 46-55 éves korosztályhoz kapcsolhatjuk, amely 310 főt jelentett. Részarányuk 23,2%-ra növekedett, létszámuk közel ötezer fő. Ennél kisebb mérvű a legidősebb 56 év felettiek számának szaporodása, 4,8%-os (43 fő). Mintegy ezer fős tömegük az összes regisztrált 4,5%-át alkotja. A 36-45 évesek tábora is emelkedett 87 fővel, 5 500 fő/havi sokaságuk a második legszámosabb.

Figyelemre méltó a fiatalabb (21-25 éves) korosztályban a létszám süllyedése, viszont a 20 év alatti legfiatalabbak 1 146 fős tábora további száz fővel gyarapodott, mellyel részarányuk 5,4%-ra nőtt. (16. ábra)

16. ábra

Az álláskeresők korcsoport szerinti megoszlása Baranya megyében 2005 és 2006 I-III. negyedév

Az álláskeresők sajátosságai

A munkatapasztalattal nem rendelkező pályakezdők száma a harmadik negyedév hónapjaiban nem érte el az előző évi értékét. Így a félévkor megállapított nagyobb mértékű gyarapodás szeptember végére mérséklődött. A szeptemberi zárónapi létszám 246 fővel (10%-kal) marad alatta a 2005 évi értéknek.

2006. I.-III. negyedévében havonta átlagosan 2 003 fő fiatal szerepelt nyilvántartásainkban, amely 1,6%-kal (32 fővel) haladja meg az előző év ugyanezen időszakának adatát (1 971 fő).

Kirendeltségenként ellentétes irányú mozgás tapasztalható.

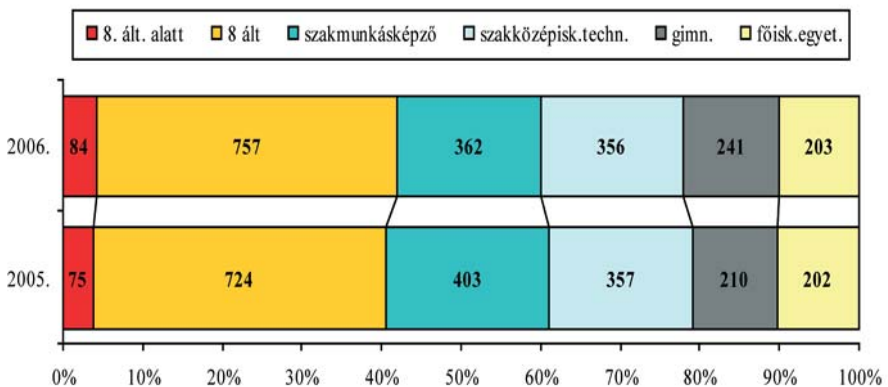
- Négy kirendeltségi körzetben a fiatalok számának gyarapodása figyelhető meg, legnagyobb mértékű, 35 fős (12%-os) létszám emelkedés a mohácsi kistérségben alakult ki. A pécsi, siklósi és sellyei területen pedig a tavalyi alá süllyedt létszámuk.

- A pályakezdők regisztrált munkanélkülieken belüli aránya átlagosan 9,4%, ugyanannyi, mint az előző évi átlag.
- Pozitívként értékelhető, hogy közülük a foglalkoztatottá váltak száma, különösen a nem támogatott elhelyezkedések tekintetében emelkedett 280 fővel a kilenc hónap alatt.
- Az ő részükre kialakított munkatapasztalat-szerzési támogatásban érintettek létszáma is növekedett több mint száz fővel. A képzésbe bekapcsolódottak idei létszáma 377 fő, 150 fővel több a múlt évinél.

Iskolai végzettség szerinti megoszlásukat vizsgálva továbbra is megfigyelhető a maximum általános iskolai végzettségűek számának és arányának emelkedése. A sokaság kétötödét alkotják, átlagos létszámuk 42 fővel, hányaduk 1,4%-kal gyarapodott. A fiatal munkanélküli szakmunkások rétegében fogyást tapasztalhatunk, számuk 41 fős, arányuk 2,4%-os csökkenést mutat. A szakközépiskolai és a felsőfokú végzettségűek szinte ugyanannyian szerepelnek nyilvántartásainkban. A gimnáziumi érettségivel rendelkezők száma viszont emelkedett 31 fővel, hányaduk a tavalyi átlagos 10,7%-ról 12%-ra nőtt. (17. ábra)

17. ábra

A pályakezdő álláskeresők iskolai végzettség szerinti megoszlása, 2005. és 2006. I – III. negyedév

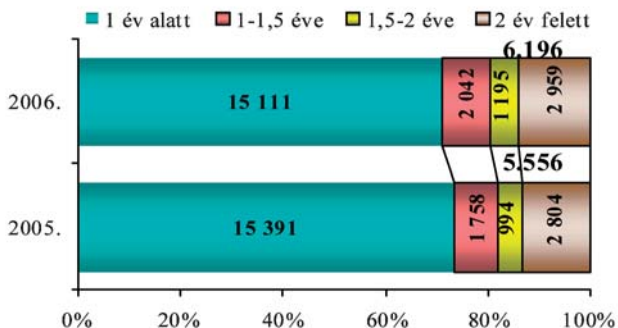
2006. szeptember végéig az előző évi 4 60 fővel szemben (13%-kal kevesebben), csak 3 692 fő pályakezdő jelentkezett regisztrációra (-568). A beáramlás minden hónapban alatta maradt az előző évi adatnak. A csökkenés döntő részben a nyilvántartásunkba első ízben belépő frissen végzett fiatalok körében jelentkezett (410 fő), de kevesebb a már visszatérő álláskeresők száma is (158 fővel).

A tartósan munkanélküliek

A tartósan munka nélkül lévők szeptember végi 5 898 fős zárólétszáma 181 fővel, 3,2%-kal magasabb, mint a korábbi évben volt. Átlagos kilenc havi létszámuk (6 196 fő) ennél sokkal nagyobb különbséget takar, 640 fővel (11,5%-kal) haladja meg az előző évi értéket, bár ez a különbség hónapról hónapra csökkenő. A munkanélküliek összességének növekedése ennél kisebb mértékű, 1,7% átlagosan, ezért arányuk a tavalyi átlagos 26,5%-ról 29,1%-ra emelkedett. Országos viszonylatban az átlagos létszámnövekedés „csak” 1,8%-os, és hányaduk lényegesen alacsonyabb a baranyainál – 25,8%. (18. ábra)

18. ábra

Az álláskeresők megoszlása I-III. negyedévben átlagosan a regisztrációban töltött idő szerint

A havi átlagban megmutatkozó hatszáz fős többlet kisebb része, (negyede) érinti a leghosszabb ideje, már több mint 2 éve folyamatosan állástalanok csoportját (155 fő), így a tartós munkanélkülieken belül nyilvántartott közel háromezer fős táboruk aránya 50,5%-ról 47,8%-ra csökkent. Kedvező irányú változás egyedül a magas munkanélküliséggel rendelkező sellyei körzetben alakult ki, ahol havonta átlagosan 73 fővel sikerült a tartósan állástalanok számát csökkenteni. Hányaduk a tavalyi 33,3%-ról, 29,3%-ra süllyedt.

Cigány/roma pályakezdők

Statisztikai áttekintés

Baranya megyében az országos átlagot meghaladó mértékben van jelen a cigány lakosság a településeken. Míg 20 éve 25% körüli volt a városokban élő romák aránya, mára a városok száma hétről tizenkettőre növekedett, a városi rangra emelkedett települések között szerepel Sellye és Sásd is. Sellye vonzáskörzetében léteznek olyan községek, melyek lakóinak többségét a roma népesség képezi. (19-20. ábra)

A városi cigányság korábban (a gazdasági szerkezetváltást megelőzően) csak alacsony szintű ipari tevékenységben talált magának tartós munkavégzési lehetőséget. Számukra tragédia volt a bányák bezárása, a magasan fizetett, de alacsonyan kvalifikált munkaerőt igénylő bányásztelepüléseken a munkanélküliség kezelése új technikákat kívánt a slumosodási folyamat elkerülésére. A városokban megjelenő gettósodási jelenség mellett, a faluban élő közösségek is védtelenné váltak.

A szövetkezeti törvény hozta földtulajdonviszony változása sem hordozott előnyt a cigányok számára. Ugyanakkor ez elmondható a privatizációról is, az új tulajdonosok között cigányok nem jelentek meg. A Baranya megyei cigányság 75%-a lakott a megye községeiben.(1992. évi becslés adatai szerint 25 639 roma élt a megyében.)

A romák szegregáltsága szempontjából az egyik legfontosabb mutató az elkülönült cigánytelepen élők aránya. Az 1993/94-ben készült reprezentatív felmérés (Havas G. – Kemény I. 1995) adatai szerint a telepen élők aránya 13,7% volt, szemben az 1971-es adatokkal (65,1%). Ez azonban nem jelenti a lakóhelyi szegregáció ilyen mértékű csökkenését. 1993/94-ben a romák közel 30%-a olyan környezetben lakott, ahol kizárólag, vagy

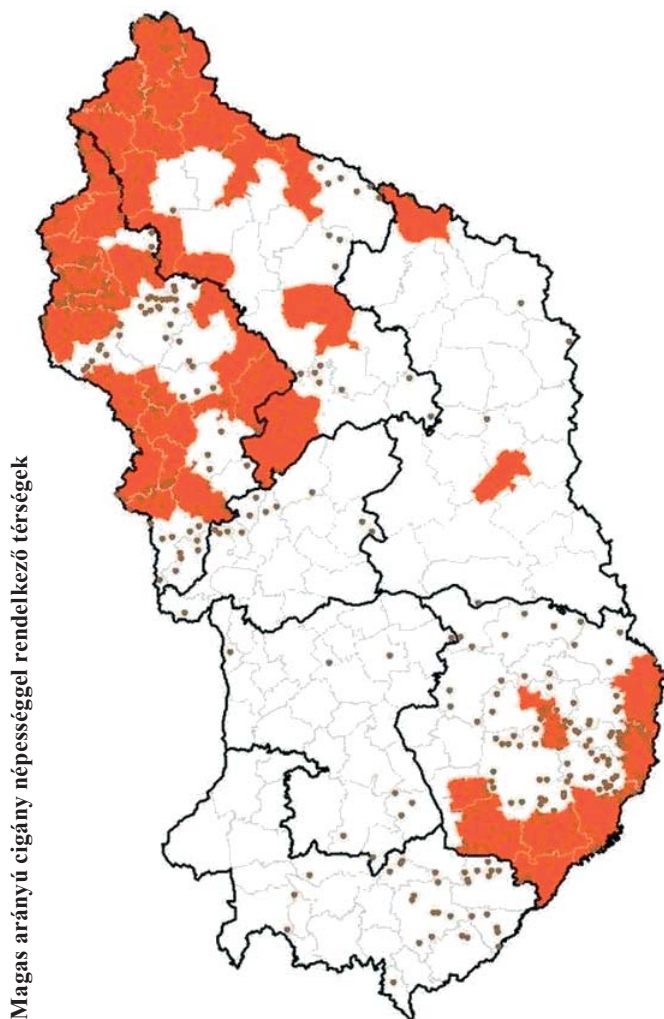
túlnyomórészt roma családok éltek, további 30% pedig ott, ahol csaknem fele roma volt. Elmondható hogy a romák 60%-a erősen szegregált környezetben élt. A térbeli elkülönülés ugyan csökkent, a migrációs folyamatok azonban új típusú szegregációs folyamatok felerősödésére utalnak. Új sűrűsödési pontok jelennek meg, alacsony státusú, leromló, slumosodó, gettósodó városnegyedek.

Baranya megyében a regisztrált munkanélküliek közel 10%-a a cigánysághoz tartozó állástalan, amely megközelítőleg 2000 főt jelent az átlagos havi záró létszámok alapján. Baranya megyében a regisztrált munkanélküliek számának megoszlása jelentősen eltér a munkanélküliek összességének megoszlásától. Legnagyobb számban Siklós körzetében szerepelnek a regiszterben, ezt Komló térsége követi és csak harmadik a sorban a Pécsi körzet. Óvatosan kell kezelni azonban ez utóbbi mutatót, mert éppen Pécs körzetében vélik úgy, hogy a roma munkanélküliek több, mint fele nem tartja a kapcsolatot a munkaügyi kirendeltséggel. Kimutatható összefüggés fedezhető fel a települési munkanélküliség ráta és a regisztráltak közötti cigány munkanélküliek részaránya között is. Tovább árnyalja a képet, hogy közel azonos arányban vannak a regiszterben a két nembeliek, mindössze 1,3 százalékpontos az eltérés a nők javára. A korosztályi megoszlásukat tekintve a 26–35 éves korúak vannak legtöbben. Az inaktivitási arány a nők körében magasabb, amelynek oka a cigányság családalapítási szokásaiban és a nagyobb számú gyermek vállalásában keresendő.

A cigány etnikumhoz tartozó munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy közel 80%-uk nyolc általános iskolai osztályt, vagy annyit sem végzett. Felsőfokú végzettségű nincs közöttük, a középfokú végzettségűek közül gimnáziumi érettségivel 1%-uk, szakmai végzettséggel 16%-uk rendelkezett.

19. ábra

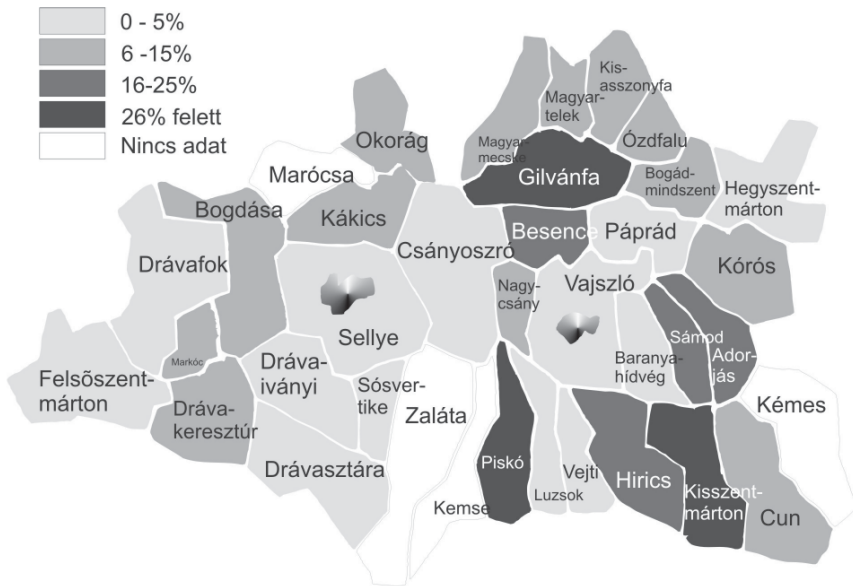
Magas arányú cigány népességgel rendelkező térségek

A 2001-es népszámláláskor a magukat cigány etnikumúnak vallók aránya meghaladja az országos átlag kétszeresét (kistérségek), illetve háromszorosát (települések)
Forrás: VÁTI. <http://www.vati.hu/static/otk/img/roma.gif>

20. ábra

A cigány nemzetiségi népesség aránya településenként a 2001-es népszámlálás adatai szerint

A felhasznált adatok forrása: KSH. Szerk.: Tésits R. – Apró A. Z. 2002

A kérdőíves kutatásról

A romák munkaerőpiaci jellemzői, térbeli elhelyezkedésük tette szükségessé munkaerőpiaci esélyeik kérdőíves vizsgálatát. A mintaválasztás annak eldöntését igényelte, kit sorolhatunk be cigánynak, romának (ez akkor is, azóta is vitatott kérdés a társadalomtudományi kutatásban). Nem kívántunk azzal az empirikus szociológiai kutatásokban alkalmazott definícióval élni, amely szerint az a cigány, akit a környezete annak tart, az önbesorolást a cigány kisebbségi önkormányzatok segítségével pontosítottuk. Segítségünkre volt az elmúlt években kialakult és fejlődött romológia szakos képzésünk is. Főleg cigány, roma hallgatóink voltak a kérdezőbiztosok, akik lakóhelyükön jól eligazodtak az etnicitás bonyolult kérdései között.

A kérdőívek kitöltése kérdezőbiztosok – hallgatónk, akiket egy-egy tanár is elkísért – segítségével történt. Technikailag úgy folyt a munka, hogy a cigány kisebbségi önkormányzat vagy civil szervezet egy-egy településen összehívta a munkanélküli cigány fiatalokat. Közös megbeszélés, a kutatás céljának, módszerének ismertetése után került sor a kérdőívek kiosztására és kitöltésére. Egy-egy ilyen alkalommal 8-10 kérdező volt jelen, 3-4 kérdezőbiztos segített a kitöltésben. Tudtunk hivatkozni korábbi találkozásainkra is. Mindezek következtében őszinte légkörben történt az információk gyűjtése. A kérdezés inkább beszélgetés volt, ahol szóba kerültek a megélhetés, a munka, a tanulás különböző problémái is. A fiatalok mellett jelen voltak idősebbek (szülők, testvérek, nagybácsik, nagynénik), a közösség fontos és mérvadó tagjai is – jobbra kíváncsiságból, vagy mert tényleg informálódni akartak valamiről.

A kérdőív (ld. mellékelten) gyakorlatilag csak zárt kérdésekből állt. Ezt a megoldást azért választottuk, mert tekintettel akartunk lenni a kérdezők feltételezhető nehézségeire az írásbeli kifejezés során. A zárt kérdések másik oka az volt, hogy az igen szerteágazó kérdéskört – a tanulási motivációktól a családi körülményeken át a munkahelykeresés tapasztalataiig – a kutatás hipotéziseinek vizsgálatára tudtuk szűkíteni.

Ez a **módszer** alkalmasnak tűnt a célcsoport megismerésére. **Előnyeit** a következőkben látjuk:

- megoldottuk a hasonló kutatások problémáját, a cigánysághoz tartozó személyek azonosítását,
- a kérdezés legitimitását a „terepen” senki sem vonta kétségbe,
- a kérdőívek kitöltését sikerült közös munkaként értelmeznünk, amelyben egyenrangú partner a kérdező és a kérdező,
- meggyőződésünk szerint a társadalmi kohézió erősítéséhez járultunk hozzá ahelyett, hogy a dezintegrációt erősítettük volna.

Módszerünknek hátrányai is vannak. **Hátrányait** a következőkben látjuk:

- jelentősen több szervezőmunkát igényelt, mint az egyéni felkeresés és kikérdezés,
- a kérdőívek csoportos kitöltése alacsonyán iskolázott emberek körében fokozott figyelmet igényel, amit nem mindig tudtunk biztosítani,
- nem minden érintett tett eleget a meghívásnak, ezt pedig utólag – a módszer miatt – nemigen lehet korrigálni,
- a minta reprezentativitása vitatható.

Hozzá kell tennünk, hogy kutatásunk olyan terepen folyt, ahol mi magunk – nemcsak diákjaink, hanem tanár kollegáink sem – tudtak névtelenek maradni. A megyében személyesen vagy hallomásból minden cigány, roma ember ismeri a tanszéket, a képzésünket. Nem állítjuk, hogy az ismereteik pontosak, nem állítjuk, hogy korrekt képük van az egyetemről, az egyetemi képzésről. Azonban tudnak arról, hogy újszerű képzés van a Pécsi Tudományegyetemen, hogy családjukból vagy ismeretségi körükből is járnak oda fiatalok, vagy készülnek ott tanulni.

Baranya megye egyébként is a közbeszédben elismert, de politikailag nem eléggé hangsúlyozottan kiemelkedő helyet foglal el a cigány, roma népesség társadalmi integrációjának érdekében kifejtett tevékenységek terén. Különösen figyelemreméltó a cigányság öntevékenysége. A megye cigány, roma társadalma már régen túl van azon a szerveződési szinten, amikor a jóságos „nagy fehér atyák” gondoskodnak csupán az érdekképviselétről és érdekérvényesítésről. A civil szféra – magyarországi viszonylatban – igen erős, aminek többszörös hatása van a foglalkoztatottságra (még ha a statisztikában nem is mindig jelenik meg). Egyrészt e roma civil szervezetek tevékenységének célcsoportja a megyei cigányság valamely rétege, csoportja. Másrészt a szervezeti programok, projektek maguk is „munkáltatók”: szervezőik, programvezetőik, előadóik, a projektek megvalósítói egyre inkább a cigányság köréből kerülnek ki, gyakran az „előző nemzedék”, a korábban mások által kiképzettek köréből. Ebbe a körforgásba illeszkedik a Pécsi Tudományegyetem romológiaiai és felnőttpedagógiai programja is, miután az ott tanulók és ott végzetek már tanulmányi idejük alatt bekapcsolódnak a civil szervezet munkájába. Ezek mellett a projektek mellett állami szervezetek – a Baranya Megyei Munkaügyi Központ (ma Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ Pécsi Kirendeltsége), a Regionális Képzési Központ – is igen aktívan gondoskodnak a felnőttképzésről.

Fontos hangsúlyozni – a megye kulturális potenciálját jeleníti meg –, hogy az évtizedes iskolázási innovációk, projektek (Gandhi Gimnázium, Collegium Martineum) újak is megjelentek. Újdonságot jelent a pécsi Gandhi Gimnázium 2003-ban indított felnőttképzési tagozata. Az évfolyamonként 30-35 cigány (bár az etnikai hovatartozás nem előírt) személlyel indult tagozat érettségit, majd ezután felsőfokú szakképzést kínál a hallgatónak. Az ideológiai váltás – a Gandhi Gimnázium korábban csupán elitképzést célzott meg a Dél-Dunántúl tehetséges cigány gyermekeinek – azt eredményezi, hogy a cigány, roma közösségben futótűzként terjed el a

lehetőség: barátságos környezetben, cigányok között lehet leérettségizni, szakmát szerezni. Újabb projekt a „Kis Tigris” középiskola, amely nappali és esti-levelező oktatásban is vállalja cigány, roma – és a közójuk tartozás ódiúmát vállaló nem cigány személyek – eljuttatását az érettségiig. A Gandhi Gimnázium Pécssett van, de támogatást tud biztosítani a megyéből bejáró felnötteknek. A „Kis Tigris” viszont az Ormánság szívében, a teljesen romák által lakott Alsószentmártonban kapott helyet, ahová a megye leghátrányosabb helyzetű kistérségeiből – a sellyeiből, a siklósiból – a környék érdekelt roma lakosai viszonylag könnyen eljutnak.

A hagyományos állami levelező középiskolázás melletti alternatívák megjelenése a térség új kínálata: kutatásunkban azzal a következménnyel járt, hogy e projektek résztvevői magukat – életkoruktól függetlenül – nem munkanélküliként vagy alkalmi munkásként jelölték meg, hanem középiskolai tanulóként. Vizsgálatunk K+F -jellege különös óvatosságra int: ha a tényeket közöljük a kérdezettekkel, akkor vagy személyes hitelünket rongáljuk vagy az érintetteknek a saját magukba és jövőjükbe vetett bizalmát. Bár az első szempont is érdemelhetne figyelmet, egyértelműen a másodikként leírt aspektus volt az, amely miatt mindenkit óvtunk esetleges elmarasztaló véleményének közlésétől.

Módszertani szempontból azt emeljük ki, hogy a területi aspektusú kutatásnak, amelynek érvényesítésére valamelyest itt is törekedtünk, van egy olyan kockázata, amit **„ökológiai csapda”** néven ismer a tudomány. Arról a kérdéstről van szó, hogy az emberekre vagy a téri környezetre irányul a kutatás. A társadalomtudományi kutatás nyilván a személyekre, csoportokra irányul, ám könnyen lehet, hogy mire az eredményeket területi szinten összegezzük, a vizsgált személyek már elhagyták lakóhelyüket. Természetesen másfajta szemléletű társadalomtudományi kutatásra is érvényes, hogy a vizsgálat fókuszában álló személyek esetleg elhagyják a csoportot, mire az elemzés elkészül. Ám a vertikális társadalmi szerkezettről szóló kutatás olyan absztrakt modellt ír le, amely – ha korrekt módon reprezentál csoportokat – nem érzékeny arra, hogy egyes személyek térben eltávolodnak: mivel nem a teret, a térséget írja le, hanem elvontabb szociális viszonyokat. Az ökológiai (vagy területi-társadalmi) kutatás viszont időben és térben behatárolt társadalmat vizsgál, azaz a társadalmat horizontálisan próbálja megragadni. Ha egyesek odébbállnak – egy másik térségbe költöznek –, akkor joggal merül fel, hogy a terület, és a rajta szerveződött társadalom már egyáltalán nem az, ami volt az imént. Különös érzékenységgel rajzolódik ki ez a probléma, ha pár év múlva térünk vissza

korábbi kutatásunk színhelyére, nagyjából ugyanolyan paraméterekkel írható le célcsoportunk, mint korábban. Mennyiben jogos az összehasonlítás a hét évvel (!) korábbi falusi cigány fiatalokból szerveződött csoporttal? A község ugyanaz, a társadalmi problémák is hasonlóak, de ugyanazok-e a személyek, a csoportok, a személyközi és csoportközi viszonyok? Valójában nem tudunk erre a kérdésre egyértelműen válaszolni: amikor beavatkozásról van szó – a szociálökológiai kutatás per definitionem fejlesztést is vállaló kutatás –, akkor el kell tekintenünk attól, hogy ugyanazok-e a személyek, mint akikkel korábban találkoztunk. Fel kell tételeznünk, hogy a területi-társadalmi környezet olyan, amelyet a statisztikák megjelenítenek, függetlenül attól, hogy a személyek az idő során cserélődnek, illetve cserélődtek.

Még egy további – egyezzerre elméleti és gyakorlati – problémával is kalkulálnunk kell. Azzal ugyanis, hogy amikor korábbi kutatásunk során felkerestük ezeket a cigány, roma közösségeket, akkor akarva akaratlan beavatkoztunk az életükbe. Nyilván minden empirikus kutatás valamilyen szintű beavatkozást is jelent, mi azonban akkor vállaltuk is ezt. Kutatásunkat úgy fogtuk fel, mint (régebbi szóval) akciókutatást, modernebb kifejezéssel **K+F projektet**, olyan kutatást, amely egyúttal a fejlesztést is vállalja. Valóban, abban a viszonylag szűk térben és viszonylag zárt közösségben – Baranya megye cigány, roma közösségei –, ahol kutatásunkat végeztük és végezzük, megjelenésünk hatással volt a célcsoportra. Számos új civil szervezet (egyesületek, alapítványok) létesült vagy megerősödött, többen középiskolát végeztek, önálló vállalkozást indítottak, felsőoktatási szakokra iratkoztak be, politikai vagy polgárjogi szerepet vállaltak. (Mások eltűntek a látókörünkől, elköltöztek, külföldre mentek, leszakadtak.) A hatásban nagy fontossága van a partneri kapcsolat és a modellkövetés együttesének. A partneri kapcsolat, a közvetlenség és hitelesség tette megfoghatóvá és modellként követhetővé azokat a magatartási mintákat, életutakat, amelyeket a kérdezőbiztosok reprezentáltak. A tanárok jelenléte pedig – itt ismét fontos a partneri kapcsolat, mivel kutatók kérni-kérdezni jöttek – mintegy szavatolta a felvillantott életpálya-lehetőségek komolyságát, realitását.

Úgy véljük, hogy kutatásunk, amelyet hálózatépítési, hálófesztési módszerrel és szándékkal szerveztünk – tehát a tesztvizsgálat szándékoltan nem kérdezőbiztos-kérdezett zárt interperszonális kapcsolatára épült –, továbbgondolásra is érdemes. Ha úgy közelítjük meg, mint **speciális szociális képzési programot (szocializációs programot)**, akkor **kidolgozható belőle olyan projekt, amely szisztematikusan megvalósítva alkalmas lehet egy-egy, társadalmilag peremre szorult roma közösségben a tehetséges,**

ambiciózus fiatalok kiemelésére és célzott támogatására. Erre a kérdésre a kutatást záró javaslatok megfogalmazása során még visszatérünk.

Előre bocsátjuk kutatásunk fontos eredményét, amelyet a későbbi projektek kidolgozása szempontjából hangsúlyosnak látunk. A szociológiai kutatások és (főként ezek eredményeinek közkeletűvé válása) a cigány népesség minden foglalkoztatási problémájának kulcsát az iskolázottságban, illetve ennek hiányában találják meg. Ez természetesen általánosságban nem vitatható. Azonban különbséget kell tennünk a fiatal és az idősebb roma népesség között! A fiatal cigány népességnek már csak töredékét képezik azok, akik általános iskolai végzettséggel sem rendelkeznek, egyre magasabb a középfokú oktatásba belépők – esetleg azt is elvégzők – száma és aránya is. A magas vagy az átlagosnál magasabb munkanélküliség az ő esetükben egyre kevésbé magyarázható a hiányos iskolai végzettséggel – szemben az idősebbekkel (pl. a statisztikában szereplő 40 év feletti korosztályokéval). Ebből az is következik, hogy a támogatásukra szervezett projektek nem alapulhatnak az idősebb korcsoportok – a valóban szélsőségesen alacsonyan iskolázott – adottságaira. Bonyolultabb és komplexebb feladatot kell megoldani ahhoz, hogy a megfelelő struktúrákban közelítsük meg ezt a képzettségben, ambíciókban is heterogénebb népet, mint amiről az iskolázatlan munkanélküli cigányság problémáinak megoldása során gondolkodni szoktunk.

A kérdezettek

Kutatásunk ezen vonulatában több mint 300 kérdőívet töltöttünk ki: a válaszolók nagyjából fele-fele arányban férfi és nő, 9 város, 10 község lakója. A települések kiválasztása szakértői döntés – a megye kisebbségi önkormányzatainak megkérdezése alapján – történt, illetve törekedtünk arra, hogy azokban a településekben keressük meg a célszemélyeket, ahol hét évvel korábban már gyűjtöttünk adatot. Továbbá igyekeztünk a megye eltérően fejlett területeinek megjelenítésére is, tudván, hogy a gazdasági-társadalmi problémák gyökere hasonló, de konkrét megjelenési formáik az életet nem egyformán teszik nehezzé.

A megyén belül az életkörülmények alakulásának leírására, még inkább alakítására leginkább alkalmas területi egység a kistérség. Itt mi a KSH besorolása szerinti települési együttest alkalmazzuk, amely egy városból és a hozzájuk tartozó falvakból tevődik össze. (A cigány

lakosság összetételének különböző változóit a munkaügyi térségek alapján mutatjuk be és elemezzük kutatási jelentésünknek másik részében.) A kistérségi szemléletnek az az alapja, hogy a felnőttek többsége tanulását, munkavállalását ezekben a társadalmi-területi egységekben oldja meg, illetve kívánatos volna, ha e területeken belül, tehát lakóhelyéhez viszonylag közel találna tanulási és munkavállalási lehetőséget. Ez a területi szint a szakirodalom alapján emellett olyan egység, ahol lehetséges és értelmes a gyakorlati beavatkozás. Amikor tehát elemzésünkben az eltérésekre rámutatunk, ezzel azt is sugalljuk – illetve ahol tudjuk, direkt módon is megfogalmazzuk –, hogy hol szükséges politikai, szociálpolitikai vagy egyéb eszközökkel javítani. (A közelmúltban Baranya megyében két újabb kistérséget különített el a KSH: a barcsit és a sellyeit.)

Amint kutatásunk másik két vonulatából – az önkormányzatok és civil szervezetek valamint a munkaadók megkérdezéséből – is kitűnt, ezek a kistérségek sem munkahelyi kínálatuk, sem a továbbtanulási lehetőségek tekintetében nem azonosan ellátottak. A lakóhelynek a központoktól való távolsága komoly tényező a továbbtanulásban, munkavállalásban. A távolságot az teszi igazán jelentőssé – valójában néhány vagy néhányszor tíz kilométerről van szó! –, hogy hiányosak vagy nagyon gyengék a tömegközlekedési kapcsolatok. Ehhez jön még ráadásként a közlekedés ára: a kilencvenes évek eleje óta a munkáltatók nem – vagy csak kivételesen – vállalják a munkavállalók közlekedési költségeit. Ha nincs munkaadó, aki fizessen, nem nagyon éri meg munkát vállalni a városban, még ha lenne is munka, mert a bért az utazási költségek emésztik fel.

Az adatok értékelésének másik kitüntetett szempontja (függő változója) a válaszolók nem szerinti megoszlása. Feltételezzük ugyanis, hogy – különösen hagyományosabb közösségekben – a nők másként lépnek ki a munkapiacra, mint a férfiak, illetve másként jelentkeznek a foglalkoztatás, pénzkeresés problémái is. A „másként” persze többféle magatartást jelenthet: az imént említett tradicionalitástól addig a tradicionálisan nehezen értelmezhető magatartás módig, amely éppen a nőket vezeti el a magasabb képzettségi szintekig, a kvalifikált munkahelyekig.

További szempont a lakóhely településjellege, azaz a megyeszékhelyen, egyéb városban vagy községben él-e a kérdezett. Ennek az a megfontolás ad kitüntetett szerepet, hogy a települési szint legalább ugyanolyan mértékben meghatározó az életpálya alakulása szempontjából, mint a kistérség. A falu másfajta közösségeket hoz létre, másfajta magatartásokat és attitűdöket erősít vagy gyengít, mint a város. Tehát mind a lehetőségekben, mind a

felkészülésben eltérhet a falusi és a városi, még inkább a nagyvárosi lakótól. Ezek a humanitáriusan csengő leírások persze inkább Nyugat-Európára érvényesek, ahol akkor következett be a rurális (falusias) térségek felzárkózása és a város-falu közötti, az élet minőségét érintő különbségek leépülése, amikor a gazdaság felpörgött, és volt lehetőség a rurális vidékeken az infrastruktúra fejlesztésére. Ilyen módon érte el Nyugat-Európa nagy része azt az ideális állapotot, amikor a városi (nagyvárosi) és a falusi lakóhely közötti választás nem kényszer, hanem ízlésbeli döntés eredménye: aki a nyüzsgést, az anonimitást szereti, az városban él, aki a nyugalmat, személyességet preferálja, az falut választ.

További szempontot a kérdezettek életkora jelentett. Feltételeztük ugyanis, hogy a különböző életkorcsoportok más tapasztalatot szereztek tanulásuk vagy munkahelykeresésük során. Ezeket a szempontokat az elemzés során abban az esetben vizsgáljuk, amikor magyarázó erőt tulajdonítunk nekik, tehát nem minden egyes kérdést fogunk bemutatni minden egyes szempontból.

Végezetül azt a kérdést kell föltenni, milyen jellegű a minta, azaz milyen érvényességgel, milyen népe sségre vonatkozó általánosítás következtetések fogalmazhatók meg kutatásunk alapján. A minta a Baranya megyei pályakezdő cigány fiatalok teljes körét szándékozta a vizsgálatba bevonni. Ebből a körből kérdőívet töltöttünk ki mindazokkal, akik hajlandók voltak együttműködni velünk. A minta elsősorban a célzott kört reprezentálja, de reményünk szerint tudunk néhány olyan következtetést is levonni, amelyek ennél szélesebb populációra is érvényes.

Szociokulturális jellemzők

A kérdezettek négyötöde (10. tábla) a definíció szerint pályakezdő fiatal, az idősebbek egy-két évvel haladták meg a korcsoport felső határát. Itt két tényezőt kell figyelembe venni. Az egyik általánosabb. Azok a roma fiatalok, akiket és akik önmagukat fiatal pályakezdőként definiáltak, esetenként azért idősebbek a hivatalosan besorolt „fiatal” kategóriánál, mert esetenként már csak családalapítás után kerültek olyan helyzetbe, hogy „pályát” válasszanak, mivel később léptek be a formális iskolarendszerbe (középiskolát vagy szakiskolát kezdenek). Miként utaltunk rá, a Gandhi Gimnázium és a Kis Tigris Középiskola két, illetve három éve indult felnőtt középiskolái tanulói státust biztosítanak a beiratkozónak, függetlenül életkoruktól.

10. tábla

A válaszolók megoszlása korcsoportok és nem szerint

		Életkor			Össz.
		15 éves	16-25 éves	26-28 éves	
Férfi	Válaszadók	2	106	44	152
	Kor szerinti megoszlás	1,3%	69,7%	28,9%	100,0%
	Aránya a korcsoportban	50,0%	49,1%	54,3%	50,5%
	Aránya az összes között	0,7%	35,2%	14,6%	50,5%
Nő	Válaszadók	2	110	37	149
	Kor szerinti megoszlás	1,3%	73,8%	24,8%	100,0%
	Aránya a korcsoportban	50,0%	50,9%	45,7%	49,5%
	Aránya az összes között	0,7%	36,5%	12,3%	49,5%
Összesen	Válaszadók	4	216	81	301
	Kor szerinti megoszlás	1,3%	71,8%	26,9%	100,0%
	Aránya a korcsoportban	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Aránya az összes között	1,3%	71,8%	26,9%	100,0%

A válaszolók települési szint szerinti megoszlása (11. tábla) nem mutat olyan jelentős községi többletet, mint korábbi vizsgálatunk. A többlet mégis egybecseng a cigány lakosság településjelleg szerinti megoszlásával kapcsolatos országos vizsgálatok eredményeivel: a cigányság nagyobb hányada falvakban él. Mint adataink is jelzik, különösen érvényes ez az összefüggés Baranya megyére, ami összefügg a térség rurális, aprófalvas települési jellegével. Ugyanakkor a megoszlás azt is jelzi, hogy a munkanélküliség elsősorban a falusi cigányságot érinti, kisebb mértékben a városban élőkét. A községben élők arányának viszonylagos csökkenése azzal magyarázható, hogy időközben két nagyobb, de súlyosan hátrányos helyzetű település (Sellye és Sásd) városi rangot kapott. A városi rang sajnos nem jelenti a munkaalkalmak szaporodását, a települési hátrányok – nem utolsósorban a közlekedési elzártság csökkenését, s ezzel is összefüggésben a munkahelyteremtés megnövekedett dinamikáját.

11. tábla

Lakóhely (község-város) szerinti megoszlás

		Pécs	Város	Község	Együtt
Férfi	fő	33	40	80	153
	%	52,4%	61,5%	42,9%	51,4%
Nő	fő	31	29	89	149
	%	49,6%	38,5%	57,1%	49,6%
Összesen	fő	64	69	89	302
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A mintaéletkori összetételének ismeretében meglepő lehet a válaszolók gyermekeinek száma (12. tábla) – a családi állapot szerinti összetételből hasonló összefüggések rajzolódnak ki (csak kétharmaduk egyedülálló, harmaduk házastársi vagy élettársi kapcsolatban él). A válaszolók több mint negyedének van már gyermeke, nem ritkaság a több gyermek sem. A családalapítás gyakorisága persze más szempontból egyáltalán nem váratlan ebben a csoportban, és nem jelenti azt, hogy a kérdezett cigány fiatalok a magyar norma szerint túlságosan korán tették volna meg ezt a lépést: húsz évnél idősebb a válaszolóknak mintegy háromnegyede. Azt azonban szem előtt kell tartani, hogy a ezeknek a fiatal felnőtteknek pénzkereső munkájára nagy szükség van a családban. A másik az, hogy általános normák szerint a mozgékonyt, a mobilitást – földrajzi és társadalmi értelemben egyaránt – esetleg korlátozza az ellátásra váró család. Ugyanakkor éppen arra is rámutat kutatásunk, hogy ezek a fiatalok készek mutatkoznak és nagyon is érdekeltek abban, hogy önmaguk és családjuk helyzetének javítása érdekében lépéseket tegyenek. Úgy véljük, hogy ezt az összefüggést érdemes kiemelni: **a roma, cigány fiatalok körében a gyermekvállalás nem jelenti a személyes pályatervek feladását.** Saját egyetemi tapasztalataink is megerősítik ezt: még a nappali tagozatosok körében sem ritkaság a gyermekes – kortársainak értelemszerűen idősebb – cigány, roma diákok jelenléte.

12. tábla

A gyermekek száma

Gyermekszám	A válaszolók száma (fő)	Aránya (%)
Nincs gyermek	226	72,7
Egy gyermek	28	9,0
Két gyermek	27	8,7
Három gyermek	21	6,7
Négy és több gyermek	9	2,9
Összesen	302	100,0

A válaszolók nemek szerinti megoszlása igazolni látszik a férfi és női szerepek közötti különbségről megfogalmazottakat: a beszélgetéseken részt vevő nők többsége asszony, ráadásul gyermekes anya. A férfiak között az egyedülállók aránya a magasabb. Úgy gondoljuk, hogy a házasság előtt álló fiatal cigány lányok kevesebb szabadságot élveznek ilyen programon való részvétel esetében, és egyelőre kevésbé is érzik magukat érintettnek a munkavállalás kérdésében.

A jelenlegi tevékenység

Mintánk iskolázottsága fő tendenciában ugyanazt a lehangoló képet mutatja, amit szociológiai kutatások a cigányság egészéről szoktak megállapítani. Ebben a fiatal korcsoportban is magas (5%) az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők aránya, csaknem minden második legfeljebb az általános iskolát fejezte be (13. tábla). Összesítve azt állapíthatjuk meg, hogy az általános iskolát vagy ennél kevesebbet végzettek a megkérdezetteknek felét teszik ki. Ha ezt az arányt összevetjük például azzal, hogy Budapesten az általános iskolát végzetteknek majdnem háromnegyede érettségit adó középiskolában tanul tovább, kirívóan alacsonynak tekinthetjük az itt talált iskolázottsági szintet. Ugyanakkor azonban az sem elhanyagolható, hogy a válaszolók másik fele többet végzett az általános iskolánál. Ennek értelmezéséhez vissza kell utalnunk a korábban írottakra, a megye sok iskolázási innovációja, projektjei eredményekhez is vezettek: megjelentek a felsőfokú iskolázásban résztvevők is – igaz, egyelőre a munkahelyet keresők között, azonban (ha a cigány népességet és nem a munkanélküliséget akarjuk jellemezni) mindenképpen pozitívumnak tekinthetjük.

A részletes bontás az SPSS-feldolgozás mellékletben közölt táblázataiban követhető nyomon. Megjegyezzük, hogy külön kérdeztünk rá, milyen iskolatípusban kezdett középfokú tanulmányokat a válaszoló, ami a mellékletben követhető nyomon. Itt összevontuk a kategóriákat, és a 10 osztály elvégzését, csakúgy mint a szakiskolát általános iskolai végzettségnek tekintettük. A 10 osztály elvégzése a jelenleg érvényes közoktatási törvény szerint nem minősül magasabb iskolai végzettségnek, a szakiskola pedig – amelyet itt nem a jelenlegi nomenklatura szerinti szakképzésnek, hanem a korábbi 10 osztálynak soroltunk be –, ugyancsak nem felel meg a mai értelemben vett középfokú szakképzésnek, ugyanis nem ad szakképzettséget, hanem csupán a 16 éves korig tartó tankötelezettség teljesítésének tekinthető. Megjegyezzük, hogy az általános iskolát végzett férfiak csaknem a fele, a nőknek egyharmada saját elmondása szerint közepes vagy rosszabb eredménnyel végezte az általános iskolát. Meglepő inkább a többiek eredménye lehet, szokatlan – és nem is igazán hihető – ennél a csoportnál az ilyen gyakori jó és jeles eredmény.

13. tábla

Iskolázottság

Iskolai szint	Létszám (fő)	Arány (%)
Általános iskola alatt	17	4,8
Legfeljebb ált. iskola	140	45,1
Középfokú iskola	118	40,8
Elkezdett felsőfok	29	9,3
Összesen	302	100,0

Érdeemes arra is kitekinteni, mit kezdenek a kérdezettek a magasabb iskolázottsággal. A következő táblázat ebből a szempontból mutatja be az iskolázottságot. Ha az iskolázottságot a jelenlegi tevékenység összefüggésében elemezzük, a következő összefüggéseket látjuk (14. tábla).

Az általános iskolát sem végzetek szinte teljes körűen munkanélküliek – néhány eltartott kivételével –, s alig jobb a helyzetük a legfeljebb általános iskolát végzeteknek. Az „eltartott” önbesorolás többféle státust rejt magában, és – tekintettel mintánk életkori megoszlására (ld. részletesebben a mellékletben), nem föltétlenül jelenti azt, hogy a

kiskorú gyermeket a családja tartja el. A feleségek, a férjek is gyakran eltartottként értelmezik önmagukat, ha van a családban, akinek egyáltalán van jövedelme. A magukat munkanélküliként besorolók között is jelentős arányban vannak magasabb képzettségűek, ami arról tanúskodik, hogy a magasabb képzettség, iskolázottság egyáltalán nem szavatolja azt, hogy az illető munkát is talál. Sőt az adatok azt tükrözik, hogy munkanélkülieket azonos arányban találunk minden iskolatípust és szintet végzett vagy végző között – az egyetlen kivétel az általános iskolát sem végzetek csoportja, mert közöttük foglalkoztatottat nem találtunk.

14. tábla

Az iskolai végzettség és jelenlegi tevékenység

		Ált. alatt	Általános	Szakm.- képző	Szak- közép	Gimnázium	Főiskola/ egyetem	Össz.
Eltartott	Válaszadók	4	31	2	2	3	1	43
	%-os megoszlás	9,3%	72,1%	4,7%	4,7%	7,0%	2,3%	100,0%
	Aránya az összes között	1,3%	10,0%	0,6%	0,6%	1,0%	0,3%	13,9%
Foglalkoztatott	Válaszadók		25	20	11	9	15	80
	%-os megoszlás		31,4%	25,0%	13,8%	11,3%	18,8%	100,0%
	Aránya az összes között		6,1%	6,5%	2,3%	2,9%	4,9%	25,9%
Munkanélküli	Válaszadók	11	84	15	17	46	13	186
	%-os megoszlás	5,9%	45,2%	8,1%	9,2%	24,7%	7,0%	100,0%
	Aránya az összes között	3,6%	27,2%	4,9%	5,5%	14,9%	4,2%	60,2%
Összesen	Válaszadók	15	141	37	30	58	29	309
	%-os megoszlás	4,9%	45,3%	12,0%	9,7%	18,8%	9,4%	100,0%
	Aránya az összes között	4,9%	45,3%	12,0%	9,7%	18,8%	9,4%	100,0%

Ez arra hívja fel a figyelmet – erre a beszámolóink más pontján már hivatkoztunk –, hogy a fiatal korosztályban már nem ugyanolyan az iskolázottsági megoszlás, mint az idősebbek körében: jelentősen visszaszorult az általános iskolát sem végzettek száma, aránya, és nőtt a magasabb iskolázottaké. A válaszoló fiatalok szüleinek még több mint 30%-a nem rendelkezett általános iskolai végzettséggel sem, valamivel még ennél is magasabb volt azok aránya, akik gyermekeik elmondása szerint legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeztek!! (*Ld. a táblákat a mellékletben*). Itt nem mintánk esetlegességéről van szó, hanem adataink olyan összefüggésre utalnak, amely valójában minden egyes, a roma népességgel kapcsolatos kutatásban eredményként szerepel a kilencven évek eleje óta. (Ugyanis az, hogy a fiataloknál az általános iskola elvégzése már nemcsak tömegessé, hanem közel teljes körűvé vált.) Más kérdés, hogy az ebből a tényből levont következtetésben rendre a cigányság iskolázottságban mutatkozó és állandósult lemaradását hangsúlyozzák, amit a fiataloknál már nem az általános iskolai végzettség hiánya, hanem a az érettségit adó középfokú oktatásban való csekélyebb arányú részvétel reprezentál! **Mi azért tartjuk fontosnak az iskolázottsági szint jelentős emelkedésének növekedését hangsúlyozni, mert tévútra vezet, ha a fejlesztő programokat, projektekben egy meghaladott állapot tekintünk kiinduló pontnak. Olyan projektekben érdemes gondolkodni a fiatal roma népesség munkaerő-piaci integrációjának támogatása során, amelyek éppen a korábinál általában magasabb iskolázottsági szinten alapulnak.**

Megemlítjük, bár erre még a későbbiekben visszatérünk, hogy a magukat munkanélküliként besorolók közül mindössze 68 fő kért regisztrációt (az összesnek alig egyharmada!). Ez az alacsony arány arra figyelmeztet, hogy problémák, hiányosságok lehetnek az álláskeresés hivatali rendszerében, vagy pedig a munkaügyi kirendeltségek, illetve a másik oldalon a cigányság érdekvédelmét ellátni hivatott önkormányzati szervek tevékenységében.

A megyeszékhelyen élők 89%-a végzett legfeljebb általános iskolát, a többi városban a kérdezettek fele általános iskolai végzettségű, kétötödének szakképzettsége is van. (Ennél rosszabb a helyzet a megye legrosszabb helyzetű kisvárosaiban, Siklóson, Selyén, Sásdon). A községben élők majdnem 60%-a legfeljebb általános iskolát végzett, ennek további egytizede még azt sem.

A két utóbbi megoszlás alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a megyeszékhelyen lényegében azok a cigány fiatalok maradnak munka nélkül, akiknek alacsony vagy hiányos az iskolázottsága. Ez nyilván elsősorban az élénkebb munkaerőpiaccal függ össze, de valószínű az is, hogy a munkaüggyel, munkapiaci képzéssel foglalkozó szervek lakóhelyi hozzáférhetősége is növeli a foglalkoztatási esélyeket. Ez a kedvező pozíció kisebb mértékben ugyan, de érzékelhető a kistérség egészében, ezzel magyarázható a munkanélküli cigány fiatalok igen rossz iskolázottsági szintje és szerkezete. **Ebből a helyi oktatás- és munkaügyi politika számára vonatkozóan az a javaslat fogalmazható meg, hogy a jelenleginél sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani az általános iskolai lemorzsolódásra és az általános iskolát végzettek továbbtanulására.**

Nem váratlan az eredmény, hogy az összes munkanélküli fiatalnak több mint a fele községben él, csak ötöde Pécssett, negyede a megye többi városában (15. tábla). Más szempontból úgy fogalmazhatunk, hogy a munkanélküliek aránya a települési szint csökkenésével párhuzamosan megduplázódik. Az eltartottak között is felülreprezentált a községben élők csoportja, ami a munkanélküliek magasabb arányával van egyenes összefüggésben.

15. tábla
Lakhely

		A válaszadó lakhelye			Össz.
		Pécs	Város	Község	
Eltartott	Válaszadók	3	8	32	43
	Lakhely szerinti megoszlás	7,0%	16,3%	76,7%	100,0%
	Aránya az összes között	1,0%	2,5%	10,3%	13,8%
Foglalkoztatott	Válaszadók	29	13	38	80
	Lakhely szerinti megoszlás	36,3%	16,2%	47,5%	100,0%
	Aránya az összes között	9,3%	6,4%	10,0%	25,7%
Munkánélküli	Válaszadók	34	57	97	188
	Lakhely szerinti megoszlás	18,1%	30,1%	51,8%	100,0%
	Aránya az összes között	10,9%	27,1%	22,5%	60,5%
Összesen	Válaszadók	66	78	167	311
	Lakhely szerinti megoszlás	21,3%	25,1%	53,6%	100,0%
	Aránya az összes között	21,3%	25,1%	53,6%	100,0%

A kérdezettek jelentős hányadának van már valamilyen szakképzése – hasonló eredményre jutottunk korábbi adatfelvételünkben is. Tehát egyszerűsítés az a megállapítás is, hogy a szakképztség birtokában (jóval könnyebb) majd munkához jutnak azok a fiatalok, akik dolgozni szeretnének.

A szakképzési szerkezet, a szakképzés szintjének és irányának áttekintése és elemzése előzetes magyarázatot kíván. Módszerünk hátrányai között jeleztük, hogy a kérdőívek kicsoportos kitöltése a szokásosnál több figyelmet kívánt a kérdezettek gyakorlatlansága, többségének viszonylag alacsony iskolázottsága következtében, amihez járult – sajnos – az is, hogy túlbecsültük egyetemista diákjaink tájékozottságát az iskolarendszert érintő területeken (zömük tanár szakos hallgató volt, tanulmányainak vége felé). Egyik kardinális pontot éppen a szakképzés, illetve a szakképzés megszerzésének a módja jelentette. A munkaügyi központok és a regionális képzési központ – tehát a munkapiaci képzés helyei – által szervezett betanító tanfolyamok például nem adnak tényleges szakmunkás-bizonyítványt, ahogyan a régi típusú szakiskolai végzettség sem jelent oklevéllel elismert szakképzést. (A zavart növeli, hogy ma a szakképzés területén

„szakiskoláról” beszélünk, amely magában foglalja a szakmunkásképzést is.) Bármennyire is érvényes ez, tény az, hogy többlet-tanulást jelent az általános iskolához, különösen pedig a befejezetlen általános iskolához viszonyítva. Ezért elfogadtuk mindazokat a „szakmákat”, amelyeket a válaszolók saját ismereteik, specializálódásuk konkretizálására megadtak akkor is, ha azok nem szerepelnek és szerepeltek semmiféle OKJ-s jegyzékben.

Összesen 105-en neveztek meg szakképzettséget (igaz, közülük 31-en az érettségit mondták szakképzettségnek). A valamilyen szakmát szerettek – ide értve a fentieknek megfelelően azokat is, akik formálisan nem rendelkeznek szakmai végzettséggel – a gazdaság különböző területeire kaptak felkészítést (16. tábla).

16. tábla

A szakképzettséggel rendelkezők szakmai csoportjai

Szakmai csoport	A szakképzettek száma	Arányuk a szakképzettek %-ában
Lakossági szolgáltató ipar	18fő	16,7
Gyáripar	8 fő	7,4
Kereskedelem, vendéglátás	29 fő	28,9
Humán szolgáltatás	10 fő	9,3
Kertészet, erdőgazdaság	6 fő	5,6
Egyéb	37 fő	34,2
Összesen	108 fő	100,0

A szakképzettséggel rendelkezők egyhatoda a lakossági szolgáltatóiparban szerzett képesítést. Ide soroltunk olyan területeket, mint az egyes építőipari szakmák (ács, festő, burkoló, stb.), a bútorkészítés és részterületei, az autószerelés, gáz- és vízszelvény különböző területei. A másik ennél jóval szűkebb képzettségi területet a gyáripar körébe soroltuk (pl. hegesztő, géplakatos, cipőfelsőrész készítő, stb.) tudván azt, hogy az ilyen képzettségek egy része lakossági szolgáltatásként is felhasználható. E két képzettségi csoport összesen a szakképzetteknek egynegyedét teszi ki: jellegzetesen férfiszakmák, olyanok, amelyekről jól elképzelhető, hogy mindig szükség lesz rájuk, tehát elvben jól konvertálhatók a munkaerőpiacon. A szolgáltatások körébe olyan – főleg nőkre jellemző – képzettségeket soroltunk, mint fodrász, könyvkötő, kosárfonó, ápolónő, virágkötő, stb. Persze, ez a besorolás (is) joggal vitatható, de úgy véljük,

az ilyen tevékenységek személyes és szociális jellegű igényeket elégítenek ki. Kiseb a kertészetben és erdőgazdálkodásban képzettek aránya. Olyan szakmákat soroltunk ide, mint kertész, parkgondozó, szőlőtermesztő, stb.). A legnépesebb szakmai csoport a kereskedelem és vendéglátás. Igaz, különösen Pécs, de környékének jelentős része is egyre szélesebb körű vendéglátó-ipari kínálattal rendelkezik, mégse könnyű elhelyezkedni ilyen szakképzettséggel (az eladó, boltvezető, pénztáros, cukrász, pincér, stb. szakmákat értettük bele ebbe a csoportba). A felsorolás azt is érzékelteti, hogy esetenként olyan képzettségekről van szó, amelyek az OKJ szerint nem minősülnek szakmának, azonban szakmai jellegű betanítást igényelnek. Végezetül az „egyéb” kategóriába soroltuk az érettségit, mint szakképzettséget feltüntető válaszokat, a nyelvvizsgát. Látjuk, a szakmák vagy szakmai jellegű képzettségek sora főleg hagyományos tevékenységeket foglal magában – még a különböző szerelőket is ide sorolhatjuk, habár a munkatárgy sok esetben igazán nem hagyományos. Hiányzanak az elmélet- és eszközigenyes modern szakterületek (pl. az informatika különböző ágazatai vagy olyan ipari szakmák, amelyeket számítógépek segítenek). Ez különösen azért elgondolkodtató, mert Pécsen működik a jól felszerelt Regionális Képzési Központ, ahol nagyszámú tanfolyamot szerveznek többek között éppen a roma fiatalok munkaerő-piaci integrációja és reintegrációja céljából.

A következő táblázat (17. tábla) arra a kérdésre adott válaszokat tartalmazza, honnan informálódik a munkalehetőségekről a roma fiatal. E kérdéssel nemcsak az egyes források fontosságát akartuk mérlegre tenni, hanem a hivatalos munkaügyi szervezet szerepét is látni akartuk. A táblázat részletesen tartalmazza a legmagasabb iskolai végzettség adatait – itt csupán a 10. osztályt vontuk össze az általános iskolával a korábban már ismertetett okok miatt.

A kissé bonyolult táblázatból kiemeljük azt, hogy a vizsgált fiatalok legnagyobb csoportja (25,3%-a) egyáltalán nem kíséri figyelemmel a munkalehetőségeket, illetve az azokról hozzáférhető információkat. Elgondolkodtató, hogy az arányok az alacsony iskolai végzettségűeknél még magasabbak, a csoportoknak felét is elérik. A többféle forrásból tájékozódók éppen ellenkezőleg, a magasabb iskolai végzettségűek körében vannak többen. Azaz tendenciaszerűen úgy tűnik, minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál intenzívebben keresi a munkahelyekről szóló információkat.

A legfeljebb általános iskolát végzettek legfontosabb információs forrásai – hagyományosan – a rokonok. Zömük csak a rokonoktól tájékozódik, és a kizárólag rokonoktól tájékozódók túlnyomó többségét is az alacsony iskolázottságuk alkotják.

17. tábla

A munkalehetőségek forrásai a legmagasabb iskolai végzettség szerint

		Újság- hirdetés	Munka-ügyi központ	Rokonok	Munka- adóktól	Nem kísérí figyelemmel	Többféle forrás	Össz.
Ált. alatt	Válaszadók	1	2	1	2	7	1	14
	Forrás szerinti megoszlás	7,1%	14,3%	7,1%	14,3%	50,0%	7,1%	100,0%
	Arány a forrásban	1,5%	6,3%	2,7%	13,3%	9,5%	1,5%	4,8%
Általános	Válaszadók	11	22	25	9	31	18	121
	Forrás szerinti megoszlás	9,3%	19,5%	21,1%	8,4%	30,5%	16,2%	100,0%
	Arány a forrásban	16,4%	68,8%	69,3%	60,0%	48,7%	26,5%	40,3%
Szakisk.	Válaszadók	2	1		1	1	3	8
	Forrás szerinti megoszlás	25,0%	12,5%		12,5%	12,5%	37,5%	100,0%
	Arány a forrásban	3,0%	3,1%		6,7%	1,4%	4,4%	2,7%
Szakm. képző	Válaszadók	8	5	7	1	5	11	37
	Forrás szerinti megoszlás	21,6%	13,5%	18,9%	2,7%	13,5%	29,7%	100,0%
	Arány a forrásban	11,9%	15,6%	18,9%	6,7%	6,8%	16,2%	12,6%
Szakközép- iskola	Válaszadók	10		1		4	12	27
	Forrás szerinti megoszlás	42,9%		4,8%		9,5%	42,9%	100,0%
	Arány a forrásban	14,9%		2,7%		5,4%	17,6%	9,2%
Gimná- zium	Válaszadók	23	1	2	2	18	12	58
	Forrás szerinti megoszlás	39,7%	1,7%	3,4%	3,4%	31,0%	20,7%	100,0%
	Arány a forrásban	34,3%	3,1%	5,4%	13,3%	24,3%	17,6%	19,8%
Főiskola/ egyetem	Válaszadók	12	1	1		3	11	28
	Forrás szerinti megoszlás	42,9%	3,6%	3,6%		10,7%	39,3%	100,0%
	Arány a forrásban	17,9%	3,1%	2,7%		4,1%	16,2%	9,6%
Együtt	Válaszadók	67	32	37	15	74	68	293
	Forrás szerinti megoszlás	22,9%	10,9%	12,6%	5,1%	25,3%	23,2%	100,0%
	Arány a forrásban	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Össz. arány	22,9%	10,9%	12,6%	5,1%	25,3%	23,2%	100,0%

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy e népes csoport második legfontosabb munkahelyi információs csatornája a munkaügyi hivatal. Azaz adatainkból úgy látszik, hogy a munkaügyi hivatal valódi kliensei a legfeljebb általános iskolát végzettek, romák és nem romák. Még egy információs lehetőséget adtunk választásra a kérdezetteknek: a munkaadókat. Arra gondoltunk ugyanis, hogy kutatásunk másik, a munkaadókra irányuló vonulatában megkérdezzük majd, milyen referenciával kalkulálnak, ha egy romát akarnak foglalkoztatni. Ott a válasz az volt a korábbi kutatásban, hogy elsősorban a korábbi munkaadóra számítanak. A munkavállaló szempontjából azonban úgy látszik a rokon, a munkaügyi hivatal a fontosabb csatorna, azaz nem megy oda személyesen, van-e felvétel (18. tábla).

18. tábla

Regisztráció álláskeresőként a munkanélküliek között

		Igen	Nem	Össz.
Férfi	Válaszadók	35	15	50
	Válasz szerinti megoszl.	70,0%	30,0%	100,0%
	Aránya a válaszban	52,2%	32,6%	44,2%
	Aránya az összes között	31,0%	13,3%	44,2%
Nő	Válaszadók	32	31	63
	Válasz szerinti megoszl.	50,8%	49,2%	100,0%
	Aránya a válaszban	47,8%	67,4%	55,8%
	Aránya az összes között	28,3%	27,4%	55,8%
Összesen	Válaszadók	67	46	113
	Válasz szerinti megoszl.	59,3%	40,7%	100,0%
	Aránya a válaszban	100,0%	100,0%	100,0%
	Aránya az összes között	59,3%	40,7%	100,0%

A magukat munkanélküliként besorolók között valamivel több a nő (56%), mint a férfi. Ez némileg ellentmond azoknak az ismereteknek, amelyek szerint a cigányság körében még a többségi lakoságnál is erősebben érvényesül az a tendencia, hogy a nők otthon, a háztartásban tevékenykednek, gyerekeket nevelnek. Valószínű, hogy ez az összefüggés – csakúgy mint például az iskolázással kapcsolatos megfigyelések – az összes cigány népességre érvényesek, közöttük azonban a fiatal korosztályra már lényegesen kevésbé. Ennek is lehet megszívlelendő következménye a munkapiaci integrációt erősítő projektek szempontjából, hogy **jelentős mértékben érdemes a fiatal nőket, asszonyokat megcélozni.**

A válaszolóknak csak háromötöde regisztráltatta magát álláskeresőként (60%). Ebből a szempontból viszont a két nem egészen eltérően „viselkedik”: míg a munkanélküli férfiaknak 70%-a, a nőknek csak 50%-a kérte a regisztrációt. A magyarázatok között felmerülhet az a szempont, hogy a nők esetében talán nem is olyan komoly az álláskeresés szándéka, mint a férfiaknál. Az okokra rákérdezve úgy tűnt, általában a regisztrációtól két dolog tartja távol a fiatalokat: az egyik az, hogy nem egészen vannak tisztában az előnyökkel (vagy nem bíznak az előnyökben). A másik súlyosabbnak látszik: az aggodalom, hogy a regisztrációval az ember feliratkozott egy listára, s ezután nehezebb a feketén végzett munka, s még inkább – ez a nőknél jön inkább számításba – a felajánlott munkát köteles az ember elfogadni (ha meghatározott feltételekkel is).

Összességében azt mondhatjuk, hogy a munkaügyi szervezet amely – mint láttuk – a legfeljebb általános iskolai végzettségűek domináns információs forrása a munkaerőpiacról – más szempontból azért nincsen feladata magaslatán.

Más területen is meglehetően hiányosan látszanak működni az információs csatornák. A szakmai jellegű végzettséggel rendelkezőknek csak alig több mint harmada ismerte azt a szakmát, amelyet választott, a férfiaknak a fele, a nőknek pedig egynegyede. A megismerés forrásai tekintetében is jelentős különbségek vannak férfiak és nők között. A férfiak legnagyobb része (egynegyede!) onnan ismerte a szakmát, hogy családjában valaki már gyakorolta. A nők között két információs forrásnak van jelentősége: az iskolának és az ismerősökkel való beszélgetésnek. Hivatalos vagy szisztematikus pályaorientáció, látogatások, munkaügyi szervezet pályaorientációja – egyik sem szerepel a bármennyire is jelentősnek mondható csatornák között (a zárt kérdésben a válaszolók közül egy-három személy húzott alá ezek közül egy-egy lehetőséget). Ez azért feltűnő, mert csoportunk döntő többsége a gyermekkort már maga mögött hagyta, mégis az eredeti család és az általános iskola van befolyással olyan fontos döntésére, mint a szakmaválasztás, szakmatanulás, szakmai karrier.

A bizonytalanság megjelenik abban is, hogy a középfokú iskola választásának nincsen (emlékezetük szerint) döntő indoka, s ezek után nem meglepő, hogy középfokú iskolában továbbtanulók kétötöde (40%-a) iskolát, szakterületet váltott – egyesek több alkalommal is –, vagy abbahagyta a tanulást. Az indoklásban a bizonytalanság dominál – azaz éppolyan bizonytalanok abban, miért éppen azt az iskolát, szakmát választották, amelyiket, mint abban, miért kellett abbahagyniuk a tanulást.

Kétségtelen, hogy depressziós gazdasági környezetben nehéz, ha egyáltalán lehetséges, okos tanácsokat adni a pályaválasztás előtt álló gyermeknek, fiatalnak, olyanokat, amelyek megfelelnek az illető képességeinek, érdeklődésének, ráadásul még a munkaerőpiacon is jól konvertálható képzettséget biztosít. A döntést a kérdezettek maguknak tulajdonítják – mint a megfelelő korú gyermekek általában –, amivel egyetértett a család, az iskola is. Sőt többen azt is elmondták, hogy jártak pályaválasztási tanácsadáson az iskola szervezésében., de emlékeik szerint ez nem játszott jelentős szerepet iskola- és szakmaválasztási döntésükben.

Az iskola olyan amilyen befejezése, abbahagyása után mintegy ötödük (ezen belül jóval férfi, mint nő) vett részt különböző szakmai jellegű tanfolyamokon. Beszámolóik szerint a tanfolyamok választása éppoly kevés határozottsággal történt, mint az iskolaválasztás. Halványan rajzolódnak ki – inkább a férfiaknál, mint a nőknél – a várt (optimálisnak tekinthető) ösztönzők: tanfolyami tanulás a meglévő szakmai tudás továbbfejlesztésére, illetve új, jobban konvertálható szakmai kompetenciák megszerzésére. A tanfolyami részvételi arányt – bár alacsonynak tűnik – nem szabad lebecsülnünk, különösen nem azért, mert élesen áll szemben azokkal a sztereotípiákkal, amelyek a cigány, roma személyek motivátlanságát, tanulás iránti érdektelenségét ismételik.

A sok bizonytalanságról árulkodó válasz után meglepő lehet, hogy középtávon sokkal magabiztosabbak: talán az a magyarázat, hogy a bizonytalan válaszok valójában a múltra vonatkoztak, s a kérdezetteknek saját (reflektálatlan) gyermekkorukba visszatekintve kellett magyarázatot keresniük arra, mit miért, mi célból, minek alapján döntöttek. A *19. tábla* adatai a jövő, és pedig a közeljövő terveire vonatkoznak. Nem arra, mit akar a kérdezett csinálni ma vagy holnap, hanem kicsit később – kicsit felelőtlenebbül tervezhet –, de mégsem olyan soká, hogy irreális jövőképet fogalmazzon meg. A kérdezetteknek kereken a harmada készül továbbtanulni – ki középiskolában, ki felsőfokon, ki új szakmát szeretne megtanulni. A felsőfokon való továbbtanulást jelentősen több lány, mint fiú tervezi, ami jó összefüggésben van a társadalmunkban megfigyelhető tendenciával, amely szerint a nők között a férfiakénál magasabb arányú a közép- és felsőfokú továbbtanulás ténye, és még inkább az arra való törekvés. A mi mintánkban egyértelműen hasonló tendencia mutatkozik jelezve, hogy – legalábbis a Baranya megyei – fiatal roma népesség e szempontból hasonlóan „viselkedik”, mint a környező társadalom. A kérdezettek másik bő harmada minél előbb szeretne valahol elhelyezkedni

– a fiúk között említésre méltó még az önálló vállalkozást tervezők aránya is.

Egy következő kérdésünk arra irányult, hogy terveivel egyetért-e a családja, kap-e tőlük támogatást megvalósításukra. Arra is gondoltunk e kérdés megfogalmazása során, hogy a kérdezett fiatalok csoportjában magas a gyermekes szülők száma, aránya, tehát sokaknak velük is számolniuk kel, amikor életpályájukat tervezik. Azt tapasztaljuk, hogy a válaszolók szinte valamennyien számíthatnak családjuk egyetértésére és támogatására terveik megvalósításában. A táblázatban bemutatott tervek nem a vizsgált párszáz roma fiatalé, hanem azt állíthatjuk – kis túlzással –, hogy ugyanilyen számú családé is.

Alig éri el a válaszolók negyedét azoknak az aránya, akiknek konkrét tervei nincsenek, illetve nem számolnak be ilyen tervekről. Mindez megerősíti azt a nézetünket, hogy a megye roma fiataljai – még azok is, akik a munkanélküliség, a pályakezdés nehézségeivel néznek szembe – motivált, dolgozni és tanulni törekvő emberek, akiket nem annyira motiválni kelene a tanulásra, munkára, hanem alkalom teremtésével kellene őket támogatni terveik megvalósításában.

19. tábla
Középtávú tervek

		Tovább- tanulás, érettségi	Felsőfokú tovább tanulás	Új szakma	Elhelyez- kedés	Vállalkozó lesz	Munka- nélküli lesz	Nem tudja	Egyéb	Össz.
Férfi	Válaszadók	15	15	4	45	6	1	7	22	115
	%-os megoszl.	13,0%	13,0%	3,5%	39,1%	5,2%	,9%	6,1%	19,1%	100,0%
	Arány a tervben	53,6%	40,5%	50,0%	52,3%	75,0%	50,0%	58,3%	69,6%	53,5%
	Aránya az összes között	7,0%	7,0%	1,9%	20,9%	2,8%	,5%	3,3%	9,2%	53,5%
Nő	Válaszadók	13	22	4	41	2	1	5	12	100
	%-os megoszl.	13,0%	22,0%	4,0%	41,0%	2,0%	1,0%	5,0%	12,0%	100,0%
	Arány a tervben	46,4%	59,5%	50,0%	47,7%	25,0%	50,0%	41,7%	30,4%	46,5%
	Aránya az összes között	6,0%	10,2%	1,9%	19,1%	0,9%	0,5%	2,3%	3,3%	46,5%
Össz.	Válaszadók	28	37	8	86	8	2	12	215	
	Aránya az összes között	13,0%	17,2%	3,7%	40,0%	3,7%	0,9%	5,6%	100,0	

Végezetül azokat a kérdéseket tekintjük át, amelyek a saját helyzettel, többek között az etnikai hovatartozással kapcsolatosak.

20. tábla

Felsőfokú képzettséggel könnyebb-e az elhelyezkedés?

		Igen	Nem	Mindegy	Össz.
Férfi	Válaszadók	97	31	20	148
	%-os megoszl.	65,5%	20,9%	13,5%	100,0%
	Aránya egy válaszban	51,3%	52,5%	47,6%	51,0%
	Aránya az összes között	33,4%	10,7%	6,9%	51,0%
Nő	Válaszadók	92	28	22	142
	%-os megoszl.	64,8%	19,7%	15,5%	100,0%
	Aránya egy válaszban	48,7%	47,5%	52,4%	49,0%
	Aránya az összes között	31,7%	9,7%	7,6%	49,0%
Együtt	Válaszadók	189	59	42	290
	%-os megoszl.	65,2%	20,3%	14,5%	100,0%
	Aránya egy válaszban	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Aránya az összes között	65,2%	20,3%	14,5%	100,0%

Ezt a kérdést azért tettük fel, hogy a továbbtanulási szándékokat „teszteljük”: milyen összefüggésekbe illeszkednek, mennyire koherensek (20. tábla). A válaszolók kétharmada szerint felsőfokú oklevéllel könnyebb az elhelyezkedés, mint alacsonyabb iskolázottsági szinttel. A többi válaszoló véleménye kétharmad-egyharmad arányban oszlik meg e vélemény tagadása és aközt, hogy az elhelyezkedésben nincsen jelentősége a felsőfokú oklevélnek. Az a vélekedés, hogy a felsőfokú végzettség nagyobb esélyt kínál a munkakerőpiacon, komoly motiváló tényező lehet azon fiatalok számára, akik nincsenek **túláságosan messze** ettől a képzettségi szinttől. Nyilvánvaló, hogy egy extrémén alacsony iskolázottságú személyt nem fog motiválni az általános iskola elvégzésére ez a vélemény, mivel számára irreleváns ennek elérése.

Érdekes lehet azonban, hogy saját etnicitásukat hogyan értelmezik ezzel összefüggésben. Az ember könnyen gondolja, hogy kár fáradozni, hiszen a romák elleni diszkrimináció érdektelenné teszi az iskolázottságot, így is, úgy is elutasításban lesz része. (21. tábla).

21. tábla

Az elhelyezkedés felsőfokú képzettséggel sem könnyebb

		Telített a munkaerőpiac	Cigány/roma származás miatt	Lakóhelyéhez közel nincs állás	Egyéb	Total
Férfi	Válaszadók	21	22	4	18	65
	%-os megoszl.	32,3%	33,8%	6,2%	27,7%	100,0%
	Aránya egy válaszban	56,8%	62,9%	44,4%	51,6%	56,0%
	Aránya az összes között	18,1%	19,0%	3,4%	15,5%	56,0%
Nő	Válaszadók	16	13	5	17	51
	%-os megoszl.	31,4%	25,5%	9,8%	23,3%	100,0%
	Válasz szerinti arány	43,2%	37,1%	55,6%	48,4%	44,0%
	Aránya egy válaszban	13,8%	11,2%	4,3%	14,6%	44,0%
Együtt	Válaszadók	37	35	9	31	116
	%-os megoszl.	31,9%	30,2%	7,8%	30,1,7%	100,0%
	Aránya egy válaszban	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Aránya az összes között	31,9%	30,2%	7,8%	30,1%	100,0%

A válaszolóknak az az egyharmada, amely úgy gondolja, hogy a felsőfokú végzettség sem teszi könnyebbé az elhelyezkedést, a kérdőívben felkínált lehetőségekkel a következőképpen gazdálkodott. Elsősorban arra hivatkoztak, hogy a munkaerőpiac olyan mértékben telített, hogy a magasabb iskolázottsági szint nem ad több lehetőséget a belépésre, mint az alacsonyabb. A válaszolóknak ezt a harmadát egészíti ki az a közel 6%, amely szerint nem általánosságban, hanem lakóhelyük közelében hiányzanak a megfelelő munkahelyek. Ez együtt már az e csoportba soroltak kétötödét jelenti. A következő egyharmad vélekedik úgy, hogy etnicitása, cigány, roma származása miatt eleve esélytelen, még akkor is, ha felsőfokú oklevele

van. Összesen 35 így vélekedő fiatalról van szó, az összes válaszoló alig több mint egytizedéről. Alacsonynak vagy magasnak tartjuk ezt az arányt? Kevésbé érzékeny kérdés esetében bizonytalannal mondhatnánk alacsonynak. Ám a rasszista alapú diszkrimináció feltételezéséről lévén szó, soknak tartjuk, hogy minden tizedik fiatal él ezzel a gyanúval. Ráadásul olyan helyzetről feltételezi, amelyben roma diplomások a szenvedő alanyok, a cigány társadalom elitje. „Teljesen mindegy, hogy analfabéta vagy diplomás egy cigány fiatal, a munkaadók és az egész társadalom olyan előítéletes, hogy csak akkor veszik fel, ha már végképp nem találnak mást!” – mondta egy elkeseredett roma fiatal.

A következő kérdésünk az állásinterjúra vonatkozott (22.-23. tábla). A kérdéssel azt kívántuk megtudni, hogy olyan helyzetben, amikor az állást kereső fiatal személyesen találkozik a potenciális munkaadóval, feltételezhető-e, hogy megjelenése – „cigányos külseje” – befolyásolja-e a döntést, hogy megkapja-e a pályázott munkalehetőséget.

A válaszolóknak mindössze alig egyhatoda vélte úgy, hogy származása egyáltalán nem befolyásolja megítélését. Ez az alacsony arány kissé ellentmond az előző megoszlásnak, de csak annyiban, hogy az nagyobb mértékű bizakodást, optimizmust sugallt – összefüggésben talán azzal, hogy a legmagasabb iskolázottságú, elit csoport ellen irányuló előítéletet kevésbé tételeznek fel, mint az átlagos helyzetű cigány, roma csoporttal kapcsolatban. Látható azonban, hogy az idősebbek sokkal inkább meg vannak győződve arról, hogy befolyásoló tényező a látható etnikai hovatartozás, mint a fiatalabbak: a 79 személy közül mindössze ketten (!) akadtak, akik nem vélték ilyen összefüggést.

A belső megoszlásokat tekintve nem találtunk összefüggést a lakóhely, a nemek szerint, azonban igen nagy különbségek vannak az életkori csoportok között. Látható, hogy minél fiatalabb a korcsoport annál kevésbé kalkulálnak az elutasítással, megjelenésük negatív hatásával. Az idősebb korcsoportban fordított az összefüggés: az idősebbek háromnegyede, a fiatalabbak kétharmada véli úgy, hogy származása az állásinterjú befolyását gyakorol, míg az egyértelmű tagadás aránya a két csoportnál gyakorlatilag azonos.

22. tábla

A roma/cigány származás befolyása állásinterjún (1. részlet)

		Befolyásol	Nem mindig	Nem befolyásol	Össz.
15 éves korig	Válaszadók	3			3
	Válasz szerinti megoszl.	100,0%			100,0%
	Aránya egy válaszban	1,5%			1,1%
	Aránya az összes között	1,1%			1,1%
16-25 évesig	Válaszadók	131	50	22	203
	Válasz szerinti megoszl.	64,5%	24,6%	10,8%	100,0%
	Aránya egy válaszban	64,5%	86,2%	91,7%	71,2%
	Aránya az összes között	46,0%	17,5%	7,7%	71,2%
26 éves kortól	Válaszadók	69	8	2	79
	Válasz szerinti megoszl.	87,3%	10,1%	2,5%	100,0%
	Aránya egy válaszban	34,0%	13,8%	8,3%	27,7%
	Aránya az összes között	24,2%	2,8%	0,7%	27,7%
Össz.	Válaszadók	203	58	24	285
	Aránya az életkorban	71,2%	20,4%	8,4%	100,0%
	Aránya egy válaszban	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Aránya az összes között	71,2%	20,4%	8,4%	100,0%

23. tábla

A roma/cigány származás befolyása állásinterjún (2. részlet)

		Igen	Nem mindig	Nem	Össz.
Eltartott	Válaszadók	18	15	2	35
	%-os megoszl.	51,4%	42,9%	5,7%	100,0%
	Aránya egy válaszban	8,8%	25,9%	8,3%	12,2%
	Aránya az összes között	6,3%	5,2%	0,7%	12,2%
Foglalkoztatott	Válaszadók	59	12	3	74
	%-os megoszl.	79,7%	16,2%	4,1%	100,0%
	Aránya egy válaszban	28,9%	20,7%	12,5%	25,9%
	Aránya az összes között	20,6%	4,2%	1,0%	25,9%
Munkanélküli	Válaszadók	127	31	19	177
	%-os megoszl.	71,8%	17,5%	10,7%	100,0%
	Aránya egy válaszban	62,3%	53,4%	79,2%	61,9%
	Aránya az összes között	44,4%	10,8%	6,6%	61,9%
Össz.	Válaszadók	204	58	24	286
	%-os megoszl.	71,3%	20,3%	8,4%	100,0%
	Aránya egy válaszban	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Aránya az összes között	71,3%	20,3%	8,4%	100,0%

A jelenlegi tevékenységgel összefüggést keresve azt látjuk, hogy az eltartottak döntő többsége véli úgy, hogy származása szerepet játszik az állásinterjún, és bár alacsony azoknak az aránya, akik szerint a származás nem befolyásol, mégis a munkanélküliek körében találunk viszonylag több ilyen választ. Valószínűleg ez az a csoport, amely a legtöbb valós tapasztalattal rendelkezik, s hogy tíz közül kilenc itt is tapasztalja a megkülönböztetést, riasztó képet nyújt a munkaadók attitűdjéről.

24. tábla

Szívesen dolgozna-e olyan munkahelyen, ahol ön az egyetlen cigány származású dolgozó?

		Igen	Nem	Közömbös	Össz.
Eltartott	Válaszadók	5	23	14	42
	%-os megoszl.	11,9%	54,8%	33,3%	100,0%
	Aránya egy válaszban	6,4%	15,2%	21,2%	14,2%
	Aránya az összes között	1,7%	7,8%	4,7%	14,2%
Foglalkoztatott	Válaszadók	25	37	11	73
	%-os megoszl.	34,2%	50,7%	15,1%	100,0%
	Aránya egy válaszban	32,1%	24,5%	16,7%	24,7%
	Aránya az összes között	8,5%	12,5%	3,7%	24,7%
Munkanélküli	Válaszadók	48	91	41	180
	%-os megoszl.	26,7%	50,6%	22,8%	100,0%
	Aránya egy válaszban	61,5%	60,3%	62,1%	61,0%
	Aránya az összes között	16,3%	30,8%	13,9%	61,0%
Össz.	Válaszadók	78	151	66	295
	%-os megoszl.	26,4%	51,2%	22,4%	100,0%
	Aránya egy válaszban	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Aránya az összes között	26,4%	51,2%	22,4%	100,0%

Azetnikai hovatartozással kapcsolatban feltett következő kérdésünkkel azt próbáltuk megtudni (24. tábla), vajon védettebbnek éreznék-e magukat homogén cigány, roma munkahelyen, munkakörülmények között a kérdezettek. A válaszolóknak valamivel több a mint a fele elutasította ezt a gondolatot. „Milyen munka lenne ez? Árokásás?” – tette fel ironikusan a kérdést egyikük. A csak romákat foglalkoztató munkahely véleményük szerint kizárólag alacsony presztízsű, rosszul fizetett munkákat jelenthetne. Aki szívesen dolgozna ilyen munkahelyen, az a diszkriminációtól való nagyobb fokú védetségre gondol. Nagyjából ugyanennyien – a válaszolók negyede számára közömbös a munkatársi összetétel kérdése. A jelenleg is valamit dolgozók válaszainak megoszlása tér el a másik két csoportétól: náluk egyharmad azok aránya, akik szívesen dolgoznának homogén cigány közösségben, csak egyhatodik számára közömbös a munkahely etnikai összetétele.

Végezetül arra voltunk kíváncsiak, milyen mértékű mobilitást vállalnának állandó munka reményében. Távlabbi lakóhelyet, például másik megyét választani a válaszolók kétharmada volna hajlandó, s a megoszlásbannemtaláltunkjelentősszisztematikuskülönbségeta válaszolók lakóhelye, neme, iskolázottsága szempontjából sem. Ezután megkérdeztük, hogy külföldi munkát vállalni milyen volna a hajlandóságuk. Ezt a kérdést nyilvánvalóan aktuálissá teszi a nem régen történt, nagy feltűnést keltett svédországi roma exodus, amely elsősorban a mohácsi cigány családokat érintette (25. tábla).

25. tábla

Létesítene-e munkaviszonyt külföldön?

	Igen	Nem	Össz.
Eltartott	33	10	43
	76,7%	23,3%	100,0%
Foglalkoztatott	57	18	75
	76,0%	24,0%	100,0%
Munkanélküli	137	44	181
	75,7%	24,3%	100,0%
Ált. isk. alatt	8	7	15
	53,3%	46,7%	100,0%
Ált. iskola	99	29	128
	81,1%	19,9%	100,0%
Középiskola	71	12	83
	85,5%	14,5%	100,0%
Összesen	226	72	298
	75,8%	24,2%	100,0%

A válaszolók **háromnegyede** dolgozna szívesen külföldön, amit igen magas arálynak tekinthetünk, különösen, ha arra gondolunk, hogy a kérdezettek nagy hányadának már van saját gyermeke – igaz, ez egyaránt pro és kontra érv. Sokan keresnek munkaközvetítőt (nem kevesen kerülnek bele szélhámosok karjaiba sem!), keringenek mesés történetek meggazdagodásról, búsás keresetekről. Nyelveket csak az iskolában tanult, aki tanult – egyetlen sincsen a válaszolók között, aki iskolán kívül is járt volna nyelvtanfolyamra. A válaszolók egyharmada mondta, hogy nyelvet

tanult az iskolában (lényegében valamennyiüknek kellett nyelvet tanulniuk), közülük 10% angolt, a többi németet. Ez azonban vélhetőleg nem játszik szerepet a külföldi munka vonzásában – többen abban reménykednek, hogy majd külföldön, munka mellett nyelvet is tanulnak. A fent illusztrációképpen bemutatott megoszlásokra visszatérve azt látjuk, hogy egyetlen szempont az, amelyik jelentősebben befolyásolja a külföldi munkavállalás szándékát: az általános iskolát sem végzett fiatalok jelentősen kisebb arányban mennének külföldre, mint mások. Az ő létszámuk azonban mintánkban alacsony, így általánosítható következtetések levonására alig ad lehetőséget. Azt állapíthatjuk meg összegezőképpen, hogy a roma lakosság meg-megújuló külföldre vándorlásának megvan az alapja a fiatalok vágyaiban, esetleg szándékaiban. Aligha véletlen ezek után, hogy egy-egy híradás valamely ország fogadókészségéről, az ottani lehetőségekről – függetlenül a hír valóságtartalmától – bármikor újabb kivándorlási rohamot indít el, illetve indíthat el.

Összegezés, javaslatok

A megye pályakezdő cigány, roma fiataljai egyes szempontokból hasonlóak, más szempontokból nem felelnek meg a cigányságról alkotott összképnek. Többségük a megye falvaiban él, ami közismerten, és adatainkból is kiolvashatóan hátrányos helyzetet teremt, hiszen az életkörülmények rosszabb minőségével, az infrastruktúra, az iskolák, a munkahelyek rosszabb elérhetőségével jár együtt. A fiatalok jelentős hányadának (több mint negyedének) van már gyermeke, sokaknak egynél több is, ami további terhet ró rájuk, a családjukra.

Amely tekintetben nem felelnek meg a cigányság szociológiai leírásának, az a viszonylag magas iskolázottság. Bár nem tartjuk elképzelhetetlennek a „mintavételi hibát”, hogy esetenként inkább a magasabb iskolai végzettségű fiatalokkal sikerült a kérdőívet felvennünk, a tendencia megfelel a szociológiai kutatások eredményeinek. **Ma már a megfelelő korú roma fiatalok között közel teljes körű az általános iskola elvégzése**, ez a jól ismert megállapítás köszön vissza a kilencvenes évek elejétől végzett nagy mintás cigány-kutatásokban. Úgy véljük azonban, hogy ebből a társadalmpolitika sok területén nem sikerült a megfelelő gyakorlati konzekvenciákat levonni.

A fiatalok nemcsak azért vannak hátrányos helyzetben a munkaerőpiacon, mert többségük lakóhelye a várostól távol fekvő – legalábbis közlekedési értelemben távol fekvő – község, aprófalu. Változatlanul magukra vannak utalva, amikor a munkaerőpiacon tájékozódnának: a család, a rokonság a domináns információs forrás. A munkaügyi szervezeteknek főleg a tanfolyamok indításában van szerepük, de a tanfolyamon szerzett képesítést nem sokan tudják a munkaerőpiacon hasznosítani. A civil szférát, a kisebbségi önkormányzatokat gyakorlatilag nem veszik igénybe az álláskeresés során. Azt is meg kell jegyezni, hogy ódzkodnak a regisztrációtól, igaz, hogy annak előnyeivel, a kedvezményekkel sem igazán vannak tisztában.

Általánosságban azt állapítottuk meg, hogy a cigány fiatalok 2006-ban iskolázottabbak ugyan, mint voltak a hét évvel korábbi pályakezdők, azonban az iskolázottság nem igazán hasznosul sem a munkaerőpiacon, sem a civil kompetenciák olyan területén, mint az informáltság, az információk megszerzésének, a kapcsolatok kiépítésének a gyakorlata. Az egykori iskola – és szakmaválasztásukat a bizonytalanság jellemezte. Nagyobb magabiztosságról árulkodnak azok a tervek, amelyek a középtávra irányulnak: a legtöbben tanulni szeretnének, ráadásul elsősorban a formális iskolarendszerben.

A válaszok elemzésében egyik döntő szempontként alkalmazott nemek szerinti vizsgálat azt a némileg meglepő eredményt hozta, hogy a két nem között nincsenek nagyon lényeges különbségek. Ez azért fontos, mert a cigány, roma közösséggel kapcsolatos sztereotípiák között előkelő helyet foglal el annak megállapítása, hogy a nők ebben a közösségben – nemcsak hagyományosan – a családba, a háztartásba szorulnak vissza. Az általunk vizsgált roma fiatalokra ez nem érvényes: a lányok éppúgy és annyira tanultak, akarnak tanulni, dolgozni, mint a fiúk. Ezzel a megváltozott magatartással a jövőben és a számukra tervezett projekteken is számolnunk kell.

A válaszolók nagy része úgy érzi, etnikai hovatartozása befolyásoló tényező a munkavállalás során, esélyeiket csökkenti a cigány, roma közösséghez való tartozásuk. Ugyanakkor azt is látják, hogy – bár helyzetüket különösen nehezíti –, de a munkahelyek általános hiánya nemcsak őket sújtja.

Összehasonlító kutatások hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy a külföldi munkavállalás vonzereje mennyiben e fiatalok jellemzője, mennyiben általános vagy általánosítható jelenség. Mindenesre igen

magasnak tartjuk a fiatalok körében azoknak az arányát (a válaszolók háromnegyede), akik munkalehetőségért külföldre is mennének.

Kiváltképpen elgondolkodtató ez az arány abban a megyében, amelyből roma családok oly hirtelen mentek el a távoli Svédországba a munka, a jobb élet reményében.

A fentiekből következően a fiatalok munkaerőpiaci integrációjára irányuló aktív eszközöknek el kell térniük az idősebb korcsoportok számára szervezett projektektől. Azaz a fiatal korcsoportot úgy lehet elérni, ha a projekt viszonylag magas – a magyar átlagtól lényegében nem elmaradó – iskolázottsági színvonalukra, és ehhez illeszkedő motivációikhoz igazodik. Tehát **tévútra vezet**, ha a „hátrányos helyzetű és roma fiatalok” fordulattal a cigány fiatalokat a deviáns kortárs csoportok közé soroljuk, és akként közelítjük meg. (Természetesen szem előtt tartva, hogy közöttük is léteznek, sőt felülreprezentáltak a halmozottan hátrányos helyzetű, devianciákba csúszó fiatalok csoportjai.) Ugyanakkor jól látható – ezt különösen a népszámlálási statisztikákból gyűjtött és elemzett adatok mutatják, és kérdőíves vizsgálataink közül legkevésbé maguk a fiatalok panaszkodnak ezért –, hogy létezik munkaerőpiaci diszkrimináció, jóllehet valószínűnek tartjuk, hogy ennek egyre kevésbé durva és jól látható, inkább rejtettebb formáival élnek a munkaadók.

Munkanélküliségük alapvetően visszavezethető a megye nyomorúságos munkapiaci helyzetére, az aprófalvas településszerkezethez társuló gyenge közlekedési, ellátási feltételekre. Ami még ehhez hozzájárul, és helyzetüket rontja, származásuk és az ebből eredő hátrányaik: alapvetően az információhiányra, a megfelelő szociális kapcsolatok hiányára gondolunk, két, egymás hatását fokozó hiánytényezőre. Ez annyiban van kapcsolatban az érintettek származásával, amennyiben a munkapiacra való bekapcsolódáshoz is javasolható kapcsolati háló inkább csak a náluk is marginálisabb helyzetű családtagjait fonja be. Javasoljuk olyan projektek kidolgozását, amelyek ezeket a feltételeket javítják.

Kutatásunk e vonulatának tapasztalatai alapján olyan projektekre gondolunk, amelyek szisztematikusan összekapcsolják e roma fiatalokat a magasabb képzettségi-iskolázási szintet elért társaikkal. A Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszéke lehetne koordinátora a kapcsolatrendszernek

- a megye középfokú iskolái, illetve ezeken keresztül általános iskolái között,

- az oktatással és szakképzéssel foglalkozó civil szervezetek és a községben élő roma fiatalok között,
- a munkaügyi kirendeltségek, képzési központ és a fiatalok csoportjai között.

A tevékenység közvetlen célja a kapcsolatépítésen át az információk nyújtása, speciális képzési és szakképzési igények kielégítése lehet, távlatosabb célja a roma fiatalok – közöttük is főként a falvakban élők – bekapcsolása a társadalom fő áramlataiba. Hasonló projektet már sikeresen megvalósítottunk a PHARE program támogatásával, 2000-ben, amelyben az OFA támogatásával 1999-ben folyt kutatásunk eredményeit és tapasztalatait is hasznosítani tudtuk. Az együttműködésünkkel dolgozó civil szervezetek (különösen az igen sikeres Khetanipe) is ennek a programnak a tapasztalataira épít, amikor szerteágazó tevékenységét a romológia szakos hallgatókra – mint szociális aktorokra és mediátorokra – építi. Egy később kidolgozandó projekt nagy mértékben támaszkodhatna ezekre a tapasztalatokra.

Kutatásunk még egy eredményét emeljük ki, mint olyat, amelyet támogatási programok kidolgozásánál szem előtt kell tartani. A kontaktusok hiánya egyfelől nehezíti a cigány fiatalok tájékozódását a munkaerőpiacon, másfelől gátolja a munkaadókat abban, hogy rasszista előítéletektől mentesen, valóban elfogulatlanul válasszák ki munkatársaikat. Olyan programok lehetnek valóban sikeresek – legyenek ezek akár iskolai, akár munkaerőpiaci projektek –, amelyek összehozzák a munkaadót és a munkavállalót, azaz lehetőséget adnak a személyes találkozásra, egyeztetésre, egymás igényeinek és adottságainak megismerésére.

Ha feltesszük a kérdést, mit tud tenni a kisebbségi önkormányzatok intézménye, valamint a civil szféra a pályakezdő cigány fiatalok munkához juttatásáért, két fontos tény körvonalazódik: Pécsen, valamint a régió nagyobb városaiban a települések nagyobb létszámú cigány közösségéből eredően az érintett fiatalok elérése a nagyobb gond, de jobb kapcsolatokkal, jobban bejáratott mechanizmusokkal találkozhatunk a szervezés terén, szakképzettebb, tájékozottabb vezetők irányítják a szervezeteket. A kisebb településeken fordított a probléma, itt a vezetőket több információhoz kellene juttatni, szélesebb körű kapcsolatrendszerrel kell kiépíteniük. Erősségük viszont, hogy jobban ismerik a közösség tagjait, az egyes emberek problémáit, könnyebben el tudják érni az érintetteket.

Fontosnak tartjuk, hogy a cigány származású pályakezdő fiatalokkal kapcsolatot tartó civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok vezetői, munkatársai részére biztosítsuk az információk elérhetőségét a következőkkel kapcsolatban:

- milyen lehetőségekkel rendelkeznek,
- milyen eszközöket tudnak megragadni a településeiket élő cigányság helyzetének javítására,
- kikhez fordulhatnak problémáikkal,
- hogyan aktivizálhatnák, motiválhatnák hatékonyabban az érintetteket,
- hogyan tartsák intenzívebben a kapcsolatot egyrészt a lakossággal, másrészt a területen dolgozó állami szervekkel, hogyan tudnak jobban bekapcsolódni a szakképzésekbe, a településeken működő cigány kisebbségi iskolai programok munkájába.

Erre a legmegfelelőbb eszköznek olyan tanfolyamok, továbbképzések tűnnek, amelyek tényleg hasznos tanácsokat, használható információkat tudnak átadni e szervezetek munkatársainak. Az érdekvédelmi szektor csak akkor tud hatékonyan tevékenykedni a lakosságért, ha benne jól képzett szakemberek dolgoznak.

A civilek (Cserti Csapó Tibor)

Ebben a fejezetben a civil szervezetekkel foglalkozunk. Azt kérdezzük, hogyan járulnak hozzá a nem-kormányzati szervezetek (NGO) Baranya megyében a roma/cigány fiatalok munkaerőpiaci beilleszkedéséhez. Elsősorban a cigány kisebbségi önkormányzatokat vizsgáltuk.

A kutatás

Előzmények

1999-ben az Országos Foglalkoztatási Alap támogatásával kutatást végeztünk a Dél-Dunántúlon, amely kutatás központi hely Baranya megye volt. A kutatás a pályakezdő munkanélküli cigány fiatalok munkapiaci helyzetének feltárására és javítására irányult. A kutatás során megkerestük a térség munkáltatóit azzal a kérdéssel, alkalmaznak-e és milyen indokkal cigányroma munkavállalókat; megkérdeztük a cigány kisebbségi önkormányzatokat, milyen szerepet játszanak a felelősségi körükbe tartozó cigány személyek és a munkaadók közötti közvetítésben. Végül kérdőívet töltöttünk ki munkanélküli cigány fiatalokkal.

A kutatás témájának meghatározásában egyik alapvető feltételezésünk az 1999-es kutatás során az volt, hogy a cigány civil szervezetek, mindenekelőtt a kisebbségi önkormányzatok aktívan kapcsolódnak be a cigány fiatalok és a vállalkozások közötti közvetítés folyamatába, illetve aktív szerepet játszanak a munkaerőpiacon. Erre a feltételezésre az adott alapot, hogy a roma szervezetek több forrásból kapnak támogatást foglalkoztatási programokra, a cigány önkormányzatok pedig abból a szempontból különböztetik meg önmagukat más nemzeti kisebbségek önkormányzataitól, hogy szociális és foglalkoztatási szerepet is vállalnak (ahogyan Csefkó Ferenc és Pálné Kovács Ilona, 1999 alapos vizsgálatukban megállapítják).

Ezzel szemben azt tapasztaltuk, hogy a kérdezett fiatalok alig számolnak szervezeteik segítségével, maguk a szervezetek is rendkívül csekély lehetőségeikre panaszkodtak. A vezetők többsége látta a problémát,

de a segítséghez hiányoztak az eszközeik: nem volt elég információjuk, nem tudtak pályázni, maguk is munkanélküliek voltak, stb. Kulcsszerepet a munkaügyi központnak és kirendeltségeinek tulajdonítottak, és a közhasznú foglalkoztatásban voltak érdekeltek.

Az a jelentősnek látszó támogatás, amelyet különböző állami és magán források a cigány szervezeteknek foglalkoztatási programokra juttattak, a „terepről” nézve, bizony, gyakorlatilag láthatatlan, és feltehetően hatásuk is csekély volt. A civil szféra egyéb szervezetei között alig volt, amely szerepet játszott volna a foglalkoztatásban, többségük szűk területen működik, elsősorban a kultúra ápolása, az iskolai tanulás segítése és hasonló célokkal. A szervezetek vezetői a cigány fiatalokat sújtó diszkriminációt gyakrabban említették, mint maguk a kérdezetek. Ennek számos oka lehet: realitását támasztja alá többek között a problémára való nagyobb rálátás, de számolni kell a politikai és politizáló cigány vezetők egyfajta legitimációs igényével is, ami a problémát a valóságosnál nagyobbobbnak törekszik feltüntetni.

Módszerek

A kutatásnak ebben a fázisában a régióban működő cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenységét vizsgáltuk, illetve azon civil szervezeteket, amelyeknek feladatkörükből, tevékenységi körükből adódóan bármely köztük lehet a települések cigány lakosságának életkörülményeihez (cigány civil szervezetek, roma klubok, kulturális egyesületek, alapítványok ...). A vizsgálat a szervezetek tevékenységének csak azt a részét érintette, amely a cigány pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci helyzetének javítására irányul.

Baranya megyében az adatfelvétel kérdőívvel, a szervezetek vezetőinek, munkatársainak személyes megkérdezésével, interjúk módszerrel történt.

A vizsgálat során Baranya megyében 125 szervezetet terveztünk felkeresni, s velük kérdőíves interjúfelvételt lefolytatni. Az kutatás megelőző fázisában igyekeztünk összegyűjteni a megyében működő kisebbségi önkormányzatoknak a listáját, címjegyzékét, valamint mindazon civil szervezeteknek (egyesületeknek, alapítványoknak, kluboknak, stb.) a címjegyzékét, elérhetőségeit, kontakt személyeit, amelyek nevükből, alaptevékenységeikből ítélve kapcsolatba kerülhetnek a vizsgálni kívánt problémakörrel, illetve célcsoporttal, a pályakezdő cigány fiatalokkal. Sajnos nincs olyan egységes adatbázis, amely naprakészen tartalmazná a

hasonló szervezetek adatait, ezért az előkészítő fázis nagy erőfeszítéseket és sok időt vett igénybe. Az adatgyűjtés eredményeképpen 70 civil szervezet, valamint 118 cigány kisebbségi önkormányzat került a látókörünkbe. A velük történő kapcsolatfelvétel fázisában azonban kiderült, főként a civil szervezetek esetében volt tapasztalható, hogy a különféle internetes címlistában, nyomtatott adatbázisokban megjelölt elérhetőségek az esetek jelentős részében nem működtek, a szervezetek nem voltak elérhetőek, a megjelölt kapcsolattartó személyek már nem dolgoztak a szervezeteknél és nem tudtak helyettük megnevezni kompetens vezetőt, vagy kapcsolattartót. A megadott címeken nem működtek irodák, vagy nem sikerült kideríteni, milyen ügyfelfogadási rendben dolgoznak e szervezetek. Ezért sok meghiúsult interjú a későbbiekben pótolnunk kellett. A kutatási folyamat végére 108 olyan kérdőívünk volt, amelyeknek a válaszait értékelni is lehetett. Ebből 98 cigány kisebbségi önkormányzattal készült, 10 egyéb civil szervezet volt a megkérdezettek között. Nyilvánvaló, hogy a civil szféra szervezetlenebbnek, nehezen elérhetőnek, nehezen megszólíthatónak tűnik. Számos olyan eset volt, amikor a felkeresett civil képviselők elutasították a válaszadást.

A kérdőíveket munkatársaink, felkészített hallgatóink a szervezetek vezetőivel, az egyes kérdéseket megbeszélve töltötték ki.

A kérdőív egyes kérdéseire azok jellege miatt a megkérdezettek értelemszerűen nem tudtak pontos választ, számszerű adatokat szolgáltatni. A felmérés elsősorban nem is a pályakezdő cigány fiatalok helyzetének pontos, számszerűen alátámasztható feltárására irányult (hiszen a probléma közismert), sokkal inkább arra kerestünk választ, mit tesznek, mit tehetnek a civil szervezetek és a kisebbségi önkormányzatok a helyzet javítására, mennyire rendelkeznek információkkal, bejárattott eszközökkel, elképzelésekkel, „mennyire vannak képben” e kérdéskörben. Az egyes kérdésekre adott (néha teljesen irreális) válaszok – mint látni fogjuk – pontosan ennek hiányáról tanúskodnak.

Fontosnak tartottuk azonban, hogy megismerjük a politikai és a civil szféra attitűdjét, a pályakezdő cigány fiatalok álláskeresőségében betöltött szerepét és elképzeléseiket e szerepről. S itt kapcsolódik a kutatás e részterülete a vizsgálatok fő irányához, a pályakezdő cigány munkanélküli fiatalok kérdésköréhez.

A szervezetek

A szervezetek tevékenységi területei

Megkérdeztük, mely terület az, **amelyre a szervezetek tevékenysége kiterjed**. A vizsgálatba bevont kisebbségi szervezetek nagy része (78%) többféle tevékenységi területet is felvállal. Ezek között szerepelnek kulturális tevékenységek, informatikai, szociális szolgáltatások, érdekvédelem, hagyományőrzés. Olyan szervezet, amely csak a hagyományőrzést, a kultúra ápolását jelölte volna meg fő tevékenységi köréül nem volt. 7%-uk csupán az érdekképviselő területén tevékenykedik.

Főállású alkalmazottak

A következő kérdés arra vonatkozott, **van-e, illetve ha van, hány főfoglalkozású alkalmazottat foglalkoztat** a megkérdezett. A kérdésre adott válaszok tükrözik e szervezetek anyagi lehetőségeit. Több, mint 90%-uknak nincs olyan alkalmazottja, aki főállásban foglalkozna a szervezet ügyvitelével. 9,5%-uknak van ilyen alkalmazottja, ebből 3,8% munkáját egy főállású segíti. Fontos volna megteremteni a civil szféra, illetve a kisebbségi önkormányzatoknak azt a lehetőséget, hogy legalább egy alkalmazottnak a bérét ki tudják gazdálkodni, mert e nélkül nehézkesé válik az ügyintézés, nem tartható fenn megfelelő ügyfélfogadási rend, akadozóvá válhat a kapcsolattartás azokkal az állampolgárokkal, ügyfelekkel, akiknek az érdekében kéne hogy e szervezetek tevékenykedjenek. E célból nem az anyagi támogatásra gondolunk, de képezni kéne e szervezetek munkatársait, hogy képesek legyenek a pályázati rendszerek segítségével előteremteni a megfelelő anyagi bázist nem csak alkalmazottaik bérére, de a normális működés fedezetének az előteremtésére, programok szervezésére, hatékonyabb kapcsolattartásra, stb.

A megkérdezett szervezetek **alakulásának évére** is rákérdeztünk, illetve arra, mióta működik a jelenlegi formájában, ez az adat főként a kisebbségi önkormányzatok esetében volt fontos. A vizsgált szervezetek 15%-a a vizsgálat évében alakult, 2,77%-uk 1-2 éves tapasztalattal rendelkezik a működés terén. 35,18%-uk 3-4 éves működési tapasztalattal bír. 8, vagy annál több éve működik már a cigány érdekképviselő terepén a szervezetek 19,41%-a. Ez arra a tényre hívja fel a figyelmet, hogy nagyon sok új civil szervezet jön létre évről évre, illetve a korábban alakultak egy jelentős része megszűnik, vagy elhal. Ugyanez érvényes természetesen a cigány kisebbségi önkormányzatokra, amelyek esetében a 4 éves választási ciklusok értelemszerűen felülírják, átalakítják a korábbi szervezeti struktúrát. Nagyon fontos volna, ha ezek a civil szervezetek, de a kisebbségi önkormányzatok munkatársai is hatékonyabb segítséget kapnának, hogy felvállalt céljaikat valóban hatékonyan, a polgárok érdekében tudják ellátni, és ne legyen ekkora fluktuáció a szervezetek terén abból eredően, hogy nem tudják anyagilag fenntartani magukat, nincs meg a szakmai tapasztalatuk, hogyan kommunikáljanak az emberekkel, hogyan tudják el is adni az általuk kínált szolgáltatásokat, lehetőségeket. Ezek hiányában sajnos elszigetelődnek a szervezetek, egy ideig még vegetálnak, sokuk csak papíron létezik, aztán meg is szűnnek új, tapasztalatokkal megint csak nem rendelkező formációknak adva át a terepet. Sajnos már a vizsgálat kezdeti fázisában, a kutatásba bevonandó intézmények, szervezetek címlistáinak összeállításánál, illetve a velük való kapcsolatfelvétel próbálkozásainál kiderült, milyen nagy számban vannak jelen a cigány egyesületek, alapítványok, egyéb civil szerveződési formák, de milyen nagy hányaduk ezeknek csak papíron létezik. Nincsen elérhetőségük, nincs megfelelő irodahelyiségük, ahol elérhetőek lennének, nincs kapcsolattartójuk, ügyintézőjük. Ezek hiányában megkérdőjeleződik, egyáltalán mi a tényleges tevékenységük, illetve hogy tudják azt megfelelő szinten, hatékonyan ellátni. Ezen ok miatt nagyon sok meghíúsult lekérdezést kellett a későbbiekben pótolnunk.

A vezetők tájékoztatlansága

Már az adott településen élő pályakezdő cigány fiatalok számának megbecsülésénél kitűnt a szervezetek vezetőinek említett tájékoztatlansága. Értelemszerűen a legpontosabb adatokkal e kérdésre a kisebb települések, községek szervezetei rendelkeztek (mutatja ezt az is, hogy egy településen megkérdezett különböző szervezetek megközelítően ugyanazon számokat adták meg), hiszen e kis lélekszámú közösségekben jobban ismerik az ott lakókat, az egyes emberek sorsát, helyzetét. Baranya megyében a legpontatlanabb és legnagyobb szóródást mutató adatokat Pécsen kaptuk a különböző szervezetektől a cigány pályakezdők létszára vonatkozóan.

A szervezet vonzáskörébe tartozó fiatalok létszámáról tehát igen vegyes válaszok születtek; volt aki 5-fiatalról számolt be, de olyan is, aki 1200-ról. A legtöbben 10-20 körüli létszámot jelöltek meg. A szórás: 192,3, összesen: 6046 főről számoltak be az összes érintett településen. Ez magasabb, mint az 1999-es korábbi vizsgálatunk során rögzített adat, akkor 3060 cigány pályakezdő fiatalot regisztráltunk a vizsgált területen. Természetesen egyik vizsgálat sem ölelte fel teljes egészében a megye összes települését, a két vizsgálat által érintett települések sem fedik át teljes egészében egymást. Az egyes helyszíneken kapott adatok is becslések, ezért ezek az értékek csak tájékoztató jellegűek, nem pontosak, csak az összehasonlítást szolgálják.

Kapcsolatuk pályakezdőkkel

Mindenekelőtt rákérdeztünk, **van-e szervezeteknek kapcsolata a pályakezdő cigány fiatalokkal?** 1999-es vizsgálatunk során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezett szervezeteknek Baranya megyében a pályakezdő cigány fiatalok több, mint felével (55%) volt rendszeres kapcsolata, $\frac{1}{3}$ -ával alkalmasszerűen, 12%-ával pedig nem tartott kapcsolatot.

Jelen kutatásunk során a következő adatokat nyertük: a megkérdezett szervezetek többségének van kapcsolata a vizsgált pályakezdő fiatalokkal (72,21%), ismeri a működési területén élő, a probléma által érintett cigány fiatalokat. Ezen belül azonban csak 12,03% ápol rendszeres kapcsolatot az érintettekkel, a többi (60,18%) csak alkalmi kapcsolatok formájában érintkezik az elhelyezkedési nehézségekkel küzdő ifjú nemzedékkel.

Nagyon nagy hányadban vannak viszont azok a szervezetek is, amelyeknek bevallottan semmiféle kapcsolatuk nincs e korcsoporttal (a vizsgált szervezetek 27,77%-a). Úgy tűnik ebből a szempontból a két vizsgálati időpont között romlott a statisztika, csökkent a rendszeres kapcsolatok száma, s nőtt az alkalmiaké.

A **kapcsolat fenntartásának kezdeményezőjét** (a fiatalok keresik-e fel problémáikkal a szervezetet, vagy maga a szervezet kutatja fel az érintetteket), illetve azt is vizsgáltuk, **milyen módon jön létre ez a kapcsolat**.

1. Az első lehetőség, hogy a fiatalok rendszeresen felkeresik problémáikkal személyesen a szervezeteket. A válaszok arányosan oszlanak meg. Az adatok arra következtetnek, hogy ritkán figyelhető meg az, hogy a szervezet vonzáskörében fellelhető fiatalok közül mindenki, vagy több, mint fele felkeresné problémájával a központot. Jellemzőbb az, hogy ezen fiatalok közül néhányan vagy körülbelül fele arányban fordulnak, fordultak már problémáikkal a szervezet munkatársaihoz. Nagy részben vannak jelen olyan szervezetek (24,07%), akikhez egyáltalán nem fordulnak e pályakezdők a problémáikkal, nem kérnek tőlük segítséget. Ez tovább árnyalja az előző kérdés által feltárt problémát. Ha van is kapcsolata a szervezetnek ezen érintett körrel, az megreked néhányuk problémakezelésén, többségüket nem érik el a szervezetek.

2. A kapcsolatteremtés második feltételezett módja, hogy a fiatalok részt vesznek a szervezetek kulturális rendezvényein. A szervezetek 25%-ának nem volt/nincs kulturális jellegű rendezvénye. A fennmaradó 75% esetében – akik már szerveztek, vagy rendszeresen foglalkoznak kulturális rendezvények szervezésével – a fiatalok nagy%-át sikerült elérni. 59,25%-uk arról számolt be, hogy a vizsgált korosztályból több, mint fele arányban látogatják ilyen jellegű programjaikat. Sajnos a szervezetek 14,8%-a esetében hiába volt ilyen program, azon a fiatalok közül senki, vagy csak néhányan vettek részt. Bár elsősorban nem a kulturális igényeik kielégítése oldja meg ezen pályakezdők elhelyezkedési gondjait, azért fontos szerepe lehet a kulturális rendezvényeknek abból a szempontból, hogy olyan tevékenységi terepről van szó, amellyel könnyebben meg lehet szólítani szélesebb rétegeket, odavonzza a problémás helyzetekkel küzdő embereket a szervezet rendezvényére, ilyen módon lehetőség nyílik a kapcsolatteremtésre, e kapcsolatok megszilárdítására és legközelebb nagyobb eséllyel kér segítséget egyéb problémáinak megoldásában is a polgár.

Úgy tűnik a kérdéscsoportra adott válaszok értékelésekor, hogy a kultúra, a hagyományőrző rendezvények tudják a cigány fiatalok legszélesebb körét megszólítani, ilyen jellegű programokkal tudják a szervezetek magukhoz vonzani az érdeklődőket.

A 3. feltételezett mód, hogy a fiatalok részt vesznek a szervezet oktatási rendezvényein. A leggyakoribb válasz arra vonatkozott, hogy több, mint fele a fiataloknak részt vesz az oktatási rendezvényeken (41,12%), illetve mindenki részt vett a vizsgált csoportból a szervezetek képzéseinek 5,6%-ában. Összesítve azon válaszok aránya, ahol legalább a fiatalok legalább felét elérte a szervezet e programjaival 50,5% volt. 15,88%-ban sajnos csak néhány főt, vagy éppen senkit nem sikerült megszólítani az oktatással kapcsolatos programoknak. A szervezetek nagy arányban jelezték (35,51%), hogy soha nem volt ilyen jellegű rendezvényük. Ez probléma, mert ha lenne is igény a pályakezdőkben, hogy helyben megrendezett tanfolyamok során bővítsék ismereteiket, növeljék ezáltal elhelyezkedési potenciáljukat, rendezvény hiányában ezt nem tehetik meg.

4. Míg negyedszerre feltételeztük, hogy a fiatalok levélben fordulnak a szervezetekhez. Itt majdnem kizárólagos azoknak a száma, akik nem keresik fel levélben a szervezetet, a választ adóknak csupán 4%-a számolt be egy-két esetről. Nem feltétlenül jelez működési problémákat azonban ez a tény, inkább annak köszönhető, hogy zömében kis települések szervezeteit vizsgáltuk, ahol a személyes kapcsolatoknak nagyobb a jelentősége, helyben az emberek ismerik egymást így érthető módon a kapcsolattartásnak a kevésbé hivatalos verzióját ápolják. Igaz ez még a nagyváros, Pécs szervezeteire is. Itt is meghatározóak a személyes kapcsolatok, személyes megkeresések.

Keresik-e őket?

Ezután megkérdeztük, keresi-e a szervezet a célcsoportunkat. Itt ismét négy kapcsolattartási típuscsoportot képeztünk.

1. A szervezet keresi meg személyesen a pályakezdőket: Igen alacsony azoknak a szervezeteknek a száma, akik minden hozzájuk tartozó fiatal személyesen felkeresnek, leggyakrabban csak néhány fiatalat részesítenek ilyen megtiszteltetésben. Fontos volna e pályakezdők megkeresése a kapcsolatfelvétel a rendszeres kapcsolatápolás. Fontosak a

kötődések, különösen a kis települések esetében, hogy ezek a fiatalok, akik a munkahelykeresés sorozatos kudarcaival az egzisztencia megteremtésének problémáival küzdenek kötődjenek valahova, kötődjenek a településeken amúgy is működő szervezetekhez, hogy kialakuljon a valahova tartozás érzése. Annak az érzése, hogy problémáik megoldásában, vagy legalább a megoldás keresésében fordulhatnak valakihez, tartoznak valahová. Fontos hogy pozitív, ösztönző példákat lássanak, megoldási alternatívákat kapjanak, hogy ne csak a hasonló nehézségekkel küzdő kortárs csoportok gyakran nem megfelelő problémakezelési mechanizmusai határozzák meg e fiatalok sodródását egyik gondtól a következőig. Fontosak lehetnek e civil szervezetek, illetve kisebbségi önkormányzatok a helyi közösségek összetartásában, újrendezésében, kialakításában. Ilyenformán egyfajta védőhálót is nyújthatnak ezáltal a nehézségekkel küszködő pályakezdő fiatalok, de természetesen más korcsoportok más jellegű problémákkal szembesülő tagjai számára is.

2. A szervezet keresi levélben a pályakezdőt: Az adatok szerint alig van olyan szervezet, aki levélben felkeresné a pályakezdőket. Ez megint arra utal, hogy a kistelepüléseken élők esetében inkább a személyes megkeresések dominálnak.

3. A szervezet keresi hirdetéssel a pályakezdőt: A szervezetek többsége hirdetéssel sem keresi fel a pályakezdőket. 95,32%-uk ilyen.

4. Van-e egyéb kapcsolatuk? Az értelmezhető válaszok igen kis számúak, de igen arányosan, csaknem 50-50%-ban oszlanak meg. 47,05%-nak van egyéb kapcsolata, 52,94%-nak nincs ilyen a pályakezdőkkel.

Az információk közvetítése

A kisebbségi önkormányzatok, illetve a civil szféra egyik feladata lehet a pályakezdő cigány fiatalok elhelyezkedési nehézségeinek megoldása terén, hogy kapcsolatot tartanak fenn e fiatalokkal, közvetítik számukra az információkat elhelyezkedési lehetőségekről, tanfolyamokról, képzési lehetőségekről, pályázatokról. E feladat ellátásához egyrészt a fiatalokkal kell rendszeres kontaktusban lennie a szervezeteknek, másrészt az információforrásokkal (szakmai kamarák, munkaügyi központ, iskolák, szakképző intézmények, munkáltatók ...).

A korábbi (1999-es) kutatás adatai a következőképpen alakultak: a baranyai szervezetek $\frac{1}{3}$ -át nem, vagy csak nagyon ritkán keresték fel akkor problémáikkal az érintettek. Csak a szervezetek $\frac{1}{4}$ -ének volt a vonzáskörzetben élő összes állás nélküli fiatallal kapcsolata. E téren tehát nem javult a helyzet. A kulturális rendezvények látogatottsága terén jobb volt akkor a helyzet, a szervezetek 15%-ának egyáltalán nem volt ilyen jellegű rendezvénye (most ez 25%!), 13%-uknak a rendezvényeit csak a fiatalok kevesebb, mint fele látogatta (néhányan vagy senki), (most 14,8%), 72%-uk azonban rendszeres kulturális kapcsolatokat ápolt velük (a fiatalok fele, több, mint fele vagy mindenki), (most 59,25%).

Oktatási, képzési projektje a baranyai szervezetek 46%-ának az 1999-es vizsgálat időpontjáig még nem volt (most 35,51%! , tehát sokat romlott a helyzet). 10%-uk érte el legalább a településen élő fiatalok felét akkor (most 41,12% – ez javuló tendencia), a többi településen néhány fiatalot értek el a képzési projektek.

A kapcsolattartás eszköze az 1999-es kutatáskor Baranya megyében szinte egyedülálló módon a személyes megkeresés volt, a szervezetek több, mint fele az összes érintett fiatallal ilyen módon kommunikált (51%). Ez a tevékenysége úgy tűnik a szervezeteknek alábbhagyott, hiszen a fentiekből kiderült, most egy-egy fiatallal tartanak csak fenn kapcsolatot. A postai út (20%), illetve a sajtó útján történő hirdetés (21%) kisebb szerepet játszott annak idején az információáramlásban. Ez sajnos azóta sem változott. Miután zömében kis településekről volt szó a korábbi kutatás során is, az eredmény érthető. Pécssett mindhárom kommunikációs csatorna szerepet kapott, a kisebb városokban ismét a személyes kapcsolatoké volt a főszerep.

Rendezvények, programok

Baranya megyében a szervezetek 39%-a próbálkozott már 1999-ig olyan **rendezvény, program szervezésével, amely a pályakezdők elhelyezkedési esélyeinek növelésére irányult**, vagy együttműködtek más szervezetekkel ilyen programok lebonyolításában. E programok 6%-a ráadásul időközben meg is hiúsult. Pécssett – valószínűleg a jobb kapcsolatrendszer, a szakképző intézmények, munkaügyi központközelsége, a közlekedés-földrajzi helyzet előnyösebb volta miatt – több ilyen program, tanfolyam lebonyolításában vettek részt a szervezetek (67%-uk rendezett már 1999-ig), míg a legalacsonyabb aktivitással és eredményességgel a községekben talákoztunk (29%) (hiányos kapcsolatrendszer, nincs szakértő ember a lebonyolításhoz, szervezéshez, nehezebben motiválhatók az ott élők, s nehezebben jutnak el a képzések helyszínére a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt, stb.).

Ez a mutató tehát javult a 2006-os vizsgálatra. A vizsgált szervezetek 47,6%-a már szervezett olyan programot, amely a területükön élő pályakezdő cigány fiatalok elhelyezkedési esélyeinek javítására irányult. Ebből 3,85% esetében meghiúsult a program, 43,8%-uk azonban lebonyolította azt. Magas azon szervezetek aránya (53,33%), akik még nem próbálkoztak ezen a területen.

A kérdőívek tanúsága szerint a vizsgált programok 755 főt érintettek. 44 ilyen szervezésről számoltak be, átlagosan 17,2 fő volt a résztvevők száma egy-egy programban. Az esetek nagyobbik hányadában (84%) ez 10-20 résztvevőt jelentett. 9,08%-ban 25 főnél többen kapcsolódtak a rendezvényhez.

A programok eredményességét tekintve azonban kétségesek az adatok. 76,25%-ban említették, hogy van, akinek sikerült elhelyezkednie, ez biztató, sajnos azonban a kérdésnek azt a részét, hogy konkrétan ez az eredményesség hány embert érintett, figyelmen kívül hagyták a válaszadók, vagy nem tudtak körülbelüli értéket sem megadni.

A szervezetek 3,7%-ának nincs információja e programok eredményességéről. Mindkét tény a visszacsatolás, visszajelzés, kontroll mechanizmusainak az erősítésére hívja fel a figyelmet. Nem csak megszervezni kellene e rendezvényeket, de oda kell figyelni az utókövetésre is.

Az egyes település-típusokban élő cigány pályakezdők létszámukhoz képest legnagyobb arányban a községekben vettek részt valamiféle tanfolyamon, programon, s Pécssett volt a legalacsonyabb a részvételi arány (annak ellenére, hogy természetesen a megyeközpontban van legnagyobb esélye egy ilyen program elindításának, s itt is rendezték a legtöbb képzést). Ha azonban e programok eredményességét, hatékonyságát vizsgáljuk meg, fordított képet kaptunk, a programot elvégzettek 47%-a helyezkedett el Pécssett sikeresen, míg a községekben ez az arány csak 27%. A magyarázat itt is a nagyváros kínálta szélesebb körű lehetőségekben – több munkáltató, előnyösebb közlekedési kapcsolat... – kereshető.

Az 1999-es vizsgálatban azon szervezetek, amelyek eddig nem folytattak ilyen tevékenységet, jelezték, hogy terveik között szerepel hasonló tanfolyamok, programok szervezése, ehhez azonban ötletre, mintára, megfelelő együttműködő kapcsolatokra, s természetesen anyagi forrásokra lenne szükségük. Most erre a kérdésre az értelmezhetetlen válaszok aránya igen magas volt, majdnem 50%-os, az értelmezhetőknél viszont túlnyomó többsége (71%-a) reménytelen kilátásokkal kecsegtet; az általuk képviselt szervezetek tervezik hasonló programok indítását. Sajnos közel $\frac{1}{3}$ -uk nem tervez hasonló programot, vagy nem foglalkozott egyáltalán a témakörrel.

Pályakezdő fiatalok – ahogy a civilek látják

A szürke (fekete) gazdaságban tevékenykedők

Megvizsgáltuk, a szervezetek megítélése, ismeretei alapján **mekkora a „fekete/szürke gazdaságban” tevékenykedők aránya az adott települések munkaképes lakossága körében.** Az 1999-es vizsgálat feldolgozása során értelemszerűen mind az összlakosságon belül, mind a roma népesség, illetve a roma pályakezdők körében hátrányosabb képet, magasabb értékeket kaptunk a községekben (a munkaképes korú populáció 43, 59 illetve 51%-a), mint a városokban (23%, 33% és 40%). Baranya megye összesített adatai alapján a munkaképes lakosság 37%-a, a munkaképes cigány népesség 46%-a, a cigány pályakezdőknek pedig 48%- volt a munkanélküli.

Jelen vizsgálatunkban ismét megkérdeztük, az illegális munka („fekete, szürke gazdaság”) milyen nagyságrendű a vonzáskörzetükben élő munkaképes lakosság körében. A kérdés tehát a vonzáskörzet teljes

aktív korú népességének becsült, tapasztalt munkaerőpiaci helyzetére vonatkozott. A válaszok alapján elkésztő munkanélküliségi kép rajzolódik ki a megyében. Az átlagosnak ítélt munkanélküliségi ráta a szervezetek meglátása alapján 46,97%-os. Ebben az adatban benne vannak azonban a megye előnyösebb munkaerőpiaci pozícióban lévő területei, az ott működő civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok adatai is (Pécs, a közepes nagyságú városok). Sokkal rosszabb kép, magasabb munkanélküliség rajzolódik ki, ha csak a falvak, főként a kistelepülések adatait vesszük figyelembe.

10% alatti munkanélküliségi ráta csak a vizsgált szervezetek működési területének 2,77%-ában volt megragadható. Szintén 2,77% számolt be 10% és 20% közötti munkanélküliségről az aktív korosztály vonatkozásában. A 20-40% közé eső érték a szervezetek 12,03%-ánál volt megfigyelhető, míg 40-60% közé tette a rátát a vizsgálatba bevontak körének 47,21%-a. A legrosszabb értékeket (60% feletti munkanélküliségi arányt) a megkérdezettek 35,18%-a, igen magas részesedésben adták meg.

Az illegális munka („fekete, szürke gazdaság”) nagyságrendjét a vonzáskörzetben élő munkaképes cigány lakosság körében a következőképpen jellemezhetjük: Itt már magasabb az átlagérték is (52,36%-os munkanélküliségi rátáról számoltak be). Rosszabb helyzetet tükröznek az egyes kategória csoportokhoz tartozó százalékarányok is, hiszen rosszabb munkaerőpiaci pozícióban lévő, cigány embereket vizsgáltunk.

10% alatt adta meg a munkanélküliség mértékét a szervezetek 4,63%-a, 10-20% közé tette 1,52%-uk. A 20-40% közé eső tartományba került a megkérdezett szervezetek 8%-a, a 40-60%-os munkanélküliségi ráta tartományába 65,73%-uk. Ez a csoport jóval magasabb az előző vizsgálati kör hasonló csoportjánál, s ez a csoport mozdítja negatív irányba erősen az átlagértéket. Míg 17,59%-uk 60% feletti munkanélküliségi adatot becsült körzetében.

A szervezetek a munkaképes korú cigány pályakezdő fiatalok munkanélküliségének mértékéről pedig kedvezőbb képet rajzoltak. 63,88%-uk szerint az érintett csoport munkanélküliségi adatai 10% alatt maradnak a vonzáskörzetükben. 24,07%-uk számolt be 10-20% közötti rátáról, az esetek 6,47%-a szerint 20 és 40% között mozog ez az érték. Csak 2,77% jelezte, hogy a munkanélküliségi aránya a vizsgált cigány korcsoportnak 40% és 60% közötti, s 0,92% adott meg 60% feletti értéket.

Ezek az adatok a vizsgált népességünk szempontjából előnyösek, azt tükrözik, hogy a fiatalabb generáció a cigány népességben belül is

előnyösebb helyzetben van a munkaerőpiacon. Valószínűleg ez a már kedvezőbb iskolázottsági mutatóiknak is köszönhető, valamint annak, hogy a fiatalabbak mobilisabbak, könnyebben vállalják a vonzáscentrumok munkáltatóihoz történő beutazást, valószínűleg családi kötelekeik sem kötik meg annyira a mozgásterüket, mint többgyermekes, házas, idősebb korú társaikét. A munkáltatók is könnyebbek képezhetőnek, betaníthatóbbnak tartják a fiatal korosztályt, jobb a fizikai, egészségi állapotuk, s nem utolsó szempont az sem, hogy alacsonyabb bért kell fizetni egy pályakezdőnek, mint a munkában már több évtizedet leszolgált társának.

Esélyegyenlőtlenségek

A vizsgálat során rákérdeztünk, tapasztalataik alapján **milyen különbséget látnak a pályakezdő nem cigány és a pályakezdő cigány fiatalok munkavállalási esélye szempontjából adott munkahely elnyerésekor?**

Erre a kérdésre nem válaszolt: 8 eset. A nyílt végű kérdésre nagyrészt válaszoltak a megkérdezettek. Válaszaik azonban zömében az általánosságok szintjén mozogtak, ezért a kapott válaszokat könnyű volt tipizálni és kódolni. Jellemzően azokat a sztereotípiákat mondják, amelyeket a köznyelv, a média, a tudományos szakirodalom meg szokott fogalmazni a cigány származású munkaerő elhelyezkedési nehézségeire vonatkozóan.

1. A jellemző típusválasz: „*A nem cigány fiataloknak nagyobb esélye van a munkaerőpiacon hasonló képzettségű cigány társával szemben*”. Ez a válasz 77 esetben fordult elő. Ehhez a körhöz tartozik még egy válasz: „*Nehezen jutnak munkához*”. 1 eset.

2. A következő csoportba sorolt jellemző válaszok a rossz elhelyezkedési esélyek mellett a képzettség szerepét hangsúlyozták és fogalmazták meg. E csoport válaszadói már nem annyira borúlátók, a képzettséget, a szaktudást lehetséges kitörési pontként értékelik. „*A cigány fiatal akkor esélyes, ha megfelelő szakképzettséggel rendelkezik. Akkor van esélye munkát találni, ha plusz ismeretekkel rendelkezik a nem cigány munkakeresőhöz képest.*” 10 esetben említették. „*A nem cigány fiatalok képzetebbek.*” 1 esetben.

3. A következő válaszcsoport elsősorban a gazdasági ágak különbségeire teszi a hangsúlyt, a munkakörtől, a megcélzott álláshely jellegétől teszi függővé, mekkora eséllyel indul annak megszerzéséért

egy cigány származású, illetve egy nem cigány fiatal. „Az ágazattól függ, mekkora az esélye a cigány fiatalnak.” 2 esetben említették. „Elsősorban a szakmával rendelkezőknek nagyobb az esélye az álláskeresés során. Fizikai munkaköröket sikerrel pályáznak meg. A diplomásoknak, a szellemi, értelmiségi munkakörbe pályázóknak kicsi az esélye. A többségi társadalom előítéleteit nevesítik okként. A többségi társadalom tagjai fizikai munkakörökben látnak szívesebben cigány származású embereket, értelmiségi munkakörben nem szívesen.” Jellemzően az elnyomó effektust említik („Nehogy már a cigány ember többet tudjon a nem cigánynál”). 5 esetben említették.

4. Az utolsó válaszcsoportha a legpozitívabb válaszok kerültek. „A pályakezdő cigány fiatal esélyesebb nem cigány társánál.” 2 eset. Ennek okaként a diszkrimináció ellenes törvényeket nevezték meg. Mára a munkáltatók egy része – s itt elsősorban a kisvállalkozókat említik – fél attól, hogy rásütik a kirekesztés tényét, a cigány munkavállalók hátrányos megkülönböztetését, ezért inkább két azonos szakképzettséggel, tapasztalattal rendelkező pályakezdő esetén a cigány származását választják. „Mára már nincs jelentős különbség a cigány és nem cigány munkavállalók elhelyezkedési esélyei között. Kiegyenlítődtek a korábbi esélykülönbségek.” Érdekes módon 13 esetben említették ezt a véleményt. Az okok között egyrészt pozitívumként jelennek meg a diszkrimináció ellenes törvények szerepe, az előítéletek mérséklődése, a szabadabb közgondolkodás a cigányságról. Negatívumként a két csoport helyzetének kiegyenlítődésében a gazdasági helyzetből, a munkanélküliség növekedéséből eredő ténytet említik, hogy minden munkavállalónak egyformán nehéz a helyzete, nehezen jutnak munkához. Ez a vélemény elsősorban azon kistelepülések válaszadóira jellemző, ahol a környéken nincsenek munkáltatók, a rossz közlekedési kapcsolatok miatt pedig nehéz elérni a vonzásközpontok foglalkoztatóit.

Alkalmi munkák

A foglalkoztatottsági helyzetkép szempontjából érdekelte kutatócsoportunkat az is, **milyen típusú alkalmi munkák jellemzők a vonzáskörzetükben élő cigány lakosság körében?** Összesen 311 válasz érkezett. A kérdésre jellemzően válaszoltak az interjú alanyok. Nem válaszolt: 4 eset. A következő válaszcsoporthok érkeztek (26. tábla).

26. tábla

A felnőtt cigány/roma lakosság alkalmi munkái (a civil szervezetek szerint)

Kerti munkák, napszám	78	25%
Erdészet (fakitermelés, erdőtakarítás, erdőtelepítés)	8	2,5%
Szőlészet	3	0,9%
Östermelés	1	0,3%
Piacozás	2	0,6%
Gyűjtögetés (csiga, bodza, gyümölcs, gyógynövény, hulladék)	13	4,1%
Mezőgazdasági jellegű munkák összesen	105	33,5%
Építőipari munkák	12	3,8%
Betanított munkák	59	18,9%
Segédmunka	81	26%
Ipari jellegű foglalkoztatás összesen	152	48,4%
Közhasznú munka	54	17,4%

Meghatározó a mezőgazdaság tevékenységi körébe tartozó munkák jelentősége a cigány lakosság foglalkoztatása körében. Sajnos itt legnagyobb részt alkalmi munkák, időszaki munkák jellemzőek, amelyekre nem lehet egzisztenciát alapozni. Az olyan állandó foglalkoztatási lehetőségek, mint az östermelés, vagy a piaci árusítás összesen csak 3 esetben említődtek.

Még fontosabbnak tűnik az ipari jellegű tevékenység a foglalkoztatásban, de ezek nagy része is időszaki, alkalmi építőipari foglalkoztatás, alacsonyan fizető, be nem jelentett segédmunka. Az e csoportban legbiztosabb megélhetést biztosító betanított munka magánvállalkozóknál, de jellemzőbben multi cégeknél csak az említések 18,9%-ára szorítkozik.

Fontos megélhetési forrása még a cigány népességnek a közhasznú foglalkoztatás is, az említések 17,3%-a vonatkozott erre.

Milyen típusú alkalmi munkák jellemzők a vonzáskörzetükben élő cigány pályakezdő fiatalok körében? Összesen 204 válasz érkezett, erre a kérdésre kevesebb figyelmet szenteltek a válaszadók. A hiányzó válaszok száma 16. A kérdésre a következő válaszcsoporthoz érkeztek (27. tábla):

27. tábla

Cigány/roma fiatalok alkalmi munkái (a civil szervezetek szerint)

Kerti munkák, napszám	31	15,2%
Erdészet (fakitermelés, erdőtakarítás, erdőtelepítés)	5	2,4%
Szőlészet	1	0,5%
Őstermelés	1	0,5%
Piacozás	1	0,5%
Gyűjtögetés (csiga, bodza, gyümölcs, gyógynövény, hulladék)	1	0,5%
Mezőgazdasági jellegű munkák összesen	40	19,6%
Építőipari munkák	10	4,9%
Betanított munkák	80	39,2%
Segédmunka:	38	18,6%
Ipari jellegű foglalkoztatás összesen	128	62,7%
Közhasznú munka	17	8,3%
Szórólap, újságkihordás, katalógusterjesztés, plakátragasztás	13	6,4%
Sofőrködés	1	0,5%
Kérdőívezés	2	0,9%
Vendéglátás	1	0,5%
Bébiszitterkedés	1	0,5%
Telesales munkák	1	0,5%
Szolgáltatás jellegű munkakörök összesen	19	9,4%

Az értékelhető válaszoknál látszik, hogy a mezőgazdasági munkák sokkal kisebb szerepet kapnak a pályakezdők foglalkoztatásában. Itt is tulajdonképpen csak a napszámnak van valamiféle bevétel szerző jelentősége. Valószínű a mezőgazdasági munkák már nem túl vonzóak a fiataloknak, inkább tovább tanulnának, vagy ha ez nem is sikerül elhelyezkednének az ipari, szolgáltató munkapiaci ágazatokban, de még a munkanélküliséget is inkább választják, mint az alkalmi agrár tevékenységeket. A pályakezdők legnagyobb részénél az ipari foglalkoztatást, ezen belül is a betanított

munkákat nevezték meg. Érthető ez, hiszen életkorukból adódóan könnyen betaníthatók különféle munkafázisok, a foglalkoztatók is szívesebben vesznek fel fiatalot ilyen munkakörbe, nem csak a rugalmasabb gondolkodás, könnyebb alkalmazkodóképesség miatt, de azért is, mert kisebb bért kell egy pályakezdőnek kifizetni.

A közhasznú munkák hátrébb szorultak a pályakezdő cigány fiatalokat foglalkoztató ágazatok rangsorában. Nagyobb számban kaptak viszont említést korszerű, divatos, elsősorban a fiatalabb munkaerőt igénybevevő tevékenységek, mint a különféle reklámanyagok terjesztése, telesales munkák, bébiszitterkedés, kérdőíves felmérésekben való részvétel, általában a szolgáltatások körébe tartozó munkák. Ezek külön-külön ugyan nem kaptak jelentős számú említést, de összességében jelzik a tendenciát, hogy azért ma már a pályakezdő cigány fiatal sem kell feltétlenül a „klasszikusnak mondott” foglalkoztatási területekhez – a nehéz fizikai munkákhoz ragaszkodjon. Talán valamiféle gondolkodásbeli átalakulás tendenciáját is jelzik a válaszok.

Érdekes ugyanakkor, hogy a klasszikus cigány mesterségek (kosárkötés, vesszőfonás, teknővájás, kereskedés különféle formái, stb.) egyike sem került egyszer sem említésre, sem az idősebb cigány nemzedékek, sem a fiatalok foglalkoztatási szerkezetében.

Munkaadók

Megítélésük szerint a működési területükön melyek azok a munkáltatók (név szerint), akikhez sikerrel pályázhatnak a pályakezdő cigány fiatalok? A megkérdezettek jelentős része nem válaszolt a kérdésre. Egy részük jelezte, hogy nem kompetenciája erre válaszolni, más részük nem is akart, vagy nem tudott választ adni. Nem válaszolt: 92 esetben. Egy esetben jelezték, hogy nincsenek egyáltalán munkaadók a vonzáskörzetükben. 2 esetben említették hogy nincs ilyen munkaadó, amely szívesen foglalkoztatna cigány származású fiatalokat.

A pozitív említések nagy része multi cégekre vonatkozott: TESCO 3 eset, Elcoteq 7 eset. Több említést kapott az önkormányzati szféra, illetve az önkormányzati fenntartású helyi intézmények: polgármesteri hivatal 10 eset, iskola 6 eset, óvoda 6 eset. Kaptak említést egyéb nem állami fenntartású oktatási intézmények: Collegium Martineum 1 eset, Kis Tigris Gimnázium 1 eset. Az említések jelentős körét öleli fel még a helyi

kisvállalkozások és cégek köre: ÁFÉSZ 1 eset, Bóly Rt. 1 eset, COOP 2 eset, Rom Bt. Komló 1 eset, helyi vállalkozók 1 eset.

Látszik, hogy nem nagyon tudtak felsorolni foglalkoztatókat, amelyek előszeretettel alkalmaznának cigány származású munkaerőt. A felsorolt kis számú eset nagy része arra enged következtetni, hogy talán a helyi kiskereskedelem, egyes kisvállalkozók, főleg az önkormányzati szektor és az oktatás-nevelés intézményei, valamint néhány nagyobb multi cég kerülhet be a képbe, ha a kistelepüléseken élő cigány pályakezdők elhelyezkedési lehetőségeire gondolunk.

Megítélésük szerint a működési területükön melyek azok a munkáltatók (név szerint) akikhez kicsi, vagy nincs esélyük bekerülni a pályakezdő cigány fiataloknak?

A megkérdezettek túlnyomó többsége figyelmen kívül hagyta a kérdést, arra nem akart válaszolni. Nem válaszolt: 102 esetben. Három esetben jelezték, hogy nincs ilyen cég a vonzáskörzetükben. Hét említést kapott a helyi önkormányzat, 5-ször említették a helyi iskolát, egy esetben az óvodát. Két említést kaptak helyi kisvállalkozók. Egy-egy alkalommal szerepelt a válaszok között a bankszektor, a vagyoni, biztonságtechnikai ágazat, a Harkányi Gyógyfürdő Kft., a METRO, a TESCO, az Interspar, illetve általában a multik.

Etnikai különbségtétel

Milyen egyedi megkülönböztető jelenségeket tapasztaltak, amelyek pályakezdő cigány fiatalokkal történtek meg az elmúlt időszakban valamilyen munkahelyre jelentkezéskor? A kérdésre nagyon kevés választ kaptunk. A megkérdezettek közül 91 esetben nem válaszoltak. A kapott válaszok jelentős része ismét a közhelyek, általánosítások szintjén mozgott. Jellemző volt az olyan típusú válasz, hogy „Egy ismerőssel történt meg a következő eset...”, s itt egy-egy jól ismert tipikus hátrányos megkülönböztetés esetleírása következett. Olyan eseteké, amelyek a köztudatban is lépten-nyomon előkerülnek a cigány emberek munkaerőpiaci diszkriminációja vonatkozásában. Talán jellemző, hogy nem esetek tömkelegét, hanem egy-egy hallott esetet említettek csak a megkérdezettek. A következő típusválaszokat kaptuk:

- „Nem tapasztaltak ilyen jelenséget.” 1 esetben
- „Állásinterjú során a nem cigányt részesítették előnyben.” 1 esetben
- „Meggérték a munkakeresőt, hogy változtassa meg árulkodó nevét.” „Meggérték, hogy vallja magát más nemzetiségűnek.” 1-1 esetben
- „Azt a választ kapta a munkáltatótól, nem lenne bizalomgerjesztő ügyfelei körében, ha cigány embert foglalkoztatna.” „Riasztaná a vendégkört, a klienseket.” 3 esetben
- „A név, a külső megjelenés alapján rögtön azt mondta a munkáltató, betelt az állás.” 7 esetben
- „Ha tiszta, jólápolt a munkakereső, nem is hiszik el, hogy cigány származású.” 1 esetben
- Továbbá 1 esetben említették problémát, hogy „Egyes szakképző intézmények nyomnak negatív bélyeget az ott végzettekre, s nem szívesen alkalmazzák az ott végzetteket.”

Migráció

Az eddig elemzett elkeserítő kép ellenére sem mutatnak túl nagy népességmozgást **migrációs vizsgálataink** sem a korábbi, sem a megismételt kutatás elemzése során sem. 1999-ben az elmúlt 10 év során tapasztalt migrációs mozgásokra kérdeztünk rá, tehát nagyjából a rendszerváltozás utáni periódusban, amikor a gazdasági krízis a leginkább érezhető volt, még a leginkább érintett, leghátrányosabb területeken sem indukált e recesszió azonban tömeges elvándorlást.

Baranyában kisebb megyén belüli mozgás volt akkor érezhető, ami elsősorban a községek irányába történt mind a megyeszékhelyről, mind a megye többi városából (kb. 100-100 fő) és községéből (kb. 40 fő). Ezt kiegyenlítették a megye községeiből a kisvárosokba (kb. 90 fő) és Pécsre történt költözések (kb. 100 fő). A megyehatáron túlnyúló mozgás elhanyagolható volt.

Tehát adataink azt mutatták, hogy a munkanélküliség, a megélhetési nehézségek ellenére is eléggé stabil, helyhez kötött a régió cigánysága. Feltételezhetően ez a jól ismert „zsákutca” jelensége, a halmozottan hátrányos helyzetű kistelepülések lakossága anyagi helyzete miatt sem

tud mobilizálódni, nem tud lépni a fejlettebb települések irányába, s ez visszahat, tartósítja a munkanélküliséget.

Hasonló adatokat rögzítettünk 2006-ban is. A megkérdezett szervezetek munkatársainak közel $\frac{1}{3}$ -a sajnos nem rendelkezett információkkal arra vonatkozóan, jellemző-e a működési területükön a cigány lakosság körében az a jelenség, hogy a munkahely keresése miatt, a lakóhelyi munkanélküliség miatt el kell költözniük más településre. Ez magas hányad, tekintettel arra, hogy kérdőíveink zömét kistelepüléseken, illetve a megye kisvárosaiban vettük fel, ahol az ismeretségek miatt e munkatársaknak kéne, hogy legyen valamiféle tapasztalata, információja, akár személyes véleménye a migrációs helyzetről. Tekintettel a probléma súlyára e munkatársaknak már hivatalból is kéne foglalkozniuk a kérdéssel.

Azok, akik értékelhető választ adtak magas arányban arról számoltak be, hogy a munkanélküliség magas foka, a munkaerőpiaci helyzet rossz állapota ellenére nem jellemző, hogy cigány emberek a munka miatt elköltöznének a településükről, ez a válaszok 44,85%. Ehhez hozzáadhatjuk még a válaszadóknak azt a körét, akik néhány ilyen migrációs esetről számoltak be a körzetükben. Ez a válaszok 19,62%-a. Összességében azon válaszok aránya, amelyek nem értékelték súlyosnak a migráció megjelenését 64,47%. Csak a válaszok 4,67%-a számolt be arról, hogy a településükön, vagy vonzáskörzetükben jelentős lenne a lakóhely-változtatás. Vagyis az derül ki az adatokból, hogy a megye cigány népessége – különösen igaz ez a kistelepülések cigány lakosságára – meglehetősen helyhez kötött, nehezen mozdul, nehezen változtat lakóhelyet. Valószínű, hogy ebben a tényben nem csak a migrációs hajlandóság, a költözési szándék hiánya jelenik meg, hanem az is szerepet játszik, hogy az amúgy is nehéz anyagi helyzetben lévő munka nélküli ember nehezen tud előteremteni megfelelő anyagi bázist egy-egy lakóhely-csere lebonyolításához. Szerepet játszhat ezen kívül az alacsony migrációs szintben a kapcsolati tőke, az információs tőke hiánya is.

Annál a kérdésnél – hogy „*Ha a cigány lakosság körében a lakóhely változtatása a munkanélküliség miatt jellemző, akkor tudomásuk szerint hova irányul leginkább és többségében az elköltözés?*” – még erőteljesebben megmutatkozik az adatszolgáltatók ismerethiánya a vizsgált téma vonatkozásában. Több, mint 70%-uk nem tudott érdemi információt adni arról, jellemző-e a helyi cigány emberek között az elköltözés a munkahely keresése miatt.

A többi válasz az egyes kategóriákba kerülő esetek alacsony számából adódóan nem túl reprezentatív. Legnagyobb százalékban még a megyeközpont irányába történő elköltözéseket jelezték (2,77%). 1,84%-ban rögzítettünk megyén belüli, a megye egyéb településeire irányuló migrációt. Egy esetben (a válaszok 0,92%-a) jeleztek csak külföldre való elköltözést. A más megyékbe, illetve a fővárosba irányuló migráció nem jelent meg a kérdőívek felvétele során.

Megkérdeztük, jellemző – e, hogy cigány emberek munkahely keresése miatt beköltöznek a működési terület valamely településére. Ennél a kérdésnél hasonlóan magas volt azon válaszadók aránya, akiknek nincs információja arról, költöztek-e be cigány emberek a településükre. A válaszadók jelentős többsége azt jelezte, nem történt ilyen beköltözés (65,71%). 3,8%-ban esetenkénti beköltözésről számoltak be. Mindössze a válaszok 1,9%-a vonatkozott egyértelműen arra, hogy jellemző a településre irányuló migráció a munkahely keresése miatt. Tehát a migráció mindkét irányban zárt. Ennek a migrációs iránynak a zártságát természetesen a vizsgált települések hátrányos munkaerőpiaci helyzete, alacsony foglalkoztatói potenciálja is magyarázza. Értelemszerűen a munkahelyek hiányával, a magas munkanélküliséggel jellemezhető kistelepülések nem jelentenek vonzerőt a költözések terén. Az elvándorlás helyére vonatkozó kérdés esetében ismét csak nagyon gyér adatszolgáltatásról számolhatunk be, a megkérdezettek 88,79%-a nem tudott információt adni arról, honnan költöztek be a településre érkezők. Kis %-ban jeleztek más megyéből, illetve a megye egyéb községeiből irányuló migrációt. Ezek az adatok azonban ismét csak nem reprezentatívak.

Állami intézmények

Megkérdeztük, **milyen állami, önkormányzati fenntartású intézményekkel, szervezetekkel tartanak fenn kapcsolatokat?** A következő adataink azt reprezentálják, mennyire nincs kapcsolata e szervezeteknek azokkal az állami, megyei intézményekkel, melyeknek nagyon fontos szerepe lehet a vizsgált probléma megoldásának megkönnyítésében. Kapcsolatrendszerük leginkább a helyi önkormányzatokra, általános iskolákra, illetve a munkaügyi központra korlátozódik, sokuk azonban ezekkel sem működik együtt. Ismét csak a községi szervezetek vannak hátrányosabb helyzetben.

A válaszadók nagy része rendszeres kapcsolatot tart fenn a település önkormányzatával (86,1%). Ez örvendetes, hiszen a mindennapi munkához elengedhetetlen a hivattalal való együttműködés, az onnan származó aktuális információk naprakész áramlása. Sajnálatos azonban, hogy az intézmények 2,7%-ának csak alkalmi kapcsolata van, 10,1%-nak pedig egyáltalán nincs bejárása a hivatal felé.

Szintén nagyon fontos volna, ha a civil szervezetek és a cigány kisebbségi önkormányzatok saját településük önkormányzatán túl a térség többi települési önkormányzatával is működő kapcsolatokat ápolnának. Ez a kistérségi együttműködések miatt elkerülhetetlen, véleményünk szerint mind a tapasztalatcsere, mind a helyi cigányság részére fontos kulturális programok, oktatási-továbbképzési programok, egyéb rendezvények eredményesebb és hatékonyabb lebonyolítása szempontjából elengedhetetlen lenne. Sajnálatos, hogy a megkérdezetteknek csak kis része (4,6%) tart fenn rendszeres kapcsolatot az önkormányzatokkal, nagy részüknek (81,4%) csak alkalmi kontaktja van, jelentős hányaduk pedig (12,9%) bevallottan nem keresi ezeket az összeköttetéseket.

A vizsgálatba bevont szervezeteknek csak igen kis része (2,7%) ápol a működési terület valamennyi települési önkormányzatával rendszeres kapcsolatot, 61,1%-uknál ez az együttműködés csak alkalmilag valósul meg. Nagyon nagy hányaduknak azonban nincs kapcsolata valamennyi – az eredményesebb feladatellátáshoz fontos – érintett települési önkormányzattal.

A szervezetek működése szempontjából, ahhoz, hogy valóban olyan rendezvényeket tudjanak szervezni, amelyek a helyi lakosság, főként a helyi cigányság munkaerőpiaci pozícióján ténylegesen képesek lennének javítani, releváns információkat tudjanak közvetíteni a problémás helyi közösségek, csoportok felé, fontos lenne rendszeres kapcsolatban lenni a különböző kamarákkal is. Vizsgálataink alapján elmondhatjuk, hogy ez az információforrás csak a szervezetek igen kis részének jutott eszébe, nem nagyon keresik a területi, regionális intézményrendszerek támogatását, segítségét. Az Ipari és Kereskedelmi Kamara kihelyezett (területi) tagozatával csak 1,8%-uknak van rendszeres kapcsolata, 3,7%-uk alkalmilag fordul hozzájuk. Jelentős többségük (92,6%) egyáltalán nem veszi igénybe ezt az információforrást.

Az Agrárkamara kihelyezett (területi) tagozatával a szervezetek 1,8%-a tart fenn rendszeres, 2,7%-uk alkalmi kapcsolatot. 94,4%-uk nem él e lehetőséggel.

Vizsgált szervezeteink 3,7% ápol rendszeres kapcsolatot a Kézműves Kamara kihelyezett (területi) tagozatával, 95,3%-uk egyáltalán nem fordul hozzájuk segítségért, információért.

A szervezetek eredményes feladatellátásához olyan állami intézményrendszerek bázisa is segítséget nyújthat, mint a Munkaügyi Központ szervezete. Pozitív, hogy a megkérdezettek nagy többsége felhasználja ezt a forrást és rendszeres kapcsolatban van a munkaügyi szervezettel (82,4%). 9,2%-uknál ez alkalmi együttműködésre korlátozódik, míg 8,3%-nak egyáltalán nincs kapcsolata velük, s ez még mindig magas arány.

Nehezen érthető, hogy miért rosszabbak a Munkaügyi központ területi kirendeltségére vonatkozó kapcsolatok statisztikái. Elvileg a munkaügyi szervezetnek ez a szintje közelebb van a helyi szervezetekhez, a helyi lakossághoz, ott jobban kell ismerjék a kistérség helyzetét, problémáit, a lehetséges megoldási lehetőségeket, relevánsabb információt tudnának adni a futó programokról. Mégis úgy tűnik, a szervezetek inkább a Munkaügyi központ megyei egységét tartják fontosabbnak a kapcsolatápolás terén, s 77,7%-uknál a területi kirendeltséggel való együttműködés csak alkalmi formában valósul meg, 9,2%-uknál pedig semmilyen módon. Csak 12,9%-uk veszi rendszeresen igénybe a területi kirendeltség segítségét. Ezen lehetne javítani.

Mint a helyi közösség szempontjából nagyon fontos felnövekvő nemzedék oktatását, nevelését végző intézményrendszer, a helyi általános iskolák is fontos szerepet kellenének, hogy betöltsenek e szervezetek kapcsolati rendszerében. Így tudnának e szervezetek beleszólni az iskolákban folyó oktatás-nevelés programjába, megszervezésébe, ilyen módon tudnák már az alapoknál befolyásolni a gyermekek majdani életésélyeit, lehetőségeit, így tudnák igényeiket, javaslataikat közvetíteni az oktatási intézmény felé.

Adataink alapján azonban arra következtetünk, ez a kapcsolatrendszer sem működik kellő hatékonysággal. A szervezeteknek csak igen kis része (9,2%) érzi úgy, rendszeres együttműködést kell fenntartaniuk a helyi iskolával, jelentős részük (81,3%) megelégszik az alkalmi kapcsolattartással. Magas az a 10,2%, akik viszont egyáltalán nem látnak bele az iskola programjába, működésébe.

A felnövekvő nemzedék szempontjából szintén meghatározó fontosságúak a körzet középfokú oktatási intézményei. Ebben a

vonatkozásban még rosszabb eredményeket kaptunk. A középiskolákkal csak a megkérdezettek 1,8%-a keresi a rendszeres kapcsolatokat, 78,5%-uknál ez csak alkalmilag valósul meg. Többen vannak viszont, akik nem ápolnak kapcsolatot ezzel az oktatási szinttel (a szervezetek 20,6%-a).

Bár azt mondják, a cigány fiatalok továbbtanulása terén még mindig meghatározó a szakképzés rendszere, a szakmaszerzés, egy nagyon fontos továbbtanulási irányt képviselnek a szakképző iskolák, mégis még rosszabb eredményeket kaptuk vizsgálatunk e területén, mint a középiskolák vonatkozásában. Ezzel az iskolatípussal, illetve annak képviselőivel a vizsgálatba bevont szervezetek 34,2%-a nem tart fenn kapcsolatot, 63,8%-uk csak alkalmilag. Mindössze 1,8%-nak van rendszeres információáramlása ezen oktatási-nevelési intézményekkel.

Az idősebb generációk munkaerőpiaci problémáinak kezelésében, de az oktatási rendszerből frissen kikerült pályakezdők esetében is hatékony segítség lehetne, ha a felnőttképző szervezetek kínálata, szolgáltatásai és információi eljutnának az érintett célcsoportokhoz. Adatainkból azonban egyértelműen látszik, hogy a helyi civil szféra, illetve a kisebbségi önkormányzatok sem akarják megkönnyíteni ezt az információáramlást. Nagy százalékban (65,4%) nem érintkeznek a felnőttképzés rendszerével, 30,8%-ban pedig alkalmi ez az együttműködés. Csak 4,7%-uk tart fenn rendszeres kapcsolatot az érintett szervezetekkel.

A többi (nem roma) civil

Milyen más, nem roma civil szervezetekkel (szövetség, alapítvány, társadalmi szervezet, önkormányzat stb.) hoztak létre és tartanak fenn rendszeres kapcsolatot, és működnek együtt szakképzés és állásügyekben? – hangzott a következő kérdés. A kérdésre nagyon kis számban válaszoltak a megkérdezettek. Nem jellemző, hogy kiterjedt kapcsolatrendszert építettek volna ki működési területükön. A kapott válaszok jelentős része is az előző kérdésben már felsorolt kapcsolatok ismételtetése volt.

Az értékelhető válaszok közül 2 A Baranya Megyei Vállalkozói Központra, 2 A Dél-Dunántúli Regionális Forrásközpontra, 1-1 válasz pedig a Pécsi Esélyek Házával, a MIOK Alapítvánnyal, 1 kistérségi társulással, illetve 1 helyi érdekeltségű alapítvánnyal fennálló kapcsolatra vonatkozott. Nem válaszolt: 103 esetben.

Majd rákérdeztünk, milyen más, roma civil szervezetekkel (szövetség, alapítvány, társadalmi szervezet, önkormányzat stb.) hoztak létre és tartanak fenn rendszeres kapcsolatot, és működnek együtt szakképzés és állásügyekben? A kérdésre a következő válaszok érkeztek: MCF: 5 eset, Lungo Drom: 6 eset, Khetanipe Egyesület: 8 eset, Gandhi Gimnázium: 24 eset, Kis Tigris Gimnázium: 10 eset, Collegium Martineum: 2 eset, Amrita Egyesület: 1 eset, Romaversitas: 1 eset, Etnikai Fórum: 1 eset, OCÖ: 1 eset, CKÖk Baranya Megyei Szövetsége: 1 eset, helyi érdekeltsgű egyesületekkel: 4 említés ugyanazon válaszadótól. Nem válaszolt, nem említett egyéb kapcsolatot: 87 válaszadó.

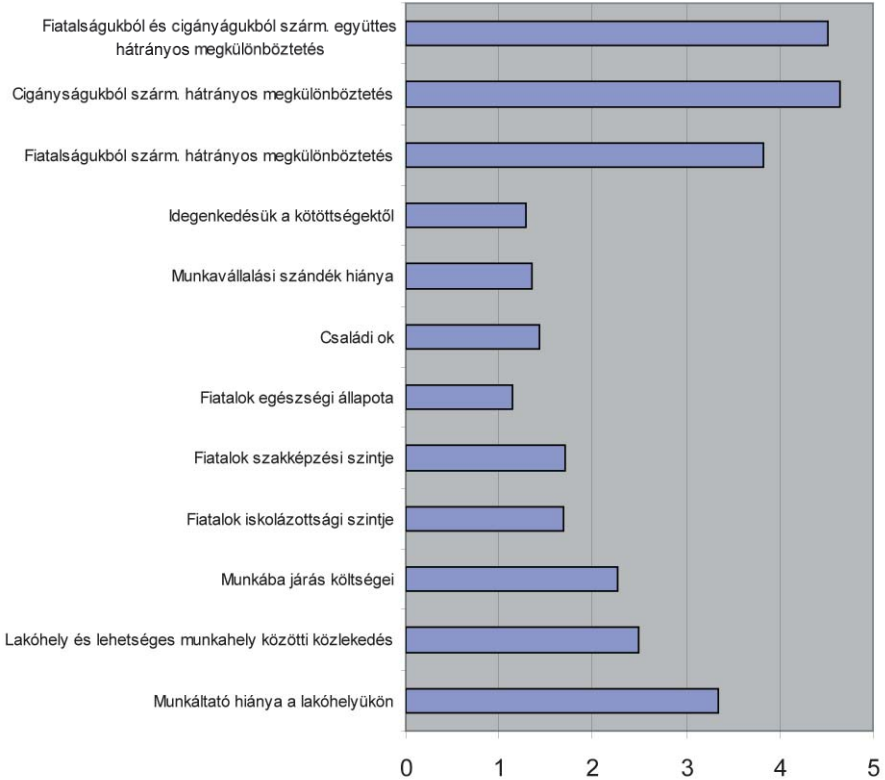
Cigány foglalkoztatás

A vizsgálat során rákérdeztünk a településeken élő **cigány származású munkavállalók jellemző foglalkoztatási formáira** is. Baranya megyében a cigány lakosság majdnem fele alkalmi munkából él, több, mint egynegyede közhasznú munkásként tevékenykedik, 13%-uk bevételei a hivatásos anyaságból származnak. Rendszeres kereső tevékenységből csak a munkaképes lakosság 10%-a szerez bevételt. Pécsett egyértelműen az alkalmi munka és a közhasznú munka a jellemző, s a többi település kategóriában sem tapasztalhatunk markáns eltérést ettől.

Kíváncsiak voltunk arra is, **milyen tényezőknek tulajdonítják/tulajdonították** 1999-ben e szervezetek **a pályakezdő cigány fiatalok munkához jutási, elhelyezkedési nehézségeit**. Az egyes tényezők fontosságát 1-5-ig terjedő skálán értékelve és az egyes település kategóriák adatait összegezve azt vehettük észre 1999-ben, hogy a legnagyobb problémának az (elsősorban cigány származásukból eredő) hátrányos megkülönböztetést, az iskolázottság-szakképzettség hiányát, illetve a munkahely hiányából, illetve a településtől távolabb található munkahelyek megközelíthetlenségéből eredő kérdéskört tartják. A munkahely megközelíthetősége nem csak a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt alakulhatnak ki, de lehetetlenné teszi az is, ha a munkavállaló nem tudja fedezni a munkabajárás költségeit sem.

21. ábra

A cigány fiatalok foglalkoztatását nehezítő tényezők súlya

A munkavállalást legkevésbé családi okok, illetve az egészségi állapot veszélyeztették annak idején. Pécssett maximálisnak ítélték a diszkriminációt, míg közel azonos mértékben a megye kisebb városaiban, községeiben közepesen erősnek tartották a problémát.

Értelemszerűen a munkabajlás költségei, továbbá a munkahelyek hiánya a kisebb települések lakosságát érintette hátrányosabban, s Pécssett okozza a legkevesebb problémát. A kisebb településekhez képest azonban a megyeszékhelyen nagyobb gondnak érezték a sikertelenség terén az elhelyezkedési szándék hiányát és a családi háttér rendezetlenségét. Mostani adatsorunkban e tényezők a következőképpen rangsorolódtak:

- A szervezetek a pályakezdő cigány fiatalok elhelyezkedési nehézségeinek okai között a lakóhely munkáltatóinak hiányát 3,35-ös átlagértékkel jellemezték. Nagy részük (62%) közepes erősségűnek értékelte ezt a problémát.
- A lakóhely és a vonzáskörzet lehetséges munkahelyei közötti közlekedési kapcsolatokat még kevésbé látták okként a helyi munkanélküliség szempontjából. Ez az ok 2,49-es átlagértéket kapott, a legjellemzőbb válaszok a kicsit jellemző (a válaszok 44,8%-a), valamint az általában jellemző (36,4%) voltak.
- A válaszokból úgy tűnik a potenciális munkahelyek megszerzését a közlekedés költségei sem akadályozzák túlságosan a megkérdezettek véleménye szerint. Ez az ok még alacsonyabb átlagértéket, csak 2,26-ot kapott. A legjellemzőbb válasz a kicsit jellemző volt (a válaszok 63,5%-ában).
- Érdekes, hogy a fiatalok iskolázottsági szintjét is kielégítőnek tartják a vizsgált szervezetek válaszadói. Legalábbis nem tekintik e pályakezdők elhelyezkedési nehézségeinek okai között fajsúlyosnak az iskolázatlanságot. Ez az ok még az előzőeknél is alacsonyabb pontszámot kapott, átlagosan 1,69-et. A megkérdezettek többsége egyáltalán nem tartja jellemzőnek, hogy az iskolázottság vezetne a munkanélküliséghez (61,1%), csak kis részük (6,5%) tartja ezt a jellemző oknak.
- Az előzőhöz hasonlóan a szakképzettségi szintjét sem tartják hiányosnak e fiataloknak. A válaszadók 60,2%-a szerint nem ez az ok vezet az álláskeresés kudarcaihoz. A kapott átlag: 1,71.
- Még kevésbé látják az álláskeresés problémái között meghatározónak a pályakezdők egészségi állapotát. Ez az ok 1,14-es átlaggal szerepel a megadott válaszok között, a szervezetek munkatársainak 92,6%-a egyáltalán nem tartja jellemzőnek, hogy a betegségek, a gyenge fizikum miatt ne kapnának munkát.

- A családi okokat – házassági kötöttségek, a meglévő gyermekek okozta kötöttségek, egyéb családi problémák – szintén nem teszik felelőssé a kialakult helyzetben. Ez az okcsoport 1,43-as átlagértéket kapott. A válaszadók 67,6%-a szerint ez nem jellemző.
- Alacsony átlagot kapott a munkavállalási szándék hiánya is: 1,35-öt. A szervezetek munkatársainak tapasztalata alapján e fiatalok igen is szeretnének dolgozni. 85,1%-ban a „nem jellemző” választ kaptuk erre a kérdésre.
- A munkaerőpiaci problémák között szokták nevesíteni azt is, hogy a cigány emberek egy része másfajta életvitelhez, életvezetési stílushoz szokott, idegenkedik a kötöttségektől, a szigorúan meghatározott munkarendtől, műszakos beosztástól. Ezért érdekelt bennünket az is, hogy látják ezen okozati rendszer súlyát a vizsgált szervezetek. Ők azonban igen alacsony értéket adtak ennek az oknak is, csak 1,29-et. 86,1%-uk szerint nem ez okozza a sikertelenséget.
- Kíváncsiak voltunk arra is, hogy látják magát a fiatal életkort a lehetséges okok között. Okozhatja-e ez (elsősorban a munkatapasztalat hiánya) azt, hogy nem kapnak megfelelő munkát vizsgált pályakezdőink. A szervezetek hangsúlyosabbnak ítélték ezt a problémát, 62,9%-uk szerint ez az átlagosnál jellemzőbb ok, 16,6% szerint nagyon jellemző. Átlagosan a fiatal életkor 3,83-as átlagot kapott az okok között.

Ismét csak az ismert sztereotípiákat, a cigány emberek etnikai alapú munkaerőpiaci diszkriminációjának tényét, vagy annak vélelmezését erősítik a kérdésre adott válaszok. Ez az ok kapta a legmagasabb pontszámokat, átlagosan 4,64-et. A megkérdezettek 11,1%-a szerint a munkaerőpiaci hátrányos megkülönböztetés az átlagosnál jellemzőbb, 77,7% mondja, hogy a legjellemzőbb oka az álláskeresés sikertelenségeinek.

Az előző két ok magas pontértékeiből következik, hogy a kérdésre – miszerint a fiatal életkor, illetve az etnikai hovatartozás együttesen mennyire játszik szerepet a kudarcokban – ismét magas pontátlagot kaptunk: 4,52-t. A válaszolók 65,7% állította, hogy együttesen ez a két ok a meghatározó. Ez problémákat vet fel, hiszen olyan tényezők – mint a munkáltatók hiánya, a közlekedés, a beutazás költségei –, amelyek elvileg változtatható koordináták, a vélemények szerint nem játszanak jelentős mértékben

szerepet a kialakult helyzetben. Ellenben olyan adottságok, amelyek nem befolyásolhatók – mint az életkor és a nemzetiségi hovatartozás – nagy szerepet játszanak az okok között. Ez a problémakezelés lehetőségét, hatékonyságát kérdőjelezi meg egy kissé.

Összegzés, javaslatok

Ha feltesszük a kérdést, mit tud tenni a kisebbségi önkormányzatok intézménye, valamint a civil szféra a pályakezdő cigány fiatalok munkához juttatásáért, két fontos tény körvonalazódik: **Pécsett, valamint a régió nagyobb városaiban a települések nagyobb létszámú cigány közösségéből eredően az érintett fiatalok elérése a nagyobb gond, de jobb kapcsolatokkal, jobban bejáratott mechanizmusokkal találkozhatunk a szervezés terén, szakképzettebb, tájékozottabb vezetők irányítják a szervezeteket. A kisebb településeken fordított a probléma, itt a vezetőket több információhoz kellene juttatni, szélesebb körű kapcsolatrendszerrel kell kiépíteniük. Erősségük viszont, hogy jobban ismerik a közösség tagjait, az egyes emberek problémáit, könnyebben el tudják érni az érintetteket.**

Fontosnak tartjuk, hogy a cigány származású pályakezdő fiatalokkal kapcsolatot tartó civil szervezetek és **kisebbségi önkormányzatok vezetői, munkatársai részére biztosítsuk az információk elérhetőségét** azzal kapcsolatban, milyen lehetőségekkel rendelkeznek, milyen eszközöket tudnak megragadni a településeiket élő cigányság helyzetének javítására, kikhez fordulhatnak problémáikkal, hogyan aktivizálhatnák, motiválhatnák hatékonyabban az érintetteket, hogyan tartsák intenzívebben a kapcsolatot egyrészt a lakossággal, másrészt a területen dolgozó állami szervekkel, hogyan tudnak jobban bekapcsolódni a szakképzésekbe, a településeken működő cigány kisebbségi iskolai programok munkájába. Erre a legmegfelelőbb eszköznek olyan **tanfolyamok, továbbképzések** tűnnek, amelyek tényleg hasznos tanácsokat, használható információkat tudnak átadni e szervezetek munkatársainak.

Az érdekvédelmi szektor csak akkor tud hatékonyan tevékenykedni a lakosságért, ha benne jól képzett szakemberek dolgoznak.

Fontos volna erősíteni a cigány szervezetek kapcsolatrendszerét egyfelől a településen élő cigány közösség irányába, másfelől a háttérintézmények (állami, önkormányzati ellátórendszerek, valamint egyéb a cigányság helyzetének javításával kapcsolatos szervezetek) felé.

Kérdőíves vizsgálataink szervezése, illetve lebonyolítása során azt tapasztaltuk, hogy sem a civil szervezetek képviselői, de még inkább a cigány kisebbségi önkormányzatok munkatársai nem tanúsítottak nagy készséget egy ilyen jellegű tudományos kutatásban való együttműködésre. Nem érezték magukat kellően motiválva. Míg korábbi kutatásunknál jól működött az a kutatási módszer, hogy e munkatársakkal vettük fel első körben a kapcsolatot, s őket kértük meg olyan kérdőíves alkalmak megszervezésére, ahova ők hívták meg a vonzáskörzetükben általuk ismert pályakezdő fiatalokat, így módon sokkal személyesebbé, barátságosabbá és együttműködőbbé téve ezeket a kérdőíves felméréseket, ezúttal nehézkesen működött ez a módszer. Nem mutattak együttműködő-készséget, idegenkedve, gyanakodva fogadták közeledésünket, néhány hasonló találkozót sikerült csak lebonyolítanunk a vizsgálat próbaszakaszában, de ezen találkozókön is azt tapasztaltuk, hogy a meghívottak jelentős hányada valójában nem tartozott bele az általunk megcélzott vizsgálati csoportba. Ezért a későbbiekben módszert kellett változtatnunk, s kis kutatócsoportokat szerveztünk hallgatóinkból, akik személyes ismeretségi rendszerük segítségével vonták be a vizsgálatba a megkérdezni kívánt fiatalokat.

Megdöbbenő volt a szervezetek munkatársainak ez az ellenállása, gyakran felmerült az anyagi ellenszolgáltatás kérdése is, amit az általuk megfogalmazott nagyságrendben e pályázat terhére nem tudtunk felvállalni.

Hasznosnak tartanánk, ha sikerülne olyan kutatási projektekre pályázati lehetőséget teremteni, ahol e szervezetek hatékonyabban be tudnának kapcsolódni a tudományos tevékenységbe. Olyan kutatási pályázatokra gondolunk, ahol konzorciális partnerségben együtt kéne működni tudományos kutatóbázisnak, cigány szervezetnek, állami intézményrendszereknek. E projekteken már a programelőkészítés fázisába be kéne vonni a szervezeteket, valamint a lebonyolítás során sem pusztán interjúalanyként vennének részt. Ezáltal jobban belelátnának a tudományos kutatás módszereibe, céljába, csökkenne bizalmatlanságuk, motiváltabbak lennének nem csak erkölcsileg, de anyagilag is. S nem utolsósorban segítene e rendszer erősíteni a hiányolt kapcsolati hálót is.

Olyan projekteket kéne megalkotni, ahol a szervezetek segítségével találkozókat kellene szervezni a helyi cigány közösség számára, ahol előadások és kötetlenebb beszélgetések során érintkezésbe kerülhetnének az ellátórendszerek, állami háttérintézmények alkalmazottaival, megismerkedhetnének tevékenységükkel, az általuk kínált lehetőségekkel. Találkozókat kéne szervezni hasonló módon a foglalkoztatói szektor képviselőivel, vállalkozókkal, vállalatvezetőkkel. E beszélgetések során a cigány emberek problémáit elemezve, a munkáltatók attitűdjeit, elvárásait jobban megismerve oldódna a munkáltató szektor illetve a cigány munkavállalók közötti bizalmatlanság, előítéletrendszer, amely úgy tűnik mindkét irányba működik és nehezíti az eredményes álláskeresést.

Olyan programokat kellene kidolgozni, ahol a helyi szervezetek együtt működhetnének a munkaügyi központok, kamarák, oktatási-nevelési intézmények, egyéb szervezetek képviselőivel, s helyi cigányság, a helyben élő pályakezdő fiatalok bevonásával dolgoznának ki konkrét projektötleteket, programterveket. Az előkészítő munka során megismernék a fiatalok konkrét problémáit, nehézségeik helyi jellegzetességeit, valós elvárásaikat, igényeiket, illetve azok megismernék reális lehetőségeiket, alternatíváikat. Talán hasonló programok elindításakor eredményesebben működő és hatékonyabb kimenetet biztosító projektek jöhetnének létre. Ehhez ismét csak a megfelelő pályázati rendszert kell megalapozni.

Végsősoron mindegyik javasolt projekt a hiányolt kapcsolatrendszer erősítésével tud beavatkozni a vizsgált szervezetek működésének most diagnosztizált akadozásába, alacsony fokú hatékonyságába.

Összefoglalás

1. A foglalkoztatási törvény bevezetésének idején Baranya megyében már korábban kirajzolódó tendenciák halmozottan érvényesültek a bányászat, a könnyű- és az építőipar vonatkozásában is. A bányászat sorsát energiapolitikai intézkedések pecsételték meg, a könnyűiparét alapvetően a keleti piacok összeomlása, az építőiparét a beruházások radikális csökkenése. A megye munkaerő-kereslet és -kínálat viszonyának területi különbségei erősödtek. Kialakult egy D–NY-i zóna, hátrányos térségi jellemzőkkel, és egy É–K-i depressziós övezet Pécs–Komló tengellyel. Elmozdulás a holtpontról a 90-es évek második felében mutatkozott a gazdálkodó szervezetek számának növekedésében és az állásajánlatok emelkedésében.

A munkapiaci folyamatok kedvező alakulásáról azonban nem beszélhetünk. A munkanélküliek száma emelkedik különösen Siklós, Szigetvár, hagyományosan Sellye, és újabban Mohács térségében. Struktúrájukat tekintve a tartósan munkanélküliek száma közelíti a 45%-ot. Elhelyezkedésükkel kapcsolatosan nem lehet nagy reményeket táplálni, mert számuk éppen a siklói és komlói kistérségben gyarapodik jelentősen, ahol a munkaerő-felvétel a legalacsonyabb. A legnagyobb problémát az életkoruk (40 év felettiek) jelenti, mivel alacsony iskolázottságuk folytán nem képesek új, piacképes ismereteket szerezni. A rendszerváltozást követően hirtelen ugrott meg a munkanélküliségi ráta. Magyarországon egészen 13%-ig szökkent fel, mely már akkor is megrendítő volt. Most szintén 13%-os munkanélküliséggel küzd Baranya megye, azzal a lényeges különbséggel, hogy akkoriban nagyobb volt a foglalkoztatási szempontból aktívák száma, mint az inaktívaké.

A megyében az országos átlagot meghaladja a cigány lakosság száma és aránya: húsz éve 25% körüli volt a városokban élő romák aránya, mára viszont a városok száma 7-ről 12-re növekedett, a városi rangra emelkedett települések között szerepel Sellye és Sásd is. Sellye vonzáskörzetben vannak olyan községek, melyek lakóinak többségét a roma népesség képezi (pl. Gilvánfa). A cigányság 75%-a lakott a megye községeiben. A városi cigányság a gazdasági szerkezetváltás előtt főként alacsony szintű ipari tevékenységben talált magának tartós munkavégzési lehetőséget. Számukra tragédia volt a bányák bezárása – a magasan fizetett, de alacsonyan kvalifikált munkaerőt igénylő bányásztelepüléseken a munkanélküliség kezelése új technikákat kívánt a gettósodási, slumosodási folyamat elkerülésére.

2. A városi gettósodás jelenség mellett a faluban élő közösségek is védtelenné váltak. A szövetkezeti törvény hozta földtulajdonviszony változása nem hordozott előnyt a cigányok számára. Ugyanez elmondható a privatizációról is – az új tulajdonosok között cigányok nem jelentek meg.

A megyében a regisztrált munkanélküliek közel 10%-a a cigánysághoz tartozó állástalan, ami megközelítőleg 2 000 főt jelent az átlagos havi záró létszámok alapján. A regisztrált munkanélküliek legnagyobb számban Siklós körzetében szerepelnek a regiszterben, ezt Komló térsége követi és csak harmadik a sorban a pécsi körzet.

A 2001-es népszámlálás adatain összehasonlítottuk a megyekistérségei 15-61 éves lakosainak iskolai végzettségük alapján képzett csoportjait a roma lakosok hasonló csoportjaival abból a célból, hogy megvizsgáljuk, milyen különbségek vannak a munkanélküliségi és a foglalkoztatási adatokban: az eltérést jelző arányszámot diszkriminációs indexnek neveztük. E szerint a cigányokat a nem cigányokhoz képest két-háromszor nagyobb arányban sújtja a munkanélküliség, és kevesebb közöttük a foglalkoztatott, mint a hasonló iskolázottságú nem roma lakosságot. Csak az érettségizett és diplomás csoportban szűnik meg a diszkrimináció!!

A mintában szereplők a cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát a következőképpen értékelték. Nyolc évvel ezelőtt: 11% foglalkoztatott szívesen cigányokat, 21%-uk gyakran vesz fel romákat, azonban vannak fenntartásaik megbízhatóságukkal kapcsolatban, míg 28% fenntartásai miatt csak alkalmanként. Ma 15% foglalkoztat szívesen romákat, 27% fenntartásokkal ugyan, de gyakran. A válaszolók 15% nem foglalkoztat cigányokat – indokaikat nem ismerjük –, míg a maradék 43% vegyes tapasztalatok birtokában alkalmanként (alkalmi és időnyomkasként is!), illetve néha. Láthatjuk, hogy az elmúlt évek alatt jelentős változás – javulás! – regisztrálható a munkaadók válaszaiban.

Ehhez bizonyára köze van annak, hogy kormányrendelet született a romák társadalmi felemelkedését segítő, a kormány meghatározta a tárcák feladatait is a cél elérése érdekében. A tárcák, köztük a munkaügyi is, kiemelten kezelte a romákkal kapcsolatos feladatait. A cigány, roma népesség munkanélküliségének fő okát a 90-es években is az alacsony iskolázottságban keresték, s a kutatások szerint ma is ezzel van főként összefüggésben. Ez a tényező azonban nem ad magyarázatot a megye egészére jellemző magas munkanélküliségi rátára – ez a térség gazdaságának állapotával van mindenekelőtt összefüggésben.

A munkaadók legnagyobb része jól megtanulta a „leckét”: még véletlenül sem hivatkoznak cigány sztereotípiákra, rendszeresen hangoztatják, hogy számukra közömbös a munkavállaló etnikuma, egyetlen szempont vezérli őket: a leendő dolgozó képzettsége, alkalmassága a feladat elvégzésére.

Az alkalmasság külső kritériuma a képzettséget igazoló okirat megléte. A munkaadók abban a tekintetben is „mintaszerűen” válaszolnak, hogy a cigányság alacsony iskolázottságára, hiányzó szakképzettségére hivatkoznak, mint annak akadályára, hogy roma személyeket alkalmazzanak. „Mintaszerűnek” azért mondhatjuk, mert tükröződik benne a tudományos igazságok közhellyé egyszerűsödött formája, a politikailag korrekt beszéd egyszerű kibúvót kínál a diszkrimináció vádjá alól: a cigányság jelentős hányadának alacsony iskolázottságát az egyénre vonatkoztatja és terheli – függetlenül az illető sajátosságaitól, egyenes következményeként az illető etnikumának.

A cigány munkavállalók számára szinte kizárólag a fizikai munkát, a segéd- és betanított munkát látják adekvátnak. Ezért van az, hogy az alkalmasság legfőbb személyes kritériumának – a képzettséget igazoló dokumentumokon kívül – a jó fizikai erőnlétet, ezzel összefüggésben a fiatal kort látják. Az ilyen munkakörök ellátásához természetesen nem szükségesek a referenciák, illetve amennyiben mégis, az előző munkahelytől származó. Ennek elsősorban az a funkciója, hogy bizonyítsa, az illetőnek van már munkatapasztalata. A kérdezettek között egyetlen volt, aki vezetői pozícióban is el tudott volna képzelni cigány embert, erről az egyről is kiderült, hogy csak viccelt. Szellemi munkakörökben legfeljebb az adminisztrációban végzett hivatali munka jön számításba.

A romák megítélése alapvetően nem változott, sem általánosságban – ma is idegeneknek tekintik őket –, sem a munkáltató attitűdöket tekintve. Bármilyen intézkedés születik is, a roma munkavállalókat, a roma származásúakat segítő, mindaddig nem lesznek eredményesek, amíg a többségi társadalom tagjainak szemlélete, gondolkodásmódja nem változik, ameddig a gazdaság felvevőképessége annyira korlátos, mint napjaink Baranya megyéjében.

Nem kétséges, hogy a meglévő és mélyen gyökerező előítéletek csökkentésére a jövőben is erőfeszítéseket kell tenni. Egyik legfeltűnőbb jelenség a cigányság homogén tömegként való elképzelése, olyan embercsoportként, amelyet néhány negatívum jellemez csupán: alacsony

iskolázottság, hiányzó szakképzettség, a megbízhatatlan munkavégzés. Úgy véljük, hogy csak a személyes találkozások sora bonthatja le ezeket az előítéleteket.

A hatékony képzési-továbbképzési, munkapiaci bekapcsolódást segítő projekt szükséges elemének tűnik a személyes kontaktusok szervezése potenciális munkaadó és potenciális munkavállaló között. A mediátorok segítségével szervezett találkozások segítenek lebontani az előítéleteket mindkét oldalon, csökkenteni az ismeretlentől való szorongást, kibontani az egyes cigány személyek egyéni arculatát az általánosított tömegből.

- A 1021/2004 (III.18) Kormányhatározat teljesítéséről, annak hatékonyságáról komplex értékelést kellene készíteni; a Kormányhatározat teljesítése alapján kerüljenek újra megfogalmazásra a tárcák feladatai.
- Kapjanak lehetőséget és feladatokat is – a hozzájuk rendelt kondíciókkal – a civil szervezetek, önkormányzatok, cigány kisebbségi önkormányzatok. Szolgáltatásvásárlás keretében legyen lehetősége a szociális partnereknek munkaerőpiaci szolgáltató iroda működtetésére, melyben roma származású magasabban képzett segítők is szerepet kaphatnak (munkát).
- Az OKM, az OFA és az Országos Közoktatási Intézet Integrációs Fejlesztési Központjának közös programját, a „Foglalkoztatásba ágyazott képzést”, tovább kellene fejleszteni úgy, hogy az érettségiig és a szakmaig eljutott roma munkavállalóknak egy ösztöndíj – és foglalkoztatási programot lehetne indítani, aminek keretében diplomához is juthatnának (pl. a szociális munkás főiskolai képzés keretében, de lehetnének óvónők, tanítónők stb.).
- A munkaerőpiaci szolgáltatás megvalósítható projektfinanszírozás keretében is.
- A szociálökonomiai menedzserek képzését fel kellene frissíteni – volt erre kialakult gyakorlat tíz évvel ezelőtt –, s az így megszerzett ismereteket szociálökonomiai projektek keretében lehetne eredményesen kamatoztatni. A szociálpedagógiai gondoskodás és az elsődleges munkaerőpiacon történő elhelyezkedés segítése a szociálökonomiai projektek meghatározó törekvései közé tartoznak. Emellett maximális segítséget kapnak a résztvevők a szakmai képzés, átképzés terén.

3. A megye pályakezdő cigány, roma fiataljai egyes szempontokból hasonlóak, más szempontokból nem felelnek meg a cigányságról alkotott összképnek. Többségük a megye falvaiban él, ami közismerten, és adatainkból is kiolvashatóan hátrányos helyzetet teremt, hiszen az életkörülmények rosszabb minőségével, az infrastruktúra, az iskolák, a munkahelyek rosszabb elérhetőségével jár együtt. A fiatalok jelentős hányadának (több mint negyedének) van már gyermeke, sokaknak egynél több is, ami további terhet ró rájuk, a családjukra.

Amely tekintetben nem felelnek meg a cigányság szociológiai leírásának, az a viszonylag magas iskolázottság. Bár nem tartjuk elképzelhetetlennek a „mintavételi hibát”, hogy esetenként inkább a magasabb iskolai végzettségű fiatalokkal sikerült a kérdőívet felvennünk, a tendencia megfelel a szociológiai kutatások eredményeinek. Ma már a megfelelő korú roma fiatalok között közel teljes körű az általános iskola elvégzése, ez a jól ismert megállapítás köszön vissza a kilencvenes évek elejétől végzett nagy mintás cigánykutatásokban. Úgy véljük azonban, hogy ebből a társadalmpolitika sok területén nem sikerült a megfelelő gyakorlati konzekvenciákat levonni.

A fiatalok nemcsak azért vannak hátrányos helyzetben a munkaerőpiacon, mert többségük lakóhelye a várostól távol fekvő – legalábbis közlekedési értelemben távol fekvő – község, aprófalu. Változatlanul magukra vannak utalva, amikor a munkaerőpiacon tájékozódnának: a család, a rokonság a domináns információs forrás. A munkaügyi szervezeteknek főleg a tanfolyamok indításában van szerepük, de a tanfolyamon szerzett képesítést nem sokan tudják a munkaerőpiacon hasznosítani. A civil szférát, a kisebbségi önkormányzatokat gyakorlatilag nem veszik igénybe az álláskeresés során. Azt is meg kell jegyezni, hogy ódzkodnak a regisztrációtól, igaz, hogy annak előnyeivel, a kedvezményekkel sem igazán vannak tisztában.

Általánosságban azt állapítottuk meg, hogy a cigány fiatalok 2006-ban iskolázottabbak ugyan, mint voltak a hét évvel korábbi pályakezdők, azonban az iskolázottság nem igazán hasznosul sem a munkaerőpiacon, sem a civil kompetenciák olyan területén, mint az informáltság, az információk megszerzésének, a kapcsolatok kiépítésének a gyakorlata. Az egykori iskola- és szakmaválasztásukat a bizonytalanság jellemezte. Nagyobb magabiztosságról árulkodnak azok a tervek, amelyek a középtávra irányulnak: a legtöbben tanulni szeretnének, ráadásul elsősorban a formális iskolarendszerben.

A válaszok elemzésében egyik döntő szempontként alkalmazott nemek szerinti vizsgálat azt a némileg meglepő eredményt hozta, hogy a két nem között nincsenek nagyon lényeges különbségek. Ez azért fontos, mert a cigány, roma közösséggel kapcsolatos sztereotípiák között előkelő helyet foglal el annak megállapítása, hogy a nők ebben a közösségben – nemcsak hagyományosan – a családba, a háztartásba szorulnak vissza. Az általunk vizsgált roma fiatalokra ez nem érvényes: a lányok éppúgy és annyira tanultak, akarnak tanulni, dolgozni, mint a fiúk. Ezzel a megváltozott magatartással a jövőben és a számukra tervezett projektekben is számolnunk kell.

A válaszolók nagy része úgy érzi, etnikai hovatartozása befolyásoló tényező a munkavállalás során, esélyeiket csökkenti a cigány, roma közösséghez való tartozásuk. Ugyanakkor azt is látják, hogy – bár helyzetüket különösen nehezíti –, de a munkahelyek általános hiánya nemcsak őket sújtja. Összehasonlító kutatások hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy a külföldi munkavállalás vonzereje mennyiben e fiatalok jellemzője, mennyiben általános vagy általánosítható jelenség. Mindenesre igen magasnak tartjuk a fiatalok körében azoknak az arányát (a válaszolók háromnegyede), akik munkalehetőségért külföldre is mennének. Kiváltképpen elgondolkodtató ez az arány abban a megyében, amelyből roma családok oly hirtelen mentek el a távoli Svédországba a munka, a jobb élet reményében.

4. A fentiekből következően a fiatalok munkaerőpiaci integrációjára irányuló aktív eszközöknek el kell térniük az idősebb korcsoportok számára szervezett projektektől. Azaz a fiatal korcsoportot úgy lehet elérni, ha a projekt viszonylag magas – a magyar átlagtól lényegében nem elmaradó – iskolázottsági színvonalukra, és ehhez illeszkedő motivációikhoz igazodik. Tehát **tévútra vezet**, ha a „hátrányos helyzetű és roma fiatalok” fordulattal a cigány fiatalokat a deviáns kortárs csoportok közé soroljuk, és akként közelítjük meg. (Természetesen szem előtt tartva, hogy közöttük is léteznek, sőt felülreprezentáltak a halmozottan hátrányos helyzetű, devianciákba csúszó fiatalok csoportjai.) Ugyanakkor jól látható – ezt különösen a népszámlálási statisztikákból gyűjtött és elemzett adatok mutatják, és kérdőíves vizsgálataink közül legkevésbé maguk a fiatalok panaszkodnak ezért –, hogy létezik munkaerőpiaci diszkrimináció, jóllehet valószínűnek tartjuk, hogy ennek egyre kevésbé durva és jól látható, inkább rejtettebb formáival élnek a munkaadók.

Munkanélküliségük alapvetően visszavezethető a megye szomorú munkapiaci helyzetére, az aprófalvas településszerkezethez társuló gyenge közlekedési, ellátási feltételekre. Ami még ehhez hozzájárul, és helyzetüket rontja, származásuk és az ebből eredő hátrányaik: alapvetően az információhiányra, a megfelelő szociális kapcsolatok hiányára gondolunk, két, egymás hatását fokozó hiánytényezőre. Ez annyiban van kapcsolatban az érintettek származásával, amennyiben a munkapiacra való bekapcsolódáshoz is javasolható kapcsolati háló inkább csak a náluk is marginálisabb helyzetű családtagjait fonja be. Javasoljuk olyan projektek kidolgozását, amelyek ezeket a feltételeket javítják.

Kutatásunk e vonulatának tapasztalatai alapján olyan projektekre gondolunk, amelyek szisztematikusan összekapcsolják e roma fiatalokat magasabb képzettségi-iskolázási szintet elért társaikkal. A Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszéke lehetne koordinátora a kapcsolatrendszernek

- a megye középfokú iskolái, illetve ezeken keresztül általános iskolái között,
- az oktatással és szakképzéssel foglalkozó civil szervezetek és a községben élő roma fiatalok között,
- a munkaügyi kirendeltségek, képzési központ és a fiatalok csoportjai között.

A tevékenység közvetlen célja a kapcsolatépítésen át az információk nyújtása, speciális képzési és szakképzési igények kielégítése lehet, távlatosabb célja a roma fiatalok – közöttük is főként a falvakban élők – bekapcsolása a társadalom fő áramlataiba. Hasonló projektet már sikeresen megvalósítottunk a PHARE program támogatásával, 2000-ben, amelyben az OFA támogatásával 1999-ben folyt kutatásunk eredményeit és tapasztalatait is hasznosítani tudtuk. Az együttműködésünkkel dolgozó civil szervezetek (különösen az igen sikeres Khetanipe) is ennek a programnak a tapasztalataira épít, amikor szerteágazó tevékenységét a romológia szakos hallgatókra – mint szociális aktorokra és mediátorokra – építi. Egy később kidolgozandó projekt nagy mértékben támaszkodhatna ezekre a tapasztalatokra.

Kutatásunk még egy eredményét emeljük ki, mint olyat, amelyet támogatási programok kidolgozásánál szem előtt kell tartani. A kontaktusok hiánya egyfelől nehezíti a cigány fiatalok tájékozódását a munkaerőpiacon, másfelől gátolja a munkaadókat abban, hogy rasszista előítéletektől mentesen, valóban elfogulatlanul válasszák ki munkatársaikat. Olyan

programok lehetnek valóban sikeresek – legyenek ezek akár iskolai, akár munkaerőpiaci projektek –, amelyek összehozzák a munkaadót és a munkavállalót, azaz lehetőséget adnak a személyes találkozásra, egyeztetésre, egymás igényeinek és adottságainak megismerésére.

5. Kérdőíves vizsgálataink szervezése, illetve lebonyolítása során azt tapasztaltuk, hogy sem a civil szervezetek képviselői, de még inkább a cigány kisebbségi önkormányzatok munkatársai nem tanúsítottak nagy készséget egy ilyen jellegű tudományos kutatásban való együttműködésre. Nem érezték magukat kellően motiválva. Míg korábbi kutatásunknál jól működött az a kutatási módszer, hogy e munkatársakkal vettük fel első körben a kapcsolatot, s őket kértük meg olyan kérdőíves alkalmak megszervezésére, ahova ők hívták meg a vonzáskörzetükben általuk ismert pályakezdő fiatalokat, így módon sokkal személyesebbé, barátságosabbá és együttműködőbbé téve ezeket a kérdőíves felméréseket, ezúttal nehézkesen működött ez a módszer. Nem mutattak együttműködő készséget, idegenkedve, gyanakodva fogadták közeledésünket, néhány hasonló találkozót sikerült csak lebonyolítanunk a vizsgálat próba szakaszában, de ezen találkozókon is azt tapasztaltuk, hogy a meghívottak jelentős hányada valójában nem tartozott bele az általunk megcélzott vizsgálati csoportba. Ezért a későbbiekben módszert kellett változtatnunk, s kis kutatócsoportokat szerveztünk hallgatóinkból, akik személyes ismeretségi rendszerük segítségével vonták be a vizsgálatba a megkérdezni kívánt fiatalokat.

Megdöbbenő volt a szervezetek munkatársainak ez az ellenállása, gyakran felmerült az anyagi ellenszolgáltatás kérdése is, amit az általuk megfogalmazott nagyságrendben e pályázat terhére nem tudtunk felvállalni. A kérdezett fiatalok alig számolnak szervezeteik segítségével, maguk a szervezetek is rendkívül csekély lehetőségeikre panaszkodtak. A vezetők többsége látta a problémát, de a segítséghez hiányoztak az eszközeik: nem volt elég információjuk, nem tudtak pályázni, maguk is munkanélküliek voltak, stb. Kulcsszerepet a munkaügyi központnak és kirendeltségeinek tulajdonítottak, és a közhasznú foglalkoztatásban voltak érdekeltek.

Az a jelentősnek látszó támogatás, amelyet különböző állami és magán források cigány szervezeteknek foglalkoztatási programokra juttattak, „terepről” nézve bizony gyakorlatilag láthatatlan, és feltehetően hatásuk is csekély volt. A civil szféra szervezetei között alig volt, amely szerepet játszott volna a foglalkoztatásban, többségük szűk területen működik, elsősorban a kultúra ápolása, az iskolai tanulás segítése és hasonló célokkal.

Több mint 90%-uknak nincs olyan alkalmazottja, aki főállásban foglalkozna a szervezet ügyvitelével. Fontos volna megteremteni a civil szféra, illetve a kisebbségi önkormányzatoknak azt a lehetőséget, hogy legalább egy alkalmazottnak a bérét ki tudják gazdálkodni, mert e nélkül nehézkesé válik az ügyintézés, nem tartható fenn megfelelő ügyfélfogadási rend, akadozóvá válhat a kapcsolattartás azokkal az ügyfelekkel, akiknek az érdekében kellene e szervezeteknek tevékenykedniük. E célból nem az anyagi támogatásra gondolunk, de képezni kéne e szervezetek munkatársait, hogy képesek legyenek a pályázati rendszerek segítségével előteremteni a megfelelő anyagi bázist nem csak alkalmazottaik bérére, de a normális működés fedezetének az előteremtésére, programok szervezésére, hatékonyabb kapcsolattartásra, stb.

Nagyon sok új civil szervezet jön létre évről évre, illetve a korábban alakultak egy jelentős része megszűnik, vagy elhal. Ugyanez érvényes természetesen a cigány kisebbségi önkormányzatokra. Nagyon fontos volna, ha ezek a civil szervezetek, de a kisebbségi önkormányzatok munkatársai is hatékonyabb segítséget kapnának, hogy felvállalt céljaikat valóban hatékonyan, a polgárok érdekében tudják ellátni, és ne legyen ekkora fluktuáció a szervezetek terén abból eredően, hogy nem tudják anyagilag fenntartani magukat, nincs meg a szakmai tapasztalatuk, hogyan kommunikáljanak az emberekkel, hogyan tudják el is adni az általuk kínált szolgáltatásokat, lehetőségeket. Ezek hiányában sajnos elszigetelődnek a szervezetek, egy ideig még vegetálnak, sokuk csak papíron létezik, aztán meg is szűnnek új, tapasztalatokkal megint csak nem rendelkező formációknak adva át a terepet.

A vizsgált szervezetek 47,6%-a már szervezett olyan programot, amely a területükön élő pályakezdő cigány fiatalok elhelyezkedési esélyeinek javítására irányult. A programok eredményességét tekintve azonban kétségesek az adatok. A visszacsatolás, visszajelzés, kontroll mechanizmusait kéne erősíteni. Nem csak megszervezni kellene e rendezvényeket, de oda kell figyelni az utókövetésre is.

Vizsgálataink alapján elkeserítő munkanélküliségi kép rajzolódik ki a megyében. Az átlagosnak ítélt munkanélküliségi ráta a szervezetek meglátása alapján 46,97%-os. A vonzáskörzetben élő munkaképes cigány lakosság körében 52,36%-os munkanélküliségi rátáról számoltak be. A szervezetek a munkaképes korú cigány pályakezdő fiatalok munkanélküliségének mértékéről pedig kedvezőbb képet rajzoltak. 63,88%-uk szerint az érintett csoport munkanélküliségi adatai 10% alatt

maradnak a vonzáskörzetükben. Ezek az adatok a vizsgált népességünk szempontjából előnyösek, azt tükrözik, hogy a fiatalabb generáció a cigány népességben belül is előnyösebb helyzetben van a munkaerőpiacon. Valószínűleg ez a már kedvezőbb iskolázottsági mutatóiknak is köszönhető, valamint annak, hogy a fiatalabbak mobilisabbak, könnyebben vállalják a vonzáscentrumok munkáltatóihoz történő beutazást, valószínűleg családi kötelekük sem kötik meg annyira a mozgásterüket, mint többgyermekes, házas, idősebb korú társaikét. A munkáltatók is könnyebbek képezhetőnek, betaníthatóbbnak tartják a fiatal korosztályt, jobb a fizikai, egészségi állapotuk, s nem utolsó szempont az sem, hogy alacsonyabb bért kell fizetni egy pályakezdőnek, mint a munkában már több évtizedet leszolgált társának.

A cigány és nem cigány munkavállalók munkaerőpiaci esélyeinek különbségeiről jellemzően azokat a sztereotípiákat gondolják, amelyeket a köznyelv, a média, a tudományos szakirodalom meg szokott fogalmazni a cigány származású munkaerő elhelyezkedési nehézségeire vonatkozóan. A munkaadók diszkriminatív magatartásáról szóló megállapítások mellett azonban hangsúlyosan jelentek meg pozitív vélemények is, amelyek egyrészt napjainkra az esélyegyenlőtlenség mérséklődését rögzítették. Az okok között egyrészt pozitívumként jelennek meg a diszkrimináció ellenes törvények szerepe, az előítéletek mérséklődése, a szabadabb közgondolkodás a cigányságról. Negatívumként a két csoport helyzetének kiegyenlítődésekben a gazdasági helyzetből, a munkanélküliség növekedéséből eredő ténytet említik, hogy minden munkavállalónak egyformán nehéz a helyzete, nehezen jutnak munkához. Ez a vélemény elsősorban azon kistelepülések válaszdóira jellemző, ahol a környéken nincsenek munkáltatók, a rossz közlekedési kapcsolatok miatt pedig nehéz elérni a vonzásközpontok foglalkoztatóit. Másrészt a vélemények szerint mára a munkáltatók egy része – s itt elsősorban a kisvállalkozókat említik – fél attól, hogy rásütik a kirekesztés tényét, a cigány munkavállalók hátrányos megkülönböztetését, ezért inkább két azonos szakképzettséggel, tapasztalattal rendelkező pályakezdő esetén a cigány származását választják.

A vonzáskörzetben élő cigány származású pályakezdők alkalmi munkalehetőségeire irányuló válaszok a következő megállapításokat hozták: Az értékelhető válaszoknál látszik, hogy a mezőgazdasági munkák sokkal kisebb szerepet kapnak a pályakezdők foglalkoztatásban. Itt is tulajdonképpen csak a napszámnak van valamiféle bevételszerző jelentősége.

Valószínű, a mezőgazdasági munkák már nem túl vonzóak a fiataloknak, inkább tovább tanulnának, vagy ha ez nem is sikerül elhelyezkednének az ipari, szolgáltató munkapiaci ágazatokban, de még a munkanélküliséget is inkább választják, mint az alkalmi agrár tevékenységeket. A pályakezdők legnagyobb részénél az ipari foglalkoztatást, ezen belül is a betanított munkákat nevezték meg. Érthető ez, hiszen életkorukból adódóan könnyen betaníthatók különféle munkafázisok, a foglalkoztatók is szívesebben vesznek fel fiatalot ilyen munkakörbe, nem csak a rugalmasabb gondolkodás, könnyebb alkalmazkodó képesség miatt, de azért is, mert kisebb bért kell egy pályakezdőnek kifizetni.

A közhasznú munkák hátrább szorultak a pályakezdő cigány fiatalokat foglalkoztató ágazatok rangsorában. Nagyobb számban kaptak viszont említést korszerű, divatos, elsősorban a fiatalabb munkaerőt igénybevevő tevékenységek, mint a különféle reklámanyagok terjesztése, telesales munkák, bébiszitterkedés, kérdőíves felmérésekben való részvétel, általában a szolgáltatások körébe tartozó munkák. Ezek külön-külön ugyan nem kaptak jelentős számú említést, de összességében jelzik a tendenciát, hogy azért ma már a pályakezdő cigány fiatal sem kell feltétlenül a „klasszikusnak mondott” foglalkoztatási területekhez – a nehéz fizikai munkákhoz ragaszkodjon. Talán valamiféle gondolkodásbeli átalakulás tendenciáját is jelzik a válaszok. Érdekes ugyanakkor, hogy a klasszikus cigány mesterségek (kosárkötés, vesszőfonás, teknővájás, kereskedés különféle formái, stb.) egyikét sem említették sem az idősebb cigány nemzedék, sem a fiatalok foglalkozásai körében.

Az eddig elemzett elkeserítő kép ellenére sem mutatnak túl nagy népességmozgást migrációs vizsgálataink sem a korábbi, sem a megismételt kutatás elemzése során sem. Feltételezhetően ez a jól ismert „zsákutca” jelensége, a halmozottan hátrányos helyzetű kistelepülések lakossága anyagi helyzete miatt sem tud mobilizálódni, nem tud lépni a fejlettebb települések irányába, s ez visszahat, tartósítja a munkanélküliséget.

A fiatalok munkaerőpiaci kudarcainak okait vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a szervezetek véleménye szerint olyan tényezők – mint a munkáltatók hiánya a lakhelyen, a közlekedés, a beutazás költségei, a munkavállalási attitűdök hiánya, az iskolázottság, szakképzettség szintje, idegenkedés a kötöttségektől – amelyek elvileg változtatható koordináták, a vélemények szerint nem játszanak jelentős mértékben szerepet a kialakult helyzetben. Nem tulajdonítanak hátráltató szerepet az egészségi állapotnak, a fizikumnak, s a családi állapotból eredő kötöttségeknek sem. Ellenben

olyan adottságok, amelyek nem befolyásolhatók – mint az életkor és a nemzetiségi hovatartozás – nagy szerepet játszanak az okok között. Ez a problémakezelés lehetőségét, hatékonyságát kérdőjelezi meg.

6. Ha feltesszük a kérdést, mit tud tenni a kisebbségi önkormányzatok intézménye, valamint a civil szféra a pályakezdő cigány fiatalok munkához juttatásáért, két fontos tény körvonalazódik: Pécssett, valamint a régió nagyobb városaiban a települések nagyobb létszámú cigány közösségéből eredően az érintett fiatalok elérése a nagyobb gond, de jobb kapcsolatokkal, jobban bejáratott mechanizmusokkal találkozhatunk a szervezés terén, szakképzettebb, tájékozottabb vezetők irányítják a szervezeteket. A kisebb településeken fordított a probléma, itt a vezetőket több információhoz kellene juttatni, szélesebb körű kapcsolatrendszerrel kell kiépíteniük. Erősségük viszont, hogy jobban ismerik a közösség tagjait, az egyes emberek problémáit, könnyebben el tudják érni az érintetteket.

Fontosnak tartjuk, hogy a cigány származású pályakezdő fiatalokkal kapcsolatot tartó civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok vezetői, munkatársai részére biztosítsuk az információk elérhetőségét a következőkkel kapcsolatban:

- milyen lehetőségekkel rendelkeznek,
- milyen eszközöket tudnak megragadni a településeiket élő cigányság helyzetének javítására,
- kikhez fordulhatnak problémáikkal,
- hogyan aktivizálhatnák, motiválhatnák hatékonyabban az érintetteket,
- hogyan tartásák intenzívebben a kapcsolatot egyrészt a lakossággal, másrészt a területen dolgozó állami szervekkel, hogyan tudnak jobban bekapcsolódni a szakképzésekbe, a településeken működő cigány kisebbségi iskolai programok munkájába.

Erre a legmegfelelőbb eszköznek olyan tanfolyamok, továbbképzések tűnnek, amelyek tényleg hasznos tanácsokat, használható információkat tudnak átadni e szervezetek munkatársainak. Az érdekvédelmi szektor csak akkor tud hatékonyan tevékenykedni a lakosságért, ha benne jól képzett szakemberek dolgoznak.

Irodalom

Felhasznált irodalom

Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.) 1999: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Osiris, MTA Kisebbségkutató Műhely, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2000, 355 p.

Fehérvári A. – Györgyi Z. 2006: Kiút a gödörből: az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány KID-programja. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet

Forray K. – Mohácsi E. (szerk) 2002: Esélyek és korlátok – A magyarországi cigány közösség az ezredfordulón. PTE BTK Romológia, Pécs-Budapest, 2002, 78 p.

Forray R. K. – Apró Antal Z. – Cserti Csapó T. – Székely É. 1999: A pályakezdő cigány/roma fiatalok munkaerőpiaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. Cigánytanulmányok 2000. 5. Pécsi Tudományegyetem

Forray R. K. – Kozma T. 1992: Társadalmi tér és oktatási rendszer. Akadémiai Kiadó. Bp.

Forray R. K. – Kozma T. 1999: Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai. Oktatókutató Intézet, Bp.

Forray R. K. 2005: Budapest cigány/roma lakosságának iskolázottsága és foglalkoztatottsága. Educatio 13, 1: 60-74

Gere I. 2001: A roma népesség munkaerő-piaci integrációja. In: Soltész Anikó (szerk.): Helyzetkép és párbeszéd a roma önfoglalkoztatásról, p. 12-22., SEED Kisvállalkozás-fejlesztő Alapítvány, Budapest, 2001.

Györgyi Z. – Mártonfi Gy. 2004: A Leonardo mobilitási program hatása a résztvevőkre. Budapest, Felsőoktatási Kutató Intézet

Havas G. – Kemény I. 1995: A magyarországi romákról. Szociológiai Szemle 3.

Híves T. 1998: Az oktatáskutatás területi módszerei. (kézirat). Debrecen: Egyetemi tanszéki könyvtár

Kerteszi G. – Ábrahám Á. 1996: A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe. Közgazdasági Szemle 7-8. pp. 653-681.

Kertesi G. – Kézdi G. 1996: Cigány tanulók az általános iskolában – Helyzetfelmérés és egy cigány oktatási koncepció vázlat. In: Cigányok és Iskola. 1996.

Kertesi G. 1995: Cigány foglalkoztatottság és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. In: Esély, 1995/4.

Kertesi G. 1995: Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, 1995, 1. sz. p. 30-65.

Magyarország kistérségei – Dél-Dunántúl, 2000. KSH: Pécs, Kaposvár, Szekszárd

Pétersz, É. 2006: Munkaerőpiaci helyzetkép, Baranya megye. Budapest, ÁFSZ

Polónyi I. 2004: A felnőttképzés megtérülési mutatói. Budapest, Felsőoktatási Kutató Intézet

Tót É. 2006: A munkavégzéshez kapcsolódó informális tanulás. Budapest, Felsőoktatási Kutató Intézet

Vonyó J. 2005: Munkaerőpiaci helyzetkép Baranya megyében. Budapest, ÁFSZ

Irodalmi forrásjegyzék

A hely és a fej: Munkapiac és regionalitás Magyarországon. (szerk.: Fazekas Károly) Bp. MTA KTI, 2005.

A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. (szerk.: Köllő János) Bp. MTA KTI, 2005.

A magyarországi munkaerőpiac. (írta: Laky Teréz, közrem. szerzők: Fazekas Károly et al., közread.: Foglalkoztatási Hivatal Országos Foglalkoztatási Központ) Bp. OFA, 2005.

Active labour market policies and their background in Hungary. (ítra: Balázs Kóbor et. al.) Geo-Karrier, University of Szeged, 2006.

Adler Judit: A munkahelyteremtés mint gazdaságpolitikai prioritás. In: EU-tanulmányok (főszerk.: Inotai András, szerk.: Bognár Károly et. al.) Bp. Nemzeti Fejl. Hiv., 2004.

Augusztinovics Mária: Népeség, foglalkoztatottság, nyugdíj. In: Pénzügyek és globalizáció (szerk.: Botos Katalin) Szeged JATEPress, 2005. (SZTE Gazdaságtudományi Kar közleményei, 2005/2.)

Back András: A nemzetközi migrációra vonatkozó európai uniós szabályozás történetének állomásai, jövőbeni tendenciái, különös tekintettel a menekültkezelésre és a menekültek integrációjára. In: EU-tanulmányok (főszerk.: Inotai András, szerk.: Bognár Károly et. al.) Bp. Nemz. Fejlt. Hiv., 2004.

Benyó Béla – Neumann László – Kelemen Melinda: A munkavállalói részvétel magyarországi gyakorlata. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Benyó Béla – Neumann László – Kelemen Melinda: Employee participation in the Hungarian practice. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysed by Károly Fazekas, Jenő Koltay, Bp: Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Berki Erzsébet: A költségvetési szektor munkaügyi kapcsolatai. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Blaskó Zsuzsa: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka: A „család” tematikájú ISSP 2002-es adatfeldolgozás elemzése. Bp. KSH NKI 2006. (Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései, 2006/1.)

Bódis Lajos: Informal wage and performance bargaining and changes in human resources management in Hungarian companies. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis (ed by Károly Fazekas, Jenő Koltay Bp. Hungarian Employment Foundation, Institute of Economics, HAS, 2006.

Bódis Lajos: Informális bér-teljesítmény alku és munkaerő-gazdálkodás átalakulása a magyar vállalatokban a kilencvenes évektől. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI, OFA, 2005.

Bódis Lajos: Járulékszerzés a poszt-szocialista munkaszervezetekben: Három magyarországi eset. Bp. BCE Szociológiai doktori program, Ph.D értekezés, 2005.

Bukodi Erzsébet: Női munkavállalás és munkaidő-felhasználás. In: Szerepváltozások – Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről, 2005. (szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Albert Fruzsina et. al.) Bp.: Társaság (etc.), 2005.

Changing roles: Report on the situation of women and men in Hungary 2005. Ed by Ildikó Nagy, Marietta Pongrácz István György Tóth, Bp. TÁRKI, 2006.

Csefkó F. – Pálné Kovács I. (szerk.): Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Osiris, MTA Kisebbségkutató Műhely, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2000, 355 p.

Cseres – Gergely Zsombor: Mobility and schooling in Hungary at the beginning of the 2000. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis (ed. By Károly Fazekas, Júlia Varga Bp. Hungarian Employment Foundation Institute of Economics, HAS, 2005.

Cseresnyés Ferenc: Migráció az ezredfordulón – A népességmozgások társadalmi és politikai következményei Közép-Európában. Bp. Pécs Dialóg Campus Kiadó, 2005.

Cserti Csapó Tibor: Cigány kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek vizsgálata. In: A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs, 2000/B

Cserti Csapó Tibor: Hátrányos helyzetű népesség, cigány lakosság a Duna-Dráva Nemzeti Park területén. In: Konzerváció, Modernizáció, Regionalitás a Dél-Dunántúlon. (szerk.: Tóth József-Wilhelm Zoltán) PTE Földrajzi Intézet, Pécs, 2000.

Dövényi Z. – Wiessner, Reinhard: Der Wandel der Arbeitsmarkte in Budapest and Leipzig. In: Stadtentwicklung in der Transformation: Vergleichende Untersuchung zum Strukturwandel in Budapest und Leipzig (Hrsg. Zoltán Kovács, Reinhard Wiessner) Bp.

Dusek Tamás: A kistérségek jövedelmi helyzetének alakulása 1988 és 2003 között: A változás típusai. In: Évkönyv, 2005. Átalakulási folyamatok Közép- Európában (szerk.: Rechnitzer János) Széchenyi I. Egyetem Jog – és Gazdaságtudományi Kar Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola Győr: SZIE Jog- és Gazdtud. Kar, 2006.

Faluvégi Albert: A társadalmi – gazdasági jellemzők területi alakulása az átmenet időszakában és az új évezred küszöbén. In: A hely és a fej: Munkapiac és regionalitás Magyarországon (szerk.: Fazekas Károly) Bp. MTA KTI, 2005.

Fazekas Károly: A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatása a foglalkoztatás és a munkanélküliség területi különbségeire. In: A hely és a fej: Munkapiac és regionalitás Magyarországon (szerk.: Fazekas Károly) Bp. MTA KTI, 2005.

Fazekas Károly: Regionális különbségek a foglalkoztatásban, munkanélküliségben és a bérekben. In: A magyarországi munkaerőpiac (2005) (írta: Laky Teréz, közrem. szerzők: Fazekas Károly et. al. közread.: Foglalkoztatási Hivatal Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Bp. OFA, 2005.

Fehérvári A. – Györgyi Z.: Kiút a gödörből: az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány KID-programja. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet, 2006.

Forray K. – Mohácsi E. (szerk): Esélyek és korlátok – A magyarországi cigány közösség az ezredfordulón. PTE BTK Romológia, Pécs-Budapest, 2002. 78 p.

Forray R. K. – Apró Antal Z. – Cserti Csapó T. – Székely É.: A pályakezdő cigány/roma fiatalok munkaerőpiaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. Cigánytanulmányok 2000. 5. Pécsi Tudományegyetem, 1999.

Forray R. K. – Kozma T.: Társadalmi tér és oktatási rendszer. Akadémiai Kiadó. Bp., 1992.

Forray R. K. – Kozma T.: Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai. Oktatókutató Intézet, Bp., 1999.

Forray R. K.: Budapest cigány/roma lakosságának iskolázottsága és foglalkoztatottsága. 2005. Educatio 13, 1: 60-74

Forray R. Katalin: Pályakezdő cigány fiatalok munkavállalási lehetőségei. In: A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs, 2000.

Forray R. Katalin: Pályakezdő cigány fiatalok. Iskolakultúra 2000. 12. sz., 2000.

Frey Mária: A jogszabályi és intézményi környezet változásai. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI (etc.), 2005.

Frey Mária: Changes in the legal and institutional environment of the labour market. In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Frey Mária: *Changes i the legal and institutional environment of the labour market.* In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungariany Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Gábos András: *A szegénység nemek közötti eltérései nemzetközi összehasonlításban: A laekeni indikátorok elemzése.* In: Szerepváltozások – Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről, 2005. (szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Albert Fruzsina et. al.) Bp. Tárki (etc.) cop., 2005.

Gács János: *Európai foglalkoztatási stratégia: Dilemmák, értékelés és jövő.* In: Munkaerőpiaci tükrő, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI OFA, 2005

Galasi Péter: *Job-training of higher-education graduates.* In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungariany Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Galasi Péter: *Labour market success of higher- education graduates* In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Galasi Péter: *Overe-ducation inder-education and wage premium ont he labour market, 1994-2002.* In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Galasi Péter: *Reallocaton of workers with the higher education diploma 1994-2002.* In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Galasi Péter: *The impact of cost-priced education ont he labour market situation of higher- education graduates* In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Galasi Péter: *The impact of cost-priced education ont he labour market situation of higher- education graduates* In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Gazsó Ferenc-Laki László: Generációs újratermelődés a halmozottan hátrányos helyzetű kistérségekben: Baktalórántházi-Vásárosnaményi kistérségek vizsgálata. Bp. MTA Politikai Tudományok Int., 2005.

Geleta Ferenc: A cigányok foglalkozási és foglalkoztatottsági hagyományai Somogyban. In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár, 2000.

Geographisches Forschungsinstitut., Ungarische Akademie der Wissenschaften, Universität Leipzig

Gere I. 2001: A roma népesség munkaerő-piaci integrációja. In: Soltész Anikó (szerk.): Helyzetkép és párbeszéd a roma önfoglalkoztatásról, p. 12-22., SEED Kisvállalkozás-fejlesztő Alapítvány, Budapest, 2001.

Gere Ilona: A cigányság munkaerő-piaci helyzete Magyarországon. In: A romák munkaerő-piaci helyzete Somogyban című konferencia összefoglaló kiadványa. Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár, 2000.

Gödrí Irén: Nők és férfiak a migrációs folyamat különböző szakaszaiban: A magyarországi bevándorlás a nemek perspektívájából. In: Szerepváltozások – Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről, 2005. (szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Albert Fruzsina et. al.) Bp. Tárci (etc.), 2005.

György Otília: A csiki medence munkaerőpiaci helyzete. In: Tájak – régiók – települések. Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt (szerk.: Süli Zakar István) Debrecen DIDAKT, 2005.

Györgyi Z. – Mártonfi Gy. A Leonardo mobilitási program hatása a résztvevőkre. Budapest, Felsőoktatási Kutató Intézet, 2004.

Gyulavári Tamás-Gellérné Lukács Éva: A legális és illegális bevándorlók jogai az Európai Unióban. In: EU tanulmányok (főszerk.: Inotai András, szerk.: Bognár Károly et. al.) Bp. Nemz. Fejl. Hiv., 2004.

Hárs Ágnes: Effect of Education on migration decisions. In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Hársfalvi Dóra Zsuzsa: Az általános Vállalkozási Főiskolán és a Corvinus Egyetemen végzettek elhelyezkedési esélyei. In: Kis- és közepes vállalkozások Magyarországon az EU csatlakozás után. Az Általános

Vállalkozási Főiskolán, a Magyar Tudomány Napján 2005. november 10-én tartott konferencián elhangzott előadások (szerk.: Márkus György) Bp. ÁVF, 2006.

Havas G. – Kemény I.: A magyarországi romákról. Szociológiai Szemle 3., 1995.

Havas Gábor: Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. (szerk.: Kovalcsik Katalin), Tanítók kiskönyvtára 9., Budapest, 1998.

Hermann Zoltán: After the lower secondary sholl. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis. (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Híves T.: Az oktatáskutatás területi módszerei. (kézirat) Debrecen: Egyetemi tanszéki könyvtár, 1998.

Híves Tamás: Regionális folyamatok a Dél-Dunántúlon. (kézirat) PTE BTK Romológia Tanszék – Oktatáskutató Intézet, Budapest, 2001.

Horesnyi Julianna – Tóth Ferenc: Regional industrial relations. In: The Hungarian labour market, 2005: Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Horváth Hedvig – Hudomiet Péter: Munkaerőpiaci trendek Magyarországon, 2004. In: Munkaerőpiaci Tükör 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI: OFA, 2005.

Janky Béla: A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége. In: Szerepváltozások -Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről, 2005. (szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Albert Fruzsina et al.) Bp. TÁRKI (etc.) cop., 2005.

Janky Béla: Lakóhely-változtatások a cigányok körében. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999

Kapitány Balázs: Az árnyékos oldalon. In: EU tanulmányok (főszerk.: Inotai András, szerk.: Bognár Károly et al.) Bp. Nemz. Fejl. Hiv., 2004.

Karcsics Éva: A versenyképes munkavállaló kompetenciái az Európai Unióban és Magyarországon. In: Az integráció társadalmi gazdasági hatásai. A Magyar Tudomány Napja rendezvénysorozat

keretében az Általános Vállalkozási Főiskolán 2004. november 26-án tartott tudományos konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó kiadvány (szerk.: G. Márkus György) Bp. ÁVF, 2005.

Kényszerből a felsőoktatásba: Kevésbé egyenlő diplomák és diplomások. (kutatási beszámoló) Székesfehérvár: Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet, 2005.

Kertesi G. – Ábrahám Á.: A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe. Közgazdasági Szemle 7-8. pp. 653-681., 1996.

Kertesi G. – Kézdi G.: Cigány tanulók az általános iskolában – Helyzetfelmérés és egy cigány oktatási koncepció vázlat. In: Cigányok és Iskola., 1996.

Kertesi G.: Cigány foglalkoztatottság és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. In: Esély, 1995/4.

Kertesi G.: Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, 1995, 1. sz. p. 30-65.

Kertesi Gábor – Varga Júlia: Employment and educational attainment in Hungary. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Kertesi Gábor – Köllő János: Minimálbér-emelések. In: A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján (szerk.: Köllő János) Bp. MTA KTI, 2005.

Kertesi Gábor: Felsőoktatási expanzió és a munkaerő-piac. In: A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján (szerk.: Köllő János) Bp. MTA KTI, 2005.

Kertesi Gábor: Romák. In: A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján (szerk.: Köllő János) Bp. MTA KTI, 2005.

Kiss György: Néhány észrevétel a „munkához való jog” illetve a foglalkozás és a munkavégzés szabad megválasztása alapjogi minősítéséhez. In: Tanulmánykötet prof. Erdősy Emil 80. születésnapja tiszteletére (szerk.: Balogh Ágnes, Hornyák Szabolcs) Pécs, PTE ÁJK, 2005.

Kiss Gy.: Az egyenlő megítélés követelménye a foglalkoztatásban: Néhány gondolat az egységes antidiszkriminációs törvényhez. In: Piacgazdaság – jogállam – jogalkotás (a kötet szerzői Petréttei József et al.) Bp. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, 2006.

Koltay Jenő – Neumann László: Bevezető: A magyar munkaügyi kapcsolatok közelről és távolabbról. In: Munkaerőpiaci tükrő 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Koltay Jenő – Neumann László: Introduction: Industrial relations in Hungary – a close look in a wider perspective. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis. (ed. by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Korcsolayné Kovács Krisztina: Collective bargaining in publicly owned companies: A case study from the road public transport. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Korcsolayné Kovács Krisztina: Kollektív alku az állami vállalati szektorban – a közúti tömegközlekedés esete. In: Munkaerőpiaci tükrő, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI OFA 2005.

Ladó Mária – Tóth Ferenc: The sectoral level – efforts and trends. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis. (ed. by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Laki László: F fiatalok a rendszerváltás után. In: A vidék és a falvak a „mezőgazdaság után” (szerk.: Rakaczkiné Tóth Katalin) Gödöllő Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2005.

Lannert Judit: Facts in expansion of education. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Leveleki M.: Diplomások a munkaerőpiacon az ezredfordulón. In: Az ifjúság helyzete és jövőképe: Adalékok az ifjúság szociológiai elemzéséhez (szerk.: Szretkyó György) Pécs: Comenius Bt. Kiadó, 2005.

Liskó Ilona: Ambitions and chances of secondary school leavers. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Lőkös László ifj. – Lőkös Klára: A regionális munkanélküliség kistérségi differenciálódásának vizsgálata a 2003. évi T-STAR adatbázis alapján. In: Évkönyv, 2004-2005. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés c. konferencia előadásai (közreadja PTE Közgazdaság-tudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Pécs PTE KTK, 2005.

Lukács Eszter: A transznacionális vállalatok és a munkaerőpiac kapcsolatai. (Ph.D értekezés), Budapesti Corvinus Egyetem, 2005.

Magyarország kistérségei – Dél-Dunántúl. KSH: Pécs, Kaposvár, Szekszárd, 2000.

Mohácsek Magdolna: Brain migration: Migratoon processes among the highly skilled persons from Romania towards Hungary. In: A tarkaság dícsérete: Az Erasmus Kollégium diákjainak tanulmányai (szerk.: Bárány Tibor) Bp. Erasmus Kollégium (etc.), 2005.

Moldicz Csaba: Kis- és középvállalkozások foglalkoztatási támogatása az Európai Unióban. In: Kis- és közepes vállalkozások Magyarországon az EU-csatlakozás után. Az Általános Vállalkozási Főiskolán, a Magyar Tudomány Napján 2005. november 10-én tartott konferencián elhangzott előadások (szerk.: Márkus György) Bp. ÁVF, 2006.

Molnár Csilla Márta: A versenyképesség kérdése az Európai Unió szociál- és foglalkoztatáspolitikai rendszerében – fókuszban a nyugdíjrendszerek. In: Évkönyv, 2005. Átalakulási folyamatok Közép-Európában (szerk.: Reichnitzer János, közread.: Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kar Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola) Győr SZIE Jog- és Gazdtud. Kar, 2006.

Molnár Ernő – Péntzes János: Kis- és középvárosi foglalkoztatási centrumok az Észak-alföldi régióban. In: Kisközségtől az eurorégióig: Prof. dr. Süli-Zakar István tiszteletére szerzett tanulmányok gyűjteménye (szerk.: Czimre Klára) Debrecen DIDAKT, 2005.

Munkaerőpici tükör, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Nagy Beáta: Nők a vezetésben. In: Szerepváltozások – Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005. (szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Albert Fruzsina et. al.) Bp. Tárci (etc.) cop., 2005.

Nemes Nagy József – Németh Sándor: Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: A hely és a fej: Munkapiac és regionalitás Magyarországon (szerk.: Fazekas Károly) Bp. MTA KTI, 2005.

Németh Nándor: *Az autópálya-hálózat térszerkezet átalakító hatásai – Magyarország esete.* In: A hely és a fej: Munkapiac és regionalitás Magyarországon (szerk.: Fazekas Károly) Bp. MTA KTI, 2005.

Neumann László: *A magyar szakszervezetek – hogyan tovább?* In: Munkaerőpiaci tükrő 2005. (szerk.:Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Neumann László: *Collective agreements still decentralised with shrinking coverage.* In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis. (ed by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Neumann László: *Kollektív szerződések – csökkenő lefedettséggel, változatlanul decentralizáltan.* In: Munkaerőpiaci tükrő, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő). Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Neumann László: *The Hungarian trade unions and their future options.* In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis. (ed. by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Nyilas Mihály: *Az európai jóléti államok átalakítása.* In: Eutanulmányok (főszerk.: Inotai András, szerk.: Bognár Károly et al.) Bp. Nemz. Fejl. Hiv., 2004.

Pálné Kovács Ilona: *A kisebbségi önkormányzatok jogállása.* In: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. (szerk.: Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona) Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Pétersz, É.: *Munkaerőpiaci helyzetkép, Baranya megye.* Budapest, ÁFSZ, 2006.

Polónyi István: *A felnőttképzés megtérülési mutatói.* Budapest, Felsőoktatási Kutató Intézet, 2004.

Polónyi István: *A felsőoktatási beiskolázási keretszámok szakmai szerkezete.* Bp. Felsőokt. Kutatóint., 2005.

Pongrácz Tiborné: *Nemi szerepek társadalmi megítélése: Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai.* In: Szerepváltozások – Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005. (szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Albert Fruzsina et. al.) Bp. Tárki (etc.), 2005.

Pulay Gergő: *Ethnicity and labour market: Ethnic Hungarians from Romania into the industry of Hungary.* In: A tarkaság dicsérete: Az Erasmus Kollégium diákjainak tanulmányai (szerk.: Bárány Tibor) Bp. Erasmus Kollégium (etc.), 2005.

Rechnitzer János – Smahó Melinda: A humán erőforrások regionális sajátosságai az átmenetben. Bp. MTA KTI, 2005.

Róbert Péter: Changes in the chances of labor market entry and in the structure of entry occupations. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

Rubaj Anita: A lisszaboni stratégia foglalkoztatási célkitűzései, megvalósulásuk akadályai. In: Évkönyv, 2004-2005. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés c. konferencia előadásai (közreadja a PTE Közgazdaság-tudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Pécs. PTE KTK, 2005.

Soltész A. – Lányi P.: A vállalkozásösztönzés és a foglalkoztatás-támogatás eredményei és új céljai. In: Kis- és közepes vállalkozások Magyarországon az EU-csatlakozás után: Az Általános Vállalkozási Főiskolán, a Magyar Tudomány Napján 2005. november 10-én tartott konferencián elhangzott előadások (szerk.: Márkus György) Bp. ÁVF, 2006.

Szalóky Dóra: Távmunkaprogram Magyarországon. In: XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Közgazdaságtudományi Doktorandusz Szekció: Tanulmánykötet (főszerk.: Kormányos József), közreadta: Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar – Sopron. NYME Közgazd. Kar, 2005.

Székely Éva: A munkaerő-piac jellemzői Baranya megyében. In: A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. PTE BTK Romológia Szeminárium, Pécs, 2000.

Szerepváltozások. In: Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről, 2005. (szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Albert Fruzsina et. al.) Bp.: Társi (etc.), 2005.

Szuhay Péter: Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999.

Telegdy Álmos: Labour market trend in Hungary, 2005. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis. (ed. by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Tésits Róbert: Esélyegyenlőség a munkaerőpiacon: A kísérleti távmunkaprogram monitoring-vizsgálata. In: Tanulmányok Tóth Józsefnek (szerk.: Bugya Titusz és Wilhelm Zoltán) Pécs Földtud. Doktori Iskola PTE Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, 2005.

The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis.(ed by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2005.

The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis.(ed by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Tót Éva: A munkavégzéshez kapcsolódó informális tanulás. Budapest, Felsőoktatási Kutató Intézet, 2006.

Tót Éva: A munkavégzéshez kapcsolódó informális tanulás. Bp. Felsőokt. Kutatóint., 2006.

Tóth András: A munkáltatói szövetségek helyzete és szerepük a munka világában. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Tóth András: Regulated employment or regulated individual bargaining? Strategies of post-guild and post-socialist trade unions to regulate employment relations. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis. (ed. by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Tóth András: Szabályozott foglalkoztatás vagy szabályozottabb egyéni alku? A posztcéhes és posztszocialista szakszervezetek eltérő stratégiái a munkaviszonyok szabályozására. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2005. (szerk.: Fazekas Károly és Koltay Jenő) Bp. MTA KTI OFA, 2005.

Tóth András: The employers' organisations in the world of work. In: The Hungarian labour market, 2006. Review and analysis. (ed by Károly Fazekas, Jenő Koltay) Bp. Hungarian Employment Foundation: Institute of Economics, HAS, 2006.

Tóth Arnold: Atipikus foglalkoztatás a munkáltatóknál: Kutatási jelentés. In: Új Európa (szerk.: G. Márkus György) Bp. ÁVF, 2005.

Tóth Arnold: Felmérés a nem hagyományos foglalkoztatási formákban való részvételről. In: Az integráció társadalmi – gazdasági hatásai: A Magyar Tudomány Napja országos rendezvénysorozat keretében az Általános Vállalkozási Főiskolán 2004. november 26-én tartott tudományos konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó kiadvány (szerk.: G. Márkus György) Bp, AVF, 2005.

Varga Júlia: A pedagógus szakokra jelentkezők és a pedagóguspályán elhelyezkedő pályakezdők jellemzői. In: Hatékonysági problémák a közoktatásban (szerk.: Hermann Zoltán) Bp. Országos Közoktatási Intézet, 2005.

Varga Júlia: Participation ind adult education by educational attainment. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation Institute of Economics, HAS, 2005.

Varga Júlia: The Impact of labour maerket returns on scholling decisions: The role of labour market information and expectations on studens' higher education enrolment decisions. In: The Hungarian labour market, 2005. Review and analysis (ed. by Károly Fazekas, Júlia Varga) Bp. Hungarian Employment Foundation Institute of Economics, HAS, 2005.

Veres Lajos: A regionális munkaerő-piaci foglalkoztatottság és a települési elérhetőség közötti összefüggések. In: EU-tanulmányok (főszerk.: Inotai András, szerk.: Bognár Károly et al.) Bp. Nemz. Fejl. Hiv., 2004.

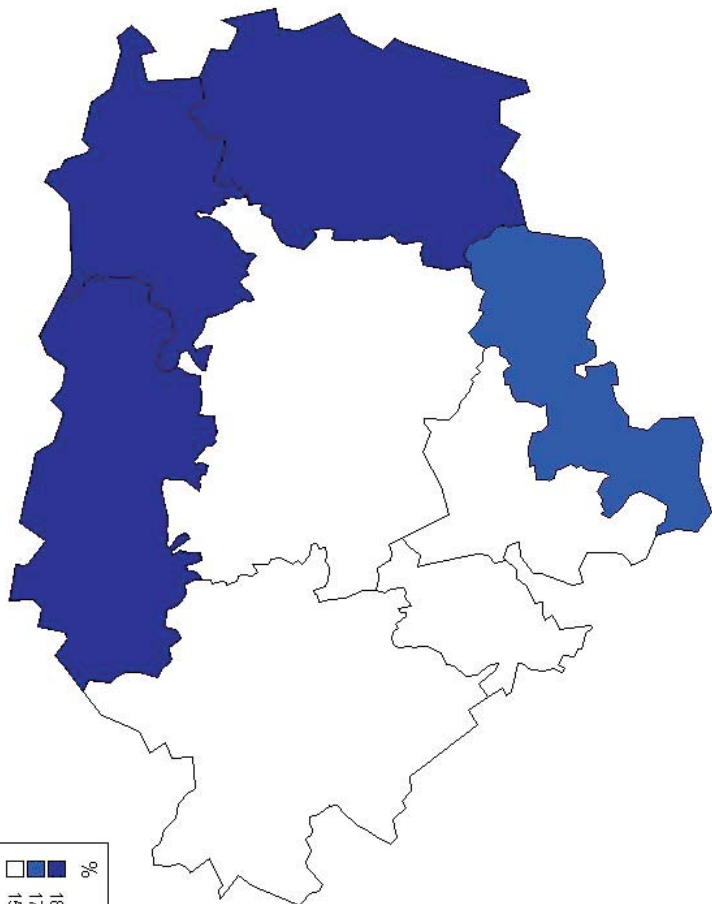
Vonyó J.: Munkaerőpiaci helyzetkép Baranya megyében. Budapest, ÁFSZ, 2005.

Zám Mária: A magyar nonprofit szektor jövője a munkanélküliség kezelésében az európai integráció folyamatában. „Kitartottság vagy integráció – felzárkózás esélyei az európai piacon” Kutatási összefoglaló-Bp. OFA, 2005.

Mellékletek (térképek, statisztikák)

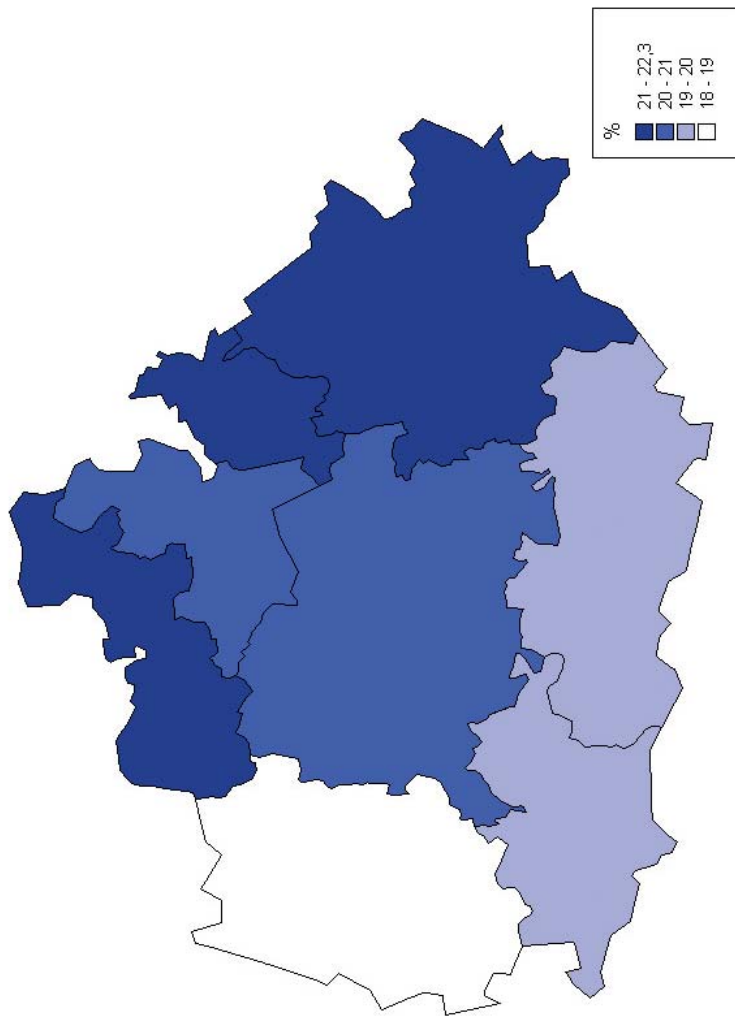
1. térkép

0-14 éves népesség aránya Baranya megye kistérségeiben, 2001

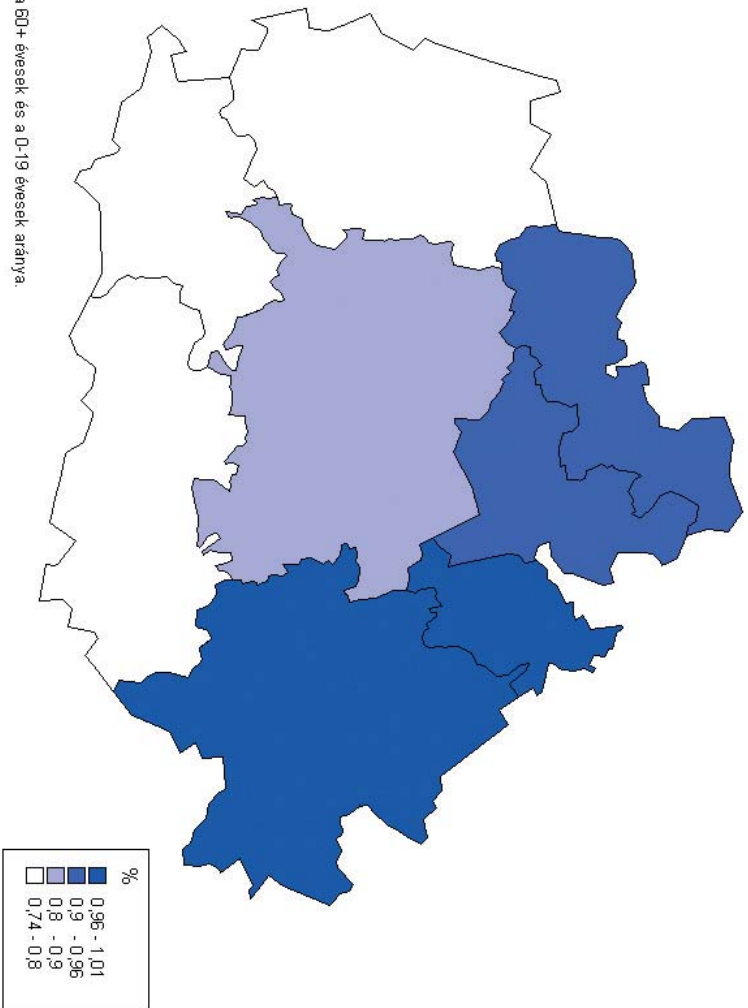

Szerk: Hives T. 2007. Forrás: KSH. Népszámlálás

60 éven felüliek aránya Baranya megye kistérségeiben, 2001

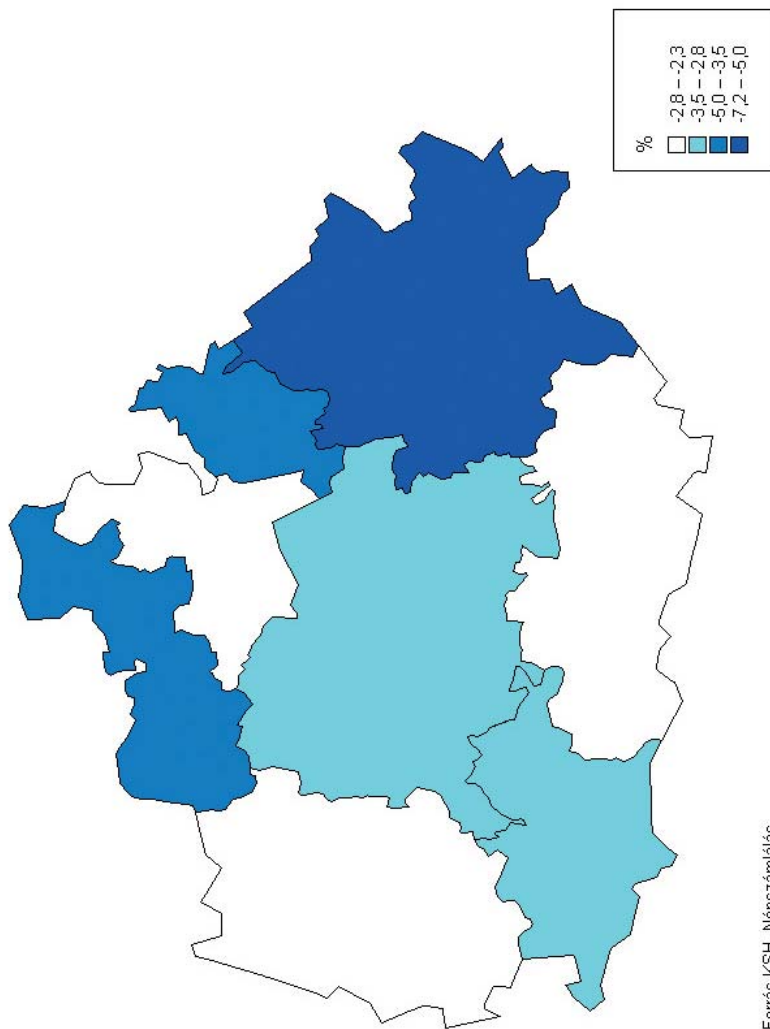
Öregedési index Baranya megye kistérségeiben, 2001

Az öregedési index a 60+ évesek és a 0-19 évesek aránya.

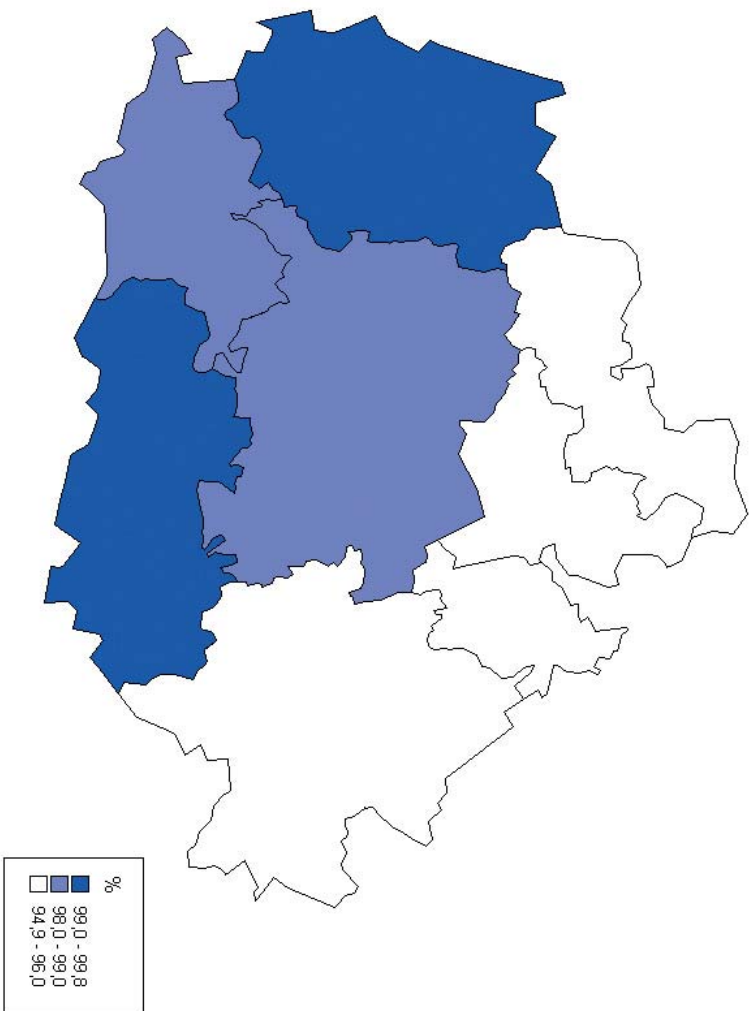
Szerk.: Hives T. 2007. Forrás: KSH, Népszámlálás

Természetes szaporodás, illetve fogyás Baranya megye kistérségeiben 1990-2001

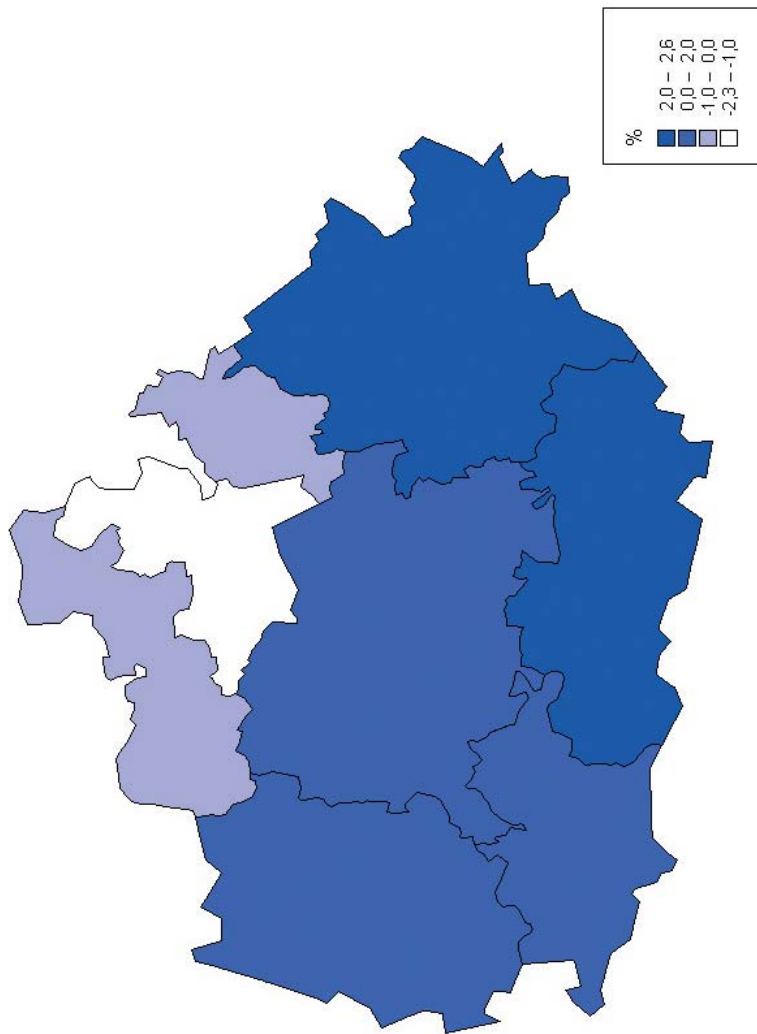

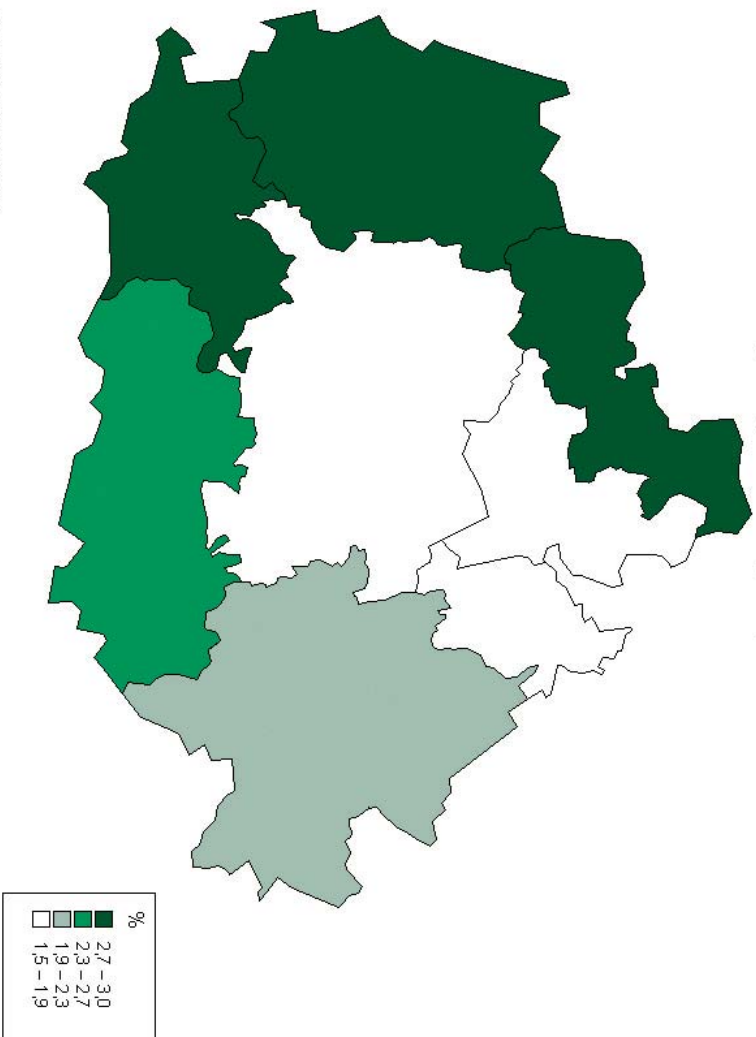
Népesség számának változása Baranya megye kistérségeiben 1990-2001

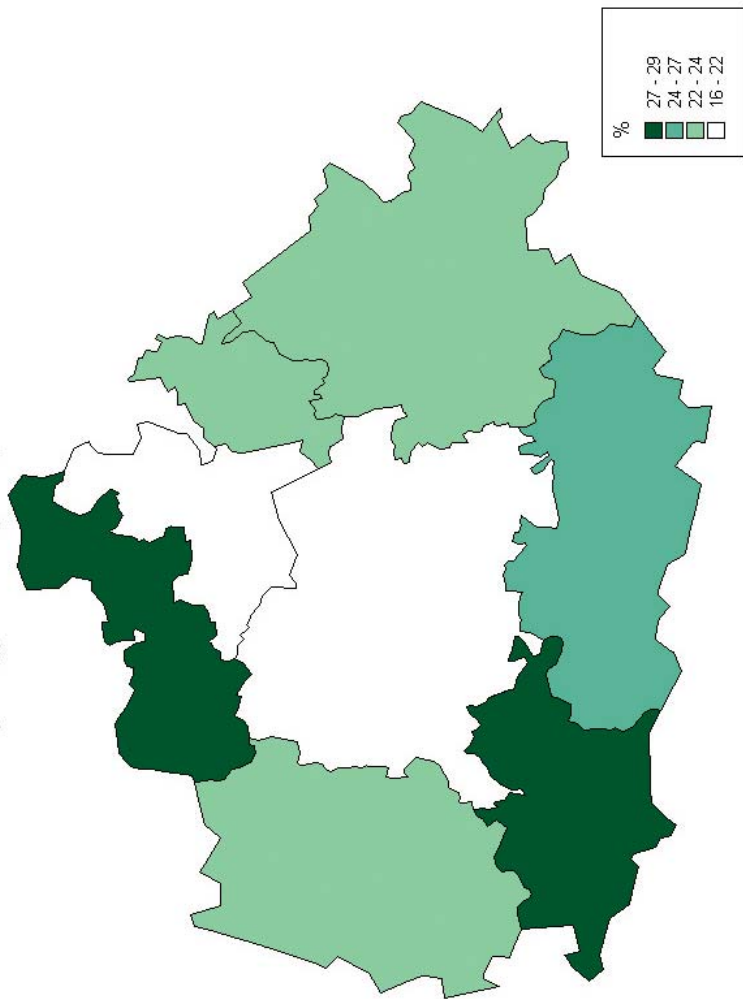
Népesség vándorlása Baranya megye kistérségeiben 1990-2001

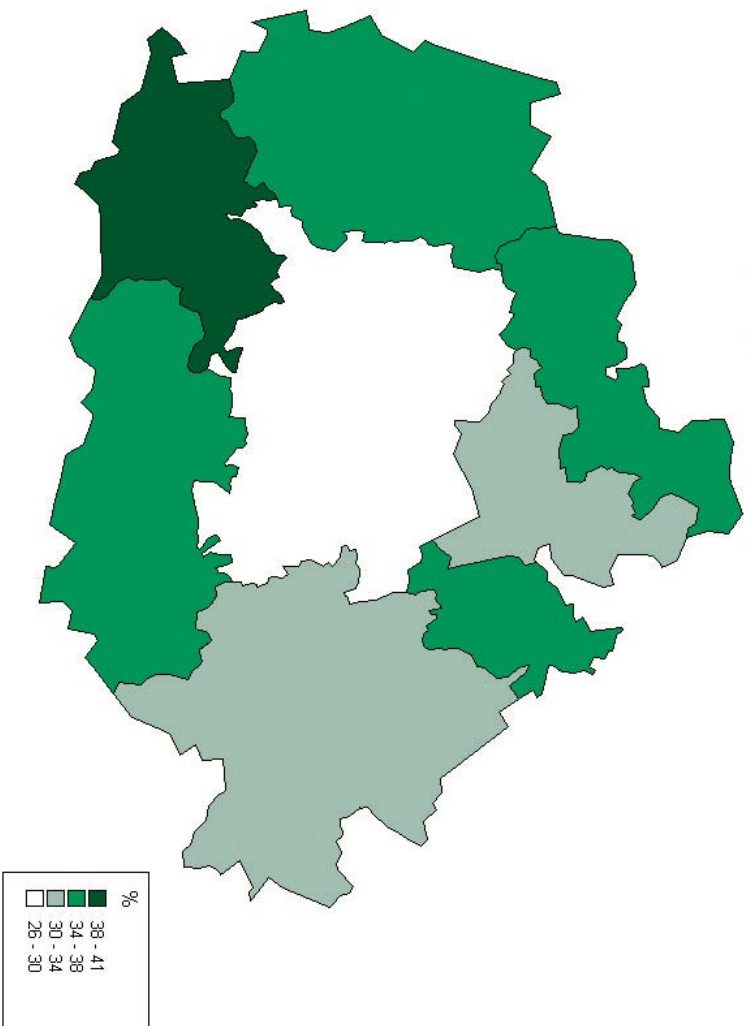
A 7 éven felüli népességből az általános iskola első évfolyamát sem végezte el Baranya megye kistérségeiben, 2001

A 1-7 osztályt végzett 14 éven felüli népesség aránya
Baranya megye kistérségeiben, 2001

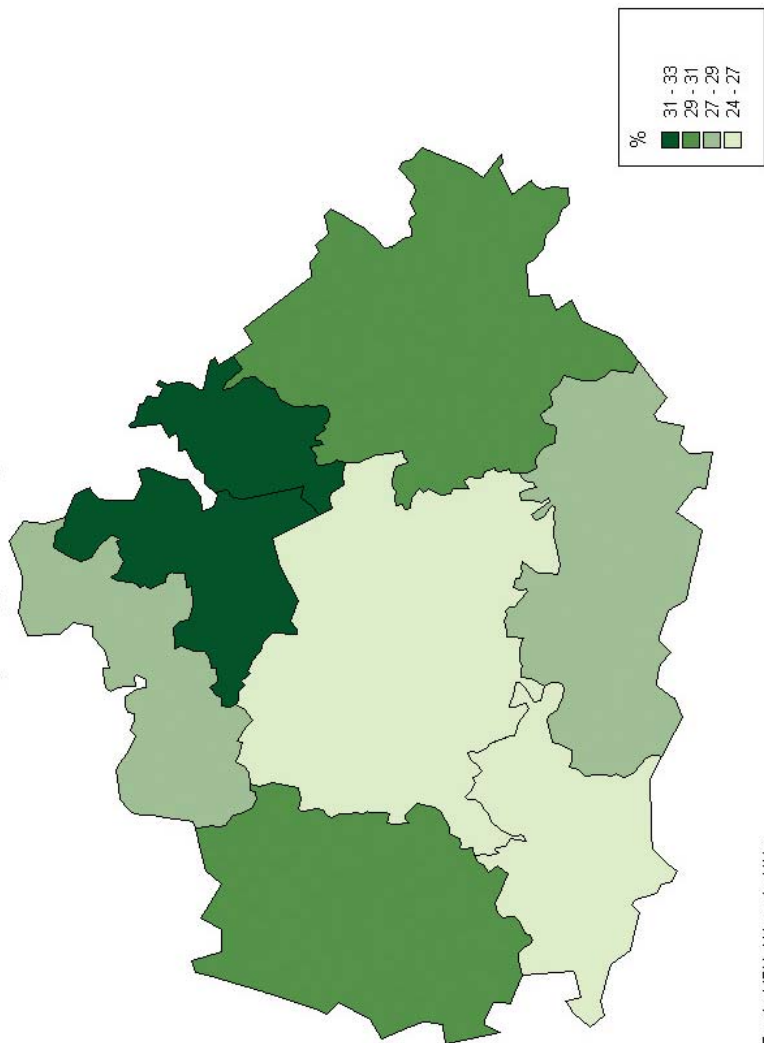

A 8 osztályt végzett 14 éven felüli népesség aránya Baranya megye kistérségeiben, 2001

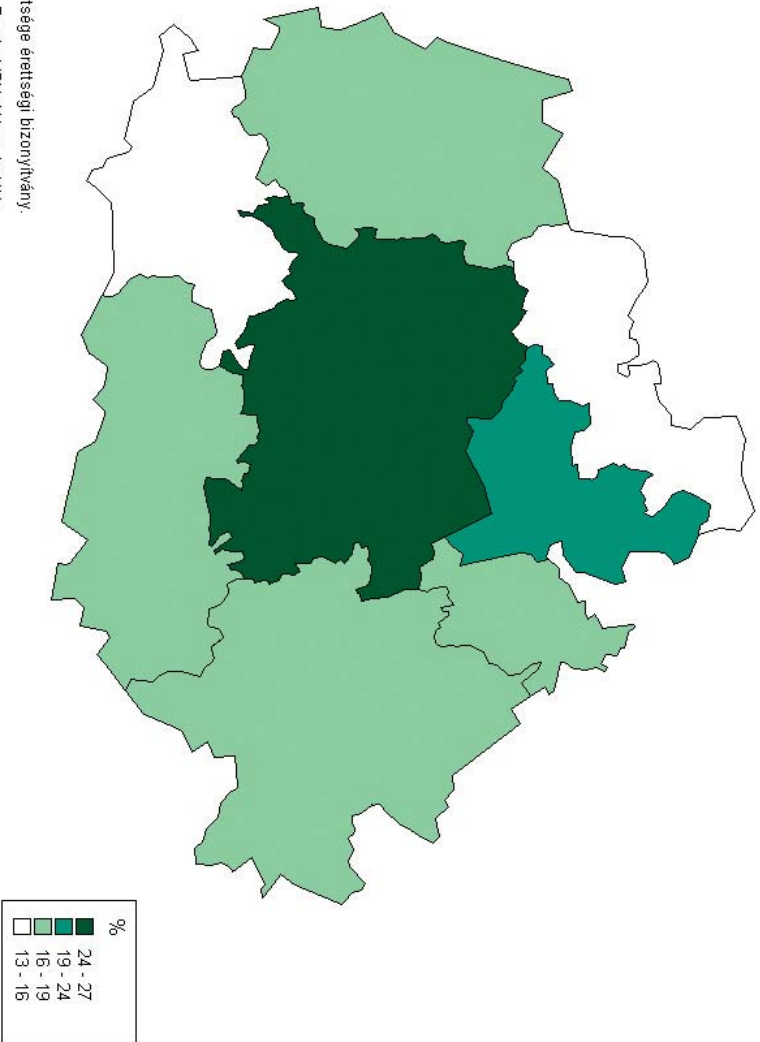

Szerk. Hives T. 2007. Forrás: KSH, Népszámlálás

A szakiskolai (szakmunkás) végzettségű 18 éven felüli népesség aránya
Baranya megye kistérségeiben, 2001

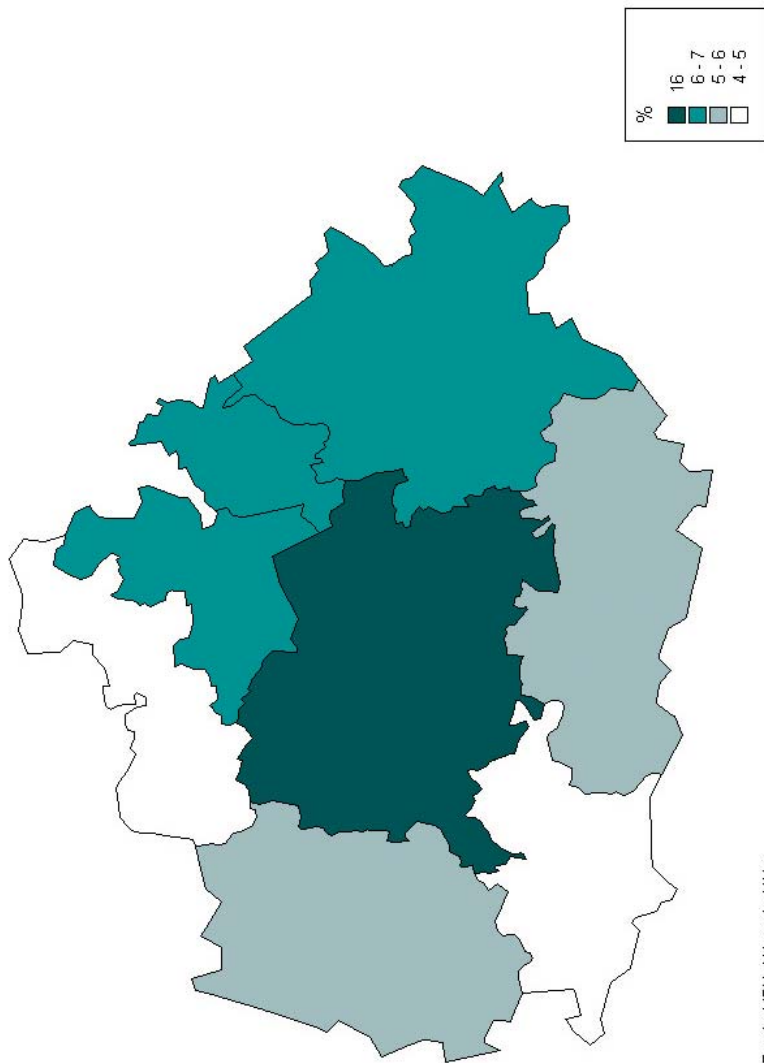

Érettségizett 18 éven felüli népesség aránya Baranya megye kistérségeiben, 2001

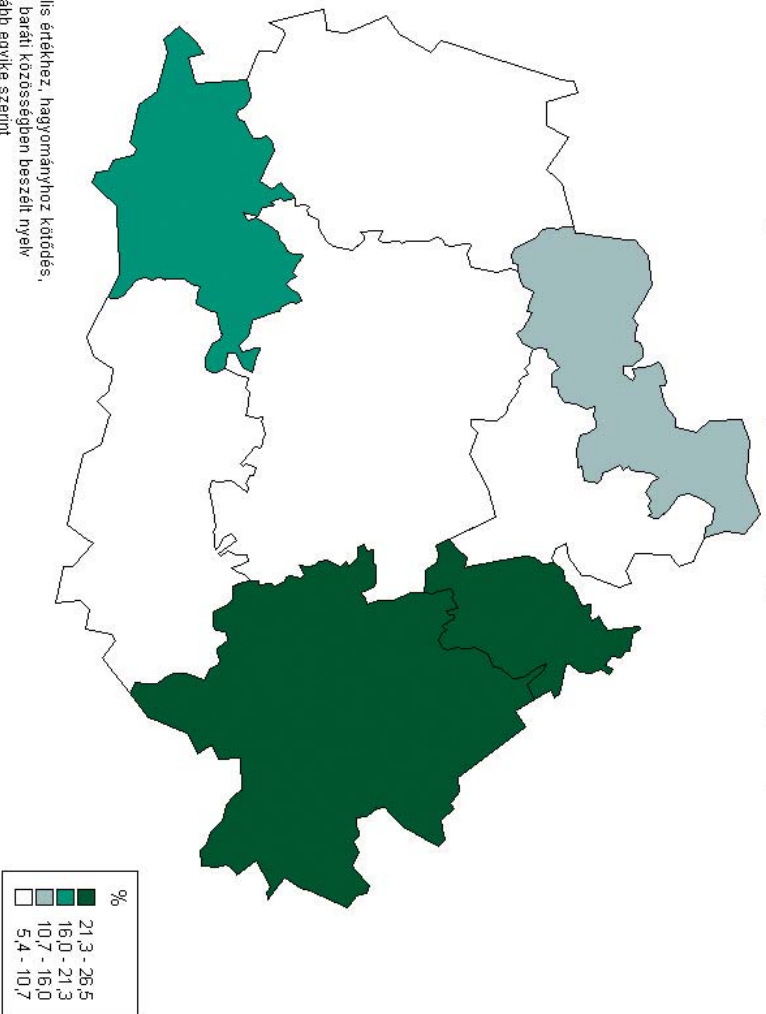
Legmagasabb végzettsége érettségi bizonyítvány.

Szerk. Hives T. 2007. Forrás KSH. Népszámlálás

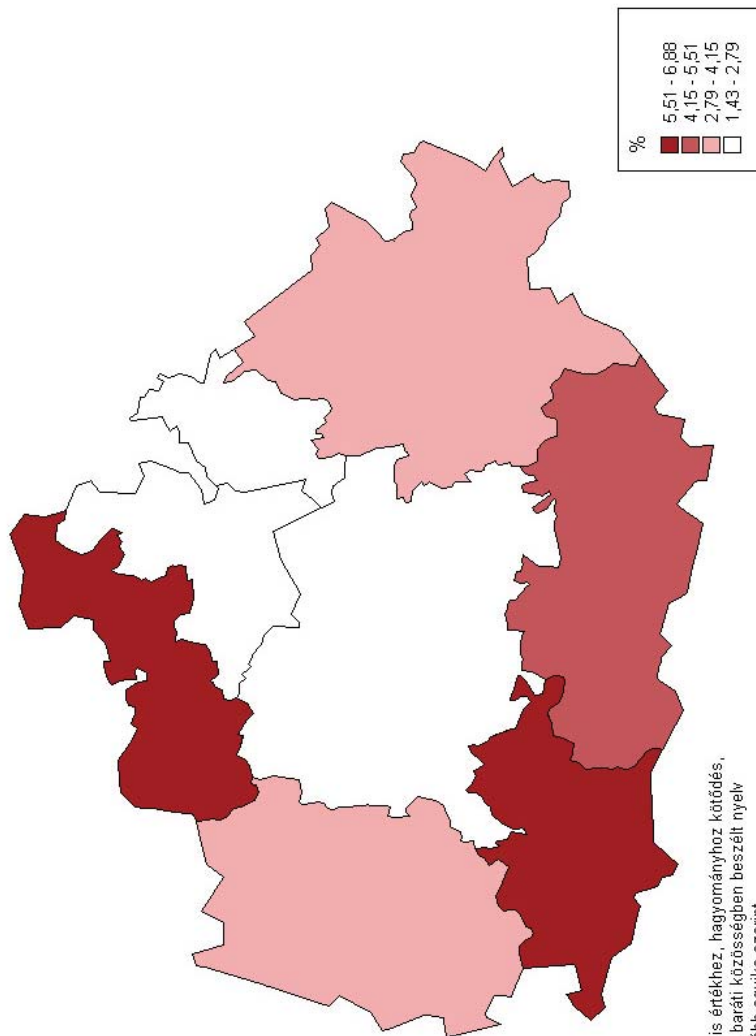
Összes nemzetiséghez tartozók aránya Baranya megye kistérségeiben, 2001

A nemzetiség, a kulturális értékhez, hagyományhoz kötődés, az anyanyelv, a családi, barati közösségekben beszélt nyelv választéhségeinek legalább egyike szerint

Szekel, Hives T. 2007. Forrás KSH, Népszámlálás

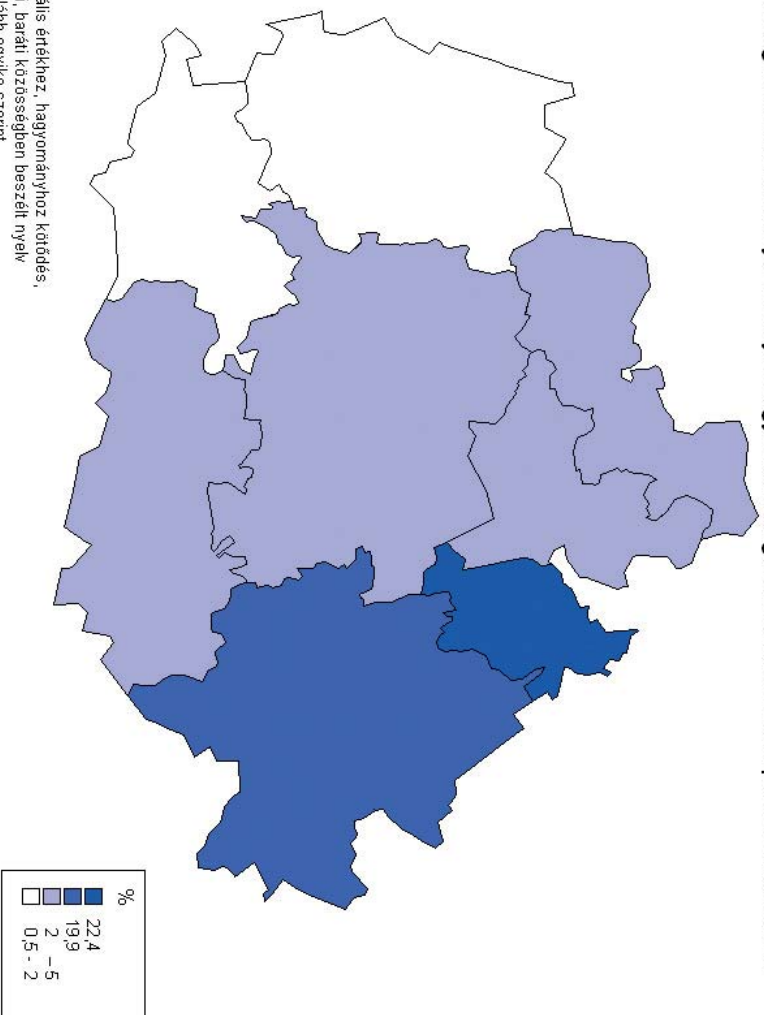
Cigánysághoz tartozók aránya Baranya megye kistérségeiben a 2001-es népszámlálás szerint

A nemzetiség, a kulturális értékhez, hagyományhoz kötődés, az anyanyelv, a családi, baráti közösségben beszélt nyelv válaszlehetőségek legalább egyike szerint

Szerk: Hives T. 2007. Forrás: KSH, Népszámlálás

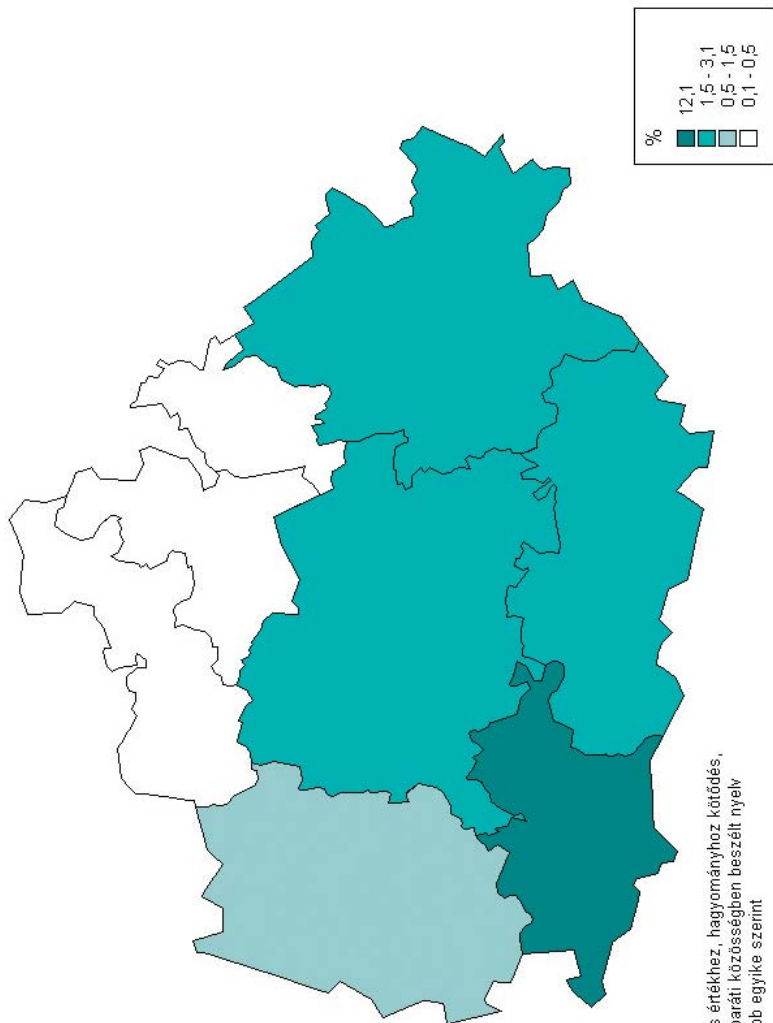
Nemzetiséghez tartozók aránya Baranya megye kistérségeiben a 2001-es népszámlálás szerint

A nemzetiség, a kulturális értékhez, hagyományhoz kötődés, az anyanyelv, a családi, baráti közösségek beszélt nyelve válaszlehetőségek legalább egyike szerint

Szerk.: Híves T. 2007. Forrás: KSH. Népszámlálás

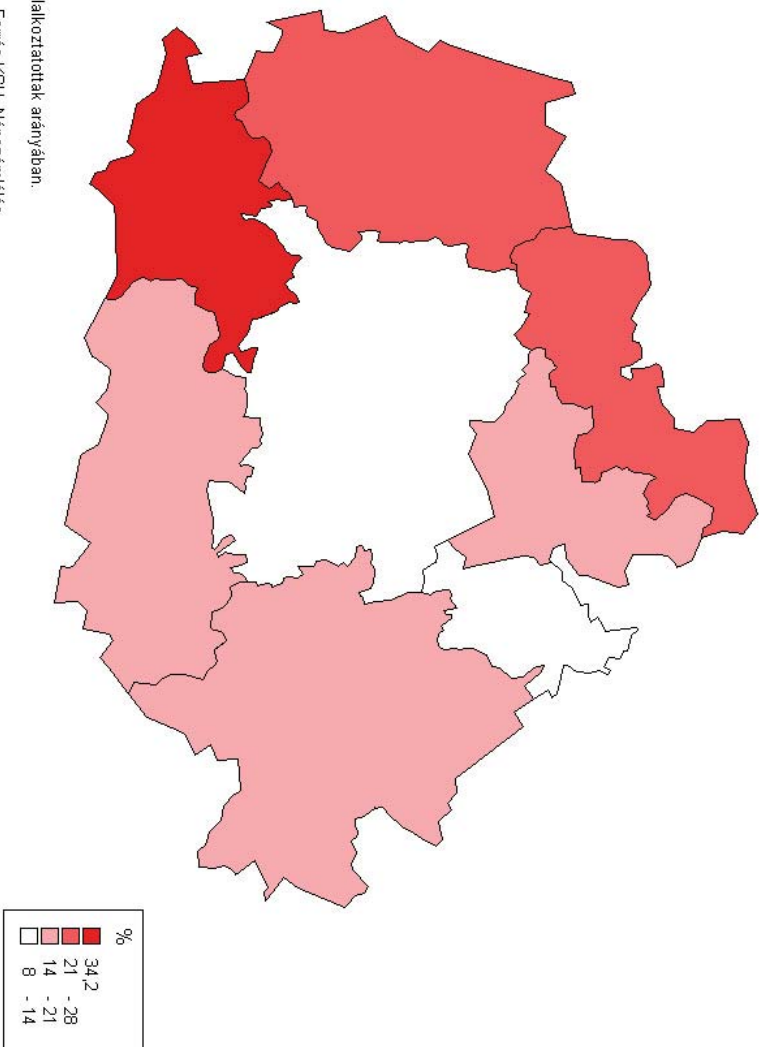
Horvátországhoz tartozók aránya Baranya megye kistérségeiben a 2001-es népszámlálás szerint

A nemzetiség, a kulturális értékhez, hagyományhoz kötődés, az anyanyelv, a családi, baráti közösségben beszélt nyelv válaszlehetőségek legalább egyike szerint

Szerk: Hives T., 2007. Forrás: KSH, Népszámlálás

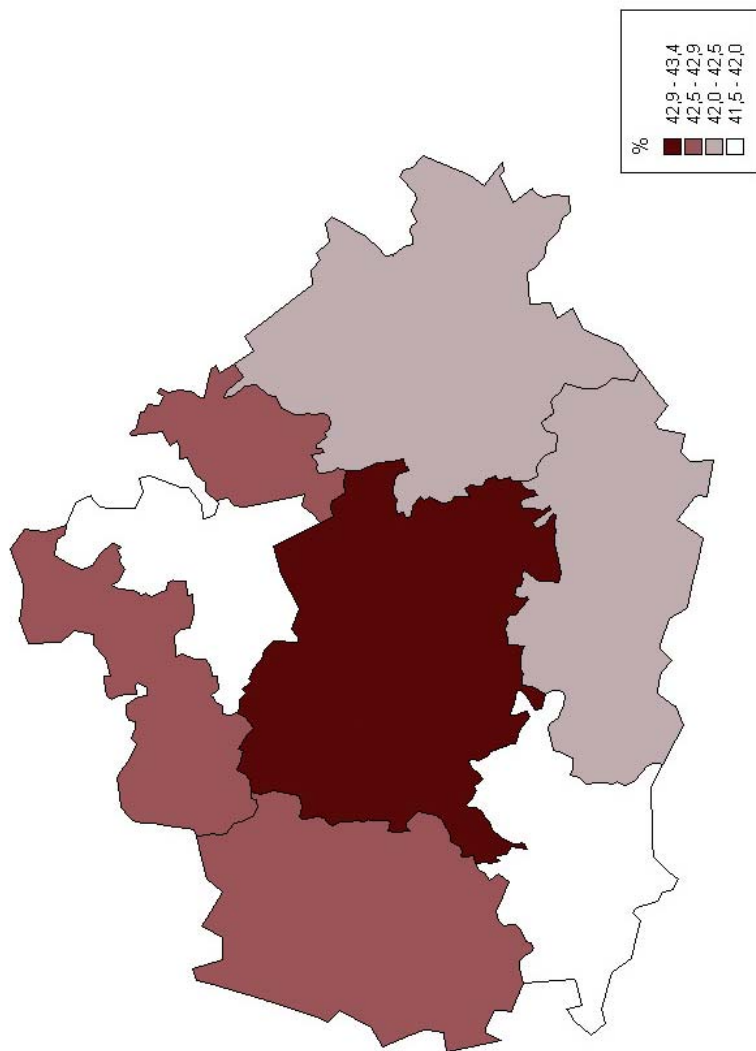
Munkanélküliek aránya Baranya megye kistérségeiben, 2001

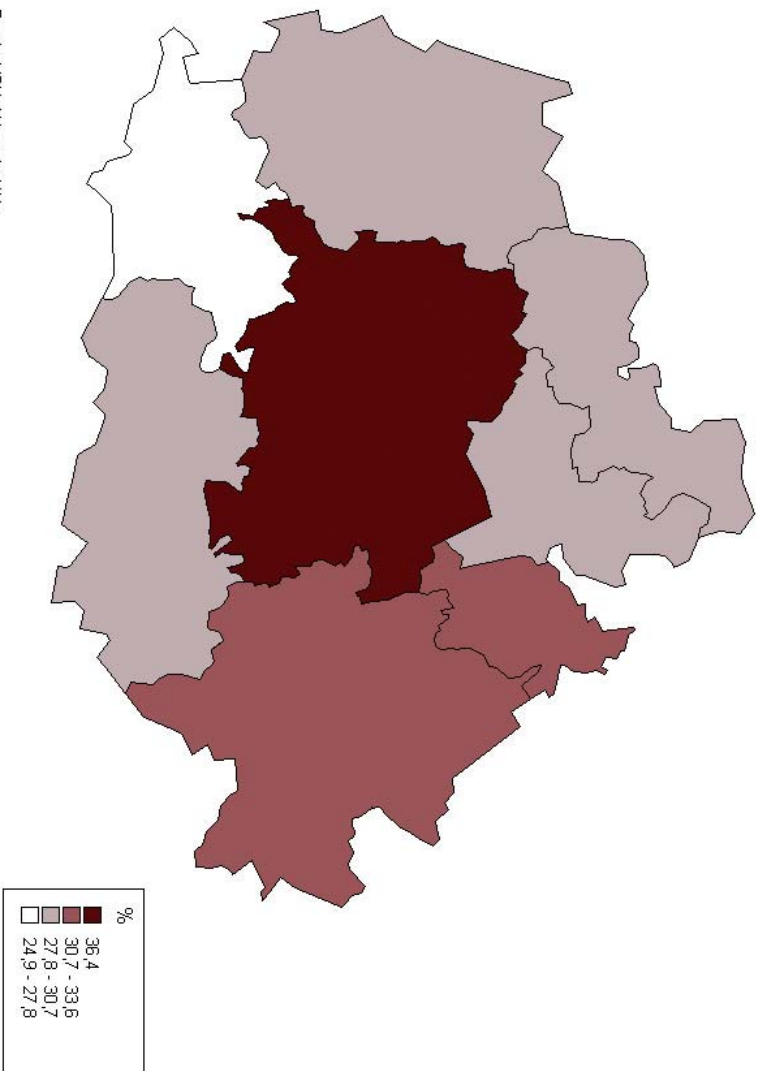
Munkanélküliek a foglalkoztatottak arányában.

Szerk. Hives T. 2007. Forrás: KSH, Népszámlálás

Foglalkoztatottak aránya a teljes népességből Baranya megye kistérségeiben, 1990

Foglalkoztatottak aránya a teljes népességből Baranya megye kistérségeiben, 2001

Foglalkoztatottak arányának változása Baranya megye kistérségeiben 1990-hez képest 2001-ben
1990=100

